HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

2

A TARTALOMBÓL:

Dr. Münnich Ferenc

A moszkvai rádió hírmagyarázója Magyarország politikai és katonai helyzetéről 1944–1945-ben

M. Malahov ezredes

A szovjet csapatok hadműveletei Magyarország felszabadításáért

Dr. Mucs Sándor alezredes

Magyar műszaki csapatok a német fasizmus elleni harcban

4

XI. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1964

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

4

1964

ÚJ FOLYAM BUDAPEST XI. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:

dr. Mucs Sándor

Tagok:

Balázs József, dr. Barta István, dr. Csillag Ferenc, dr. Liptai Ervin, Nagy Gábor, Rudas István

Felelős szerkesztő:

Otta István

Szerkesztő:

Sztana Béla

A szerkesztőség címe:

Budapest, I., Kapisztrán tér 2. sz. Telefon: 360—764.

Felelős kiadó: Zrínyi Katonai Kiadó
Budapest, XII., Dózsa György út 49. sz. Telefon: 205—915.

Megjelenik negyedévenként

Egyes szám ára: 8 Ft. Előfizetési ára egész évre 32 Ft.
Csekkszámlaszám: 61 297 befizetési számla. Budapest

Megrendelhető: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Telefon: 180—850, és a kiadónál

INDEX: 25—371

64.4509/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

A MOSZKVAI RÁDIÓ HÍRMAGYARÁZÓJA MAGYARORSZÁG POLITIKAI ÉS KATONAI HELYZETÉRŐL 1944—1945-BEN[1]

Hitler „Blitzkrieg"-je a Szovjetunió ellen megdöbbentette és felháborította a világ minden becsületes emberét, köztük azokat a magyarokat is, akik a fasizmus pusztításai ellen a Szovjetunióba találtak menedéket.

Ezek a magyarok már teljesen beleilleszkedtek a Szovjetunió életébe, ott új hazát találtak s lelkesedéssel támogatták a szovjet nép békepolitikáját. Természetes, hogy részt vettek a Szovjetunió védelmi háborújában és minden téren a Szovjet Hadsereg győzelmét kívánták.

A Moszkva-i Rádiónak magyar adásai is voltak, melyek kifejezésre juttatták az ott élő magyarok viszonyát a háborúhoz és minden igyekezetével arra törekedett, hogy a magyar népet, s a Horthy Miklós által a német hadseregnek kiszolgáltatott magyar katonákat felvilágosítsa arról, hogy az a háború népellenes háború, a német imperialistákat s magyar lakájaikat szolgálja és katasztrófába viszi Magyarországot.

A felszabadulási évforduló alkalmából helyénvaló, hogy emlékeztessünk antifasiszta harcunk eme formájára.

Az itt felvonultatott anyag a nagy küzdelem húsz évvel ezelőtti különböző időszakait érinti. Az az érdekessége, hogy szovjet szemmel nézve tárgyalja az eseményeket. Ebből visszamenőleg is kitűnik, hogy mennyire azonosak voltak a szovjet és a magyar nép érdekei bizonyos mértékben azért is, mert a történelem a szemlék elemzéseit és következtetéseit lényegében igazolta.

[1] A moszkvai rádió magyar adásának vezetője, egyben hírmagyarázója, *dr. Münnich Ferenc* elvtárs volt, aki *Nyikolaj Fjodorov* néven olvasta fel kommentárjait. A moszkvai rádió hírmagyarázatából most közlésre kerülő korabeli híranyagot *dr. Münnich Ferenc* elvtárs, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány államminisztere bocsátotta a HK szerkesztőségének rendelkezésére.

Moszkva, 1944. január 1.

Nyeveltől Herszonig, tovább folyik a gigászi ütközet. A szovjet csapatok *Vatutin*[2] tábornok parancsnoksága alatt az első ukrajnai arcvonalon több száz kilométer szélességben és nagy mélységben áttörték a német fasiszta rablóhadak frontját. A Vörös Hadsereg szétverte Manstein tábornok nagy páncélos erőkkel támadó csapatait, amelynek Hitler azt a parancsot adta, hogy foglalják vissza Kijevet és ezzel védjék ki a német hadsereg egész déli szárnyát fenyegető szovjet támadást. A Vörös Hadsereg Zsitomir, Korosztyeny, Belaja Cerkov, Bergyicsev és más közlekedési csomópontok visszafoglalásával nemcsak Manstein kezdeti sikereit likvidálta, hanem előretörésével nyugat és délnyugat felé még jobban kimélyítette a német arcvonalat átvágó éket. Egyidejűleg tovább fejlesztette sikereit a vityebszki irányban az első balti arcvonal hadserege. Átvágta a Vityebszk—Orsa-i országutat és tovább folytatja előnyomulását.

A szovjet német front eseményei a tények cáfolhatatlan erejével bizonyítják, hogy Manstein ellentámadása nem hozta meg a németeknek a várt eredményt. Nem tudta megzavarni a szovjet hadvezetőség stratégiai terveit, nem tudta megállítani a szovjet hadsereg támadását, s emellett a Manstein-hadsereg szétverése válogatott erőkből álló hadműveleti tartalékoktól fosztotta meg a német hadvezetőséget. Ebben a harcban a német fasiszták nagyszámú más, nagy köteléken kívül a Reich és az Adolf Hitler SS hadosztályokat is elvesztették. Hasonló sors érte Hitlernek *Konyev*[3] tábornok haderőivel szemben álló csapatait.

A szovjet német front döntő eseményei mellett figyelmet érdemel az a körülmény, hogy Hitler Németországát más harctereken is csapások érik. Olaszországban az utóbbi időben erősödött a szövetséges haderő nyomása, a tengeri háborúban Hitler majdnem teljesen védelemre szorult, s a napokban elvesztette flottájának utolsó 26 000 tonnás csatahajóját, a *Sarnhorsztot*. Az angol—amerikai légierő egyre gyakrabban támadja Berlint, s a többi német katonai, ipari és közlekedési központokat. Goebbels karácsonyi beszédében kénytelen volt kijelenteni, hogy ez a karácsony a németek számára a szomorúság karácsonya volt.

[2] Nyikolaj Fjodorovics Vatutin (1901—1944), hadseregtábornok, 1943. november 6-tól az 1. Ukrán Front parancsnoka. Hősi halált halt 1944. január 15-én.

[3] Ivan Sztyepánovics Konyev (1897—), a Szovjetunió marsallja. A Nagy Honvédő Háborúban különböző frontok, köztük a 2. Ukrán Front parancsnoka, majd 1955—60-ig a varsói szerződésben részt vevő államok fegyveres erőinek parancsnoka volt.

Magyarországot, melyet Horthy, Kállay és az egész uralmon levő klikk hazaáruló politikája tovább is Németországhoz köt, az a veszély fenyegeti, hogy osztoznia kell a pusztulásba rohanó fasiszta Németország sorsában. Még a kormánybefolyás alatt álló magyar sajtó is kénytelen borúlátó hangokat megütni.

A katasztrófa előszelét érzik Horthy német zsoldon tartott hírverői, és azok gazdái is. És ebben a sorsdöntő időben még szorosabbra fűzik azokat a láncokat, amelyekkel a magyar népet Hitler alávaló és vesztett ügyéhez fűzték. Kállay csak a napokban kötött tüntetően fegyverbarátságot Hitler magyarországi főbizalmi emberével, Imrédyvel. Be akarja vonni a magyar fasisztákat a kormányzó pártba, hogy nagyobb erővel léphessen fel a demokratikus ellenzék ellen, és az országban egyre növekvő németellenes, háborúellenes mozgalommal szemben. Keresztes-Fischer segédrendőrei, az államrendőrség és a csendőrség szerveivel együtt egyre-másra tartóztatják le a demokratikus ellenzék pártjainak vezetőit, s a nemzeti ellenállásban résztvevő ipari és mezőgazdasági munkásokat. Kállay méltó akar lenni Imrédy barátságára, és be akarja bizonyítani, hogy egy esetben igazat mondott, amikor azt állította, hogy a „szegedi gondolat az olasz és német fasizmus őse és a magyar kormánynak nem kellett tanulnia sem Mussolinitól, sem Hitlertől". Ezek után senkinek sem kell csodálkoznia azon, hogy Horthy és Kállay tovább is Hitler rendelkezésére bocsátja Magyarország katonai erejét és anyagi erőforrásait. Ezek az emberek nem tudják, de nem is akarják elválasztani sorsukat Hitlerétől. Nem tudják, mert a haladó emberiség legszentebb jogai ellen elkövetett közös gaztettek elválaszthatatlanul összekötik őket. Nem akarják, mert tudják, mert a magyar nép erősödő Hitler-ellenes hangulatából látják, hogy Hitleren kívül senkire sem támaszkodhatnak. De a magyar népnek nem lehet és nem szabad tétlenül szemlélnie, hogy egy jelentéktelen kalandorcsoport önző uralmi érdekeiért a pusztulásba vigyék.

A Vörös Hadsereg győzelmei, feltartóztathatatlan előretörése nyugat felé nem ad időt a tétovázásra. A demokratikus koalíció előkészületei arra mutatnak, hogy a teheráni konferencián megállapított összpontosított támadás a fasiszta blokk ellen nem soká várat magára.

Magyarország az ostromlott vár közepén van. A magyar nép Hitler-ellenes harcos fellépése jelentős segítséget nyújthat a Vörös Hadseregnek és megfelelő értékelést remélhet az elszámolásnál, ha ez idejében történik. Ez a fellépés megszaba-

dítja a magyar népet attól is, hogy Horthy, Kállay és klikkjük tovább folytassák kétes hazaáruló játékukat. Zápolya elkésett Mohácstól és Mohács évszázadokra sírbadöntötte Magyarországot. Ma az a feladata a magyarországi Hitler-ellenes mozgalomnak, hogy az új Mohácsot megakadályozza. Mert különben beteljesülnek a magyar költő szavai:

„Múltadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény".

Moszkva, 1944. szeptember 3.

Az új magyar kormány megkezdte tevékenységét. Első lépése, ahogyan ezt Horthy kinevezte kormánytól várni lehetett, az volt, hogy Lakatos tábornok-miniszterelnök üdvözlő táviratot küldött Hitlernek, a németek kegyelméből ducse szerepét játszó Mussolininek és a többi még megmaradt Kviszlingeknek. Inkei tábornagy, külügyminiszter a szolgálati viszonynak megfelelően Ribbentropp, volt pezsgőügynök, a német fasiszta külügyminiszternek fejezte ki nagyrabecsülését, szintén táviratilag.

Aztán következtek a munkaprogramot jelentő nyilatkozatok. Lakatos miniszterelnök kijelentette, hogy főfeladata a háború folytatása a határok megvédéséért. A belső front egységét minden rendelkezésre álló erővel biztosítani fogja, mondotta továbbá Lakatos tábornok.

Ez a rövid nyilatkozat mindennél ékesszólóbban világítja meg Horthy-Magyarország válságos helyzetét. Nem szállunk vitába Hitler újdonsült magyar ügynökével afelől, hogyha a honvédek most határokat védelmeznek, akkor azok nem Magyarország határai. A Kárpátokban, mint az egész szovjet—német arcvonalon Hitler-Németország sorsa dől el. S a honvédek a Kárpátokban Hitler-Németország védelmében céltalanul ontják vérüket. Ezzel az egyszerű igazsággal a magyar nép túlnyomó többsége tisztában van. Ha ez nem így volna, akkor nem tudnánk megérteni Lakatos tábornok nyilatkozatának a belső front megvédésére vonatkozó fenyegető kijelentését. Tudvalevő dolog, hogy védeni csak olyasvalamit kell, amit a támadás veszélye fenyeget. A miniszterelnök kijelentésének ez a része arra mutat, hogy a belső front van veszélyben. Csúnya dolog a logika és ez esetben kellemetlen is Hitler magyar ügynökei számára. A honvédeknek — Lakatos szavai szerint — a határokat kell megvédeniök. Lakatos miniszterelnöknek pe-

dig belső frontegységét. Az események bizonyítják, hogy több fronton folyó harc a Horthy-klikknél sokkal nagyobb szervezett erőnek, Hitler német fasiszta bandájának is a nyakát szegi.

A Hitlernek kiszolgáltatott honvédek a Kárpátokban, vagy a német főparancsnokság intézkedése szerint más arcvonalszakaszon pusztulnak el. A belső fronton Horthynak és Lakatosnak ideiglenesen, de csak rövid időre, még szerencséje van, ott ők támadnak és egyelőre sikerrel. Szaporodik a koncentrációs táborok száma. A magyar demokrácia harcosait kipróbált német módszerekkel pusztítják. Aki hazafias aggodalmának mer kifejezést adni az ország sorsa felett, azt a Gestapo és a magyar SS-ek rögtön elhallgattatják.

De Horthy uralma csak függeléke a német fasizmus összeomló hatalmának, az pedig rohamléptekben rohan a végső pusztulás felé. A Vörös Hadsereg győzelmes támadása, az angol—amerikai erők franciaországi sikerei gondoskodnak arról, hogy a fasiszta reakció roskadozó épülete mielőbb összedüljön. Hitler hadainak további vereségei, melyek már Horthy-Magyarország közvetlen közelében érik az emberi haladás ellenségeit, még nagyobb veszedelembe hozzák Horthy—Lakatos, amúgyis repedező belső frontját. S ha a Hitler hadosztályai közé szorított honvédegységek egy szép napon öntudatra ébredve, fegyverüket a német elnyomók és magyar szolgáik ellen fordítják, s a belső frontnak a terror eszközeivel lekötve tartott erői támogatásukra sietnek, a magyar fasiszta reakció kalandorait eléri a megérdemelt büntetés.

Ezt a folyamatot lényegesen meggyorsíthatja a magyar demokrácia erőinek kezdeményező aktivitása. A romániai események szemmelláthatóbizonyítékai a német fasiszta rendszer bomlásának. Szolvákiából is a népi erők aktív fellépéséről érkeznek hírek. A magyar nép felszabadító harcára sohasem volt még kedvezőbb helyzet. A tévovázás, a várakozás pusztulásba visz. Sohasem mondottak többet egy-egy népnek Petőfi örökéletű szavai: Minden Demoszténesnél szebben beszél a tett. Horthytól, Lakatostól a Hitlerrel kötött meggyalázó szövetségtől csak az szabadíthatja meg a magyar népet. Csak az teheti lehetővé, hogy visszanyerje a demokratikus népek megbecsülését.

Moszkva, 1944. szeptember 13.

A Szovjet tudósító Iroda jelentéseiben naponta hallunk új, a magyarok számára ismerős helységneveket. Brassó után Gyulafehérvár, Sepsiszentgyörgy, Segesvár, Meggyes, Petro-

zsény, Csíkszereda, Déva, Torda felszabadítását adja hírül a szovjet rádió.

A német és magyar hírverés állandóan a kárpáti hágóknál folyó harcokról beszél, ahol állításuk szerint — a német—magyar csapatok minden támadást visszavernek. A magyar rádióhallgatót, aki az igazat akarja tudni, s ezért Moszkvára állítja be készülékét, jól tudja, hogy Gyulafehérvár a Maros mentén, Segesvár a Küküllő völgyében fekszik, s a többi helységek is jó messze nyugatra vannak a Kárpátoktól és északnyugatra az erdélyi „Alpoktól".

Horthyék a frontesemények kről költött jó hírekkel akarják igazolni azt az állításukat, hogy a németek nagy katonai erőkkel segítik Magyarországot. A valóság természetesen egész más. A magyar honvédcsapatokat csak kisszámú német rohamágyú és páncélkocsi támogatja. A honvédek arcvonalán levő csekélyszámú német SS-egység csak biztosító és csendőrszolgálatot végez a honvédcsapatok háta mögött. Kíméletlenül belelő a visszavonuló honvédekbe, visszaűzi a tűzvonalba a menekvést keresőket. Hitler német tartalékai régen föld alá kerültek a szovjet—német fronton, s az utóbbi időkben Nyugat- és Dél-Európa harcterein is megritkultak a németek sorai. Románia,, Finnország és Bulgária belátták, hogy Hitler szövetsége a pusztulásba vezet. Románia és Bulgária a Vörös Hadsereg győzelmes előretörését felhasználva, átálltak a Vörös Hadsereg oldalára. Finnország kormánya is szakított Hitlerrel és delegációt küldött Moszkvába a fegyverszüneti tárgyalásokra. A kis Szlovákia népe fellázadt a német fasiszták és Tiso zsarnoki uralma ellen. Egyedül Horthy Magyarországa tart ki tovább Hitler galád és vesztett ügye mellett. A német fasiszták most a magyar honvédek holtesteivel tömik be azokat a réseket, amelyeket a német csapatok óriási veszteségei és a vazallus országok túlnyomó részének leválása ütött a fasiszta rablók védelmén. A Szovjetunió megszállt területeinek felszabadítása, Franciaország elvesztése, Románia, Bulgária elfordulása, Finnország kilépése a háborúból — nemcsak Hitler megtépázott élőerejét gyengítette meg, hanem sok fontos háborús nyereségtől, rengeteg élelemtől is megfosztotta a német fasiszta rablókat. A veszteségeket mind emberben, mind hadianyagban a magyar nép rovására akarja pótolni. Horthy, Lakatos és Csatai teljesítik Hitler minden követelését. A honvédek feláldozását a határvédelem hamis jelszavával indokolják. A magyar búzát és a hadiipar termékeit pedig kilátásba helyezett,

de soha meg nem kapott német iparitermékekért „cserébe" szállítják ki Magyarországról.

A románok nemcsak, hogy hátat fordítottak Hitlernek, hanem hadat is üzentek a német megszállóknak, harcba szálltak velük. Most már — a Vörös Hadsereg segítségével — országuk területének túlnyomó részét felszabadították. Gyakorlatban tanulták meg, hogy a Vörös Hadsereg nem hódító célokból lépett román földre, hanem azért, mert Románia Hitler szövetségese volt, s a megvert fasiszta hadak román területre vonultak vissza. A Szovjetunió Magyarországon nem keres területi hódításokat. A nagy, szabad szovjet nép a maga szabadságáért küzdve, minden leigázott népet segít abban, hogy a szabadságát visszanyerje. Segít a románoknak és segíteni fog a magyaroknak is, ha azok elérik az országot áruba bocsátó Horthy-klikket, és a Vörös Hadsereg mellé állva, részt vesznek az ősi ellenség, a német imperializmus szétverésében. A Maros és a Küküllő völgyében dörgő szovjet ágyúk az utolsó figyelmeztetést jelentik a magyarok számára. Dönteniük és igen gyorsan kell dönteniük: el akarnak-e pusztulni Hitlerért, Horthyért, vagy küzdeni akarnak a Vörös Hadsereggel együtt a német fasizmus teljes megsemmisítése, Magyarország felszabadítása érdekében.

Moszkva, 1944. szeptember 22.

Három évvel ezelőtt, mikor az arcvonal messze volt Magyarország területétől, Horthy és klikkje azzal áltatták a magyar népet, hogy Hitler várható gyors győzelme folytán az országnak nem kell nagy áldozatokat hoznia. Úgy állították be a háborút, mint valami a távolban lefolyó hadgyakorlatot, ahol az új fegyverek: a páncélkocsi egységek és a légierők, tapasztalatokat szereznek, a tisztek kitüntetéseket kapnak, s néhány száz halott és sebesült árán visszatért csapatok zene mellett győzelmi menetben vonulnak el Horthy Miklós előtt a budai Szent György téren.

A Szovjetunió népeinek, s a Vörös Hadseregnek hősies ellenállása, Hitler blitzkrigjét hosszú, a fasiszta blokk haderejét kimerítő háborúvá változtatta. A Vörös Hadsereg kemény védelmi harcokban megtizedelte Hitler és szövetségeseinek haderejét, s azután kiűzte a fasiszta hordákat a Szovjetunió földjéről.

Hitler és Horthy ma már Erdély területén folytatnak kétségbeesett és reménytelen védekező háborút a győzelmesen

előretörő Vörös Hadsereggel szemben. Hova lettek azok az idők, amikor Horthy propagandája ilyen jelszavakkal dobálózott: „inkább Ukrajnában folyjék a háború, mint Magyarország földjén."

A Szovjet Tudósító Iroda beszámolt Temesvár és Arad elfoglalásáról. Az első alig 50 km-re, a második 16 km-re van a magyar határtól. S éppen ezért mert a háború Horthy hazaáruló politikája következtében Magyarország területéhez közeledik, Horthyék azzal a jelszóval akarják tovább is Hitler háborújához kötni a magyarokat, hogy a honvédség felett Hitler hadseregfőparancsnoksága rendelkezik, s ott használja fel a honvédhadosztályokat, ahol Németország érdekei megkívánják. Viszont Hitler, akitől Magyarországon kívül összes jelentős szövetségesei — Románia, Bulgária és Finnország — elfordultak — minden alkalmat felhasznál arra, hogy a magyarok részvételét Németország védelmében világgá kürtölje. A német hadműveleti jelentés napok óta megemlékezik Ibrányi vezérőrnagy parancsnoksága alatt Varsónál harcoló magyar lovashadosztályról. Hitlernek szüksége van erre, mert közeledő katasztrófától rettegő németeknek be akarja bizonyítani, hogy még nem minden szövetséges fordult el tőlük. Horthyéknak kellemetlen a német hírverés vállveregetése, mert ők a magyaroknak azt mondják, hogy honvédek az ország határait védik, tagadják azt, hogy a magyar nép idegen, német érdekekért vérzik. A magyar hírverés azért cáfolta a napokban a magyar honvédek Varsó alatti harcairól szóló híreket.

A német hírverés azelőtt figyelembe vette magyar vazallusa belső érdekeit és igyekezett arra, hogy híradásai meg ne cáfolják Horthyék házi használatra készült hazudozásait. A német fasiszták most ezt a fényűzést nem engedhetik meg maguknak. Ők közölni akarják a német néppel, hogy maradt még egy szövetségesük, aki a német érdekeket elébe helyezi a maga nemzeti érdekeinek.

Ditmár tábornok, a német rádió szemleírója szintén a magyarokkal vigasztalja a németeket. Legutóbbi rádió szemléjében kénytelen beismerni, hogy a németek balkáni arcvonala megsemmisült, s Délkelet-Európában új frontot kell teremteni. Ez az új front már kialakulóban van — folytatja Ditmár — és megállapítja, hogy a magyarok minden erejükkel részt vesznek az új front megteremtésében, s Németország védelmében. Íme így néz ki Horthyék határvédelmi jelszava a gyakorlati megvalósításban.

A háború éppen azért jutott el Magyarország határaihoz,

mert Horthy és áruló klikkje tovább is kitartanak Hitler mellett. Éppen az ő hazaáruló politikájuk teszi lehetővé a német fasizmusnak, hogy Magyarországot a német védelem előretolt állásaként használja fel. Ezért pusztulnak el a honvédek Varsónál, holnap a Rajnánál, ha német hadviselés érdekei megkívánják. Ezért, és csakis ezért, zuhannak a bombák Budapestre, Debrecenre, Székesfehérvárra. Ezért zuhannak majd a többi magyar városra, ha a magyar nép tovább is tűri Horthyék hazaáruló politikáját.

Moszkva, 1944. október 11.

A Vörös Hadsereg, az Alföldön át üldözve a Hitler-Németország felé vezető utakon védő magyar hadsereget, és a biztonság kedvéért erre az arcvonalra vetett német csapatokat, széles arcvonalon közeledik a Tiszához. Egyes helyeken már át is lépte ezt az utolsó víziakadályt Budapest irányában.

Horthy lapjai, amelyek egykor fennhéjázóan írtak Hitler támadó háborújáról, dicsekedtek azzal, hogy a honvédcsapatok messze Ukrajna földjén dúlnak, rabolnak, gyilkolnak; egyszerre a humanizmusról beszélnek. A Reggeli Magyarország a genfi konvenciát emlegeti, melyet — állítása szerint — a magyarok mindig betartottak. Az Esti Újság azt írja, hogy Magyarország humánusan járt el külső és belső ellenségeivel szemben. „Szentül őrizzük harci zászlónk tisztaságát és nem engedjük, hogy kegyetlenségekkel beszennyezzék." Ezekre a kijelentésekre most szükségük van Horthyéknak, mert a háború magyar területen folyik és rövid idő múlva a háború bűnöseinek a népek ítélőszéke elé kell állniuk. Horthy-lapok ostobán és minden óvatosságot félretéve hazudnak. Hiszen állításuknak a „belső ellenségre" vonatkozó részére mindenki előtt ott ál a cáfolat. Ezek a koncentrációs táborok, ahová Horthyék a német háborút, az ország elárulását elítélő hazafiakat, a demokrácia harcosait, a hivatalos körök által „belső ellenségnek" bélyegzetteket zárják. Cáfolják ezt a hazugságot az országban uralkodó terrorintézkedések, kivégzések is.

A „külső ellenséggel" szemben állítólag gyakorolt humanizmus cáfolatát ott találjuk minden ukrán, vagy román helységben, ahonnan Hitler magyar rablótársait kiverte a Vörös Hadsereg. Kijev környékén, a brjanszki erdő területén vádlottként állnak a békés szovjet polgárok tömegsírjai, melyeket Horthy most humánussá előléptetett hordái töltöttek meg ártatlanul kivégzett áldozataik holttestével. A brjanszki vidék

Nyeginó nevű falujának lakosai nem felejtették el asszonyaikat és gyermekeiket, akiket a Horthy-tisztek csőretöltött fegyverrel aknamezőre hurcoltak. Más községekben még ma is borzalommal beszélnek a részegen erőszakoskodó honvédtisztekről. Nem felejtették el, hogy ittas magyar tisztek karácsony éjszakáján tréfából belövöldöztek a parasztházak ablakain.

De Horthy sajtója nem azért ír ma humanizmusról, mintha Hitler magyar hóhérlegényei megcsömörlöttek volna az ártatlanul kiontott vértől. Egészen más magyarázata van ennek.

A háború magyar területen folyik. Nem lehet többé kétségbevonni, nem lehet cáfolni, hogy Horthy és klikkjének hazaáruló politikája katasztrófába vitte Magyarországot. Ezt ma már mindenki látja. Éppen ezért Horthy hírverése most új eszközöket keres a háborúellenes népmozgalom letörésére, vagy legalább fékentartására. Rémületet akar kelteni a magyar lakosságban az előnyomuló Vörös Hadsereggel szemben. Azt akarja, hogy az arcvonalba eső falvak és városok lakosai hagyják ott tűzhelyüket, meneküljenek a Vörös Hadsereg elöl, s a honvédek ne adják meg magukat. Ezért kezdi propagandáját a magyar humanizmus dicséretével, hogy azt a Vörös Hadsereg kegyetlenkedéseiről költött rémtörténetekkel folytassa.

A szovjet csapatok már jó pár száz kilométerre távolodtak el a szovjet határoktól. Román, bulgár és magyar városok és falvak százainak lakossága ismerkedett meg a szovjet tisztekkel és katonákkal. Ezek a lakosok hálát adnak sorsuknak, hogy nem hallgattak fasiszta hatóságaikra és helyükön maradtak. A Vörös Hadsereg hadtápterületére került Makó, Békéscsaba, Gyula, Hódmezővásárhely lakosai egyhangúan jelentik ki a Vörös Hadsereg hatóságainak, hogy évek óta először élnek nyugalomban és biztonságban. Nem rekvirálnak tőlük élelmet Horthy hajcsárjai és a németek. Szabadon kifejezésre juttathatják gyűlöletüket a németek, Horthy áruló rendszere és a némethajcsár nyilas szervezetekkel szemben. Ezekben a helységekben, ahonnan megszöktek Horthy reakciós, népnyúzó hivatalnokai, a lakosság bizalmával rendelkező emberek vették át az igazgatást. Új, a nép érdekeit szem előtt tartó emberek vezetése alatt működnek a helyi igazgatás és rendfenntartás szervei. A Vörös Hadsereg hadtáphatóságai támogatják őket a rend, a személyi és vagyonbiztonság megőrzésében.

Az a helyzet most Magyarországon, hogy a magyar nép ott lélegzik fel szabadon, ahonnan kiverik Horthy hadseregét, ahonnan megszöknek Horthy reakciós hivatalnokai és bevonul a felszabadító Vörös Hadsereg. A Vörös Hadsereg pedig nem

áll bosszút a magyar népen a Horthy-rendszer kegyetlenkedéseiért, mert nem a nép, hanem annak fasiszta elnyomói ellen harcol. Minden becsületes magyarnak hazafias kötelessége, hogy a Vörös Hadsereget támogassa.

Moszkva, 1945. január 24.

Az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány január 20-án fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval és szövetségeseivel. A Debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés és az ott megalakult kormány programjának megvalósítására megtették az első döntő jelentőségű lépést. A Vörös Hadsereg győzelmei lehetővé tették a magyar nép számára, hogy nemzeti érdekeinek megfelelően, szabadon cselekedhessék. A fegyverszünet megkötése és a magyar demokrácia első intézkedései arra mutatnak, hogy a magyar nép élni akar az adott történelmi lehetőségekkel és következetesen halad előre a demokratikus, szabad, független Magyarország megteremtésének útján.

A fasizmus ellen harcoló államok sajtója nagy figyelemmel fogadta a magyar fegyverszünet megkötését és annak feltételeit nagylelkűnek, enyhének tartja. Véleménye szerint ezek a feltételek lehetővé teszik Magyarország számára, hogy a nemzeti katasztrófából felemelkedjék.

A győztes Szovjetunió és szövetségesei annak ellenére, hogy Magyarország reakciós vezetőinek politikája folytán Hitler utolsó szövetségese maradt — tekintetbe vették, hogy a Magyar Nemzeti Kormány szakított Hitlerrel és hadat üzent Németországnak. Ezért olyan jelentéktelen a Magyarország által fizetendő kártérítés összege, ezért állapítja meg a szerződés erre vonatkozó pontja, hogy Magyarország az okozott károkat csak részben fogja megtéríteni.

A Szovjetuniót és szövetségeseit nem a bosszúállás, hanem olyan szempontok vezetik, hogy a demokrácia útjára lépett magyar nép újból talpra állhasson és teljesíthesse kötelezettségeit, melyek értelmében részt akar venni a szabadságszerető népek harcában a fasizmus ellen. Feltehető, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány nemcsak külpolitikai programját valósítja meg, hanem következetesen keresztülviszi azokat az intézkedéseket is, melyeket az ország belső, demokratikus átalakulásának érdekében vállalt. Ezen a téren elsőrendű és döntő fontossággal bír a demokratikus földreform végrehajtása, mely a parasztság millióit fogja a feudális rabszolgaságból embersorba emelni. Ennek a földhözjuttatott paraszttöme-

megek az új, magyar demokrácia legszilárdabb pillérét fogják képezni. A demokráciában emberi jogokhoz jutott ipari munkásság és a méltó helyet elfoglaló értelmiség, a felszabadult parasztsággal együtt, szilárd acélfalként fognak az Ideiglenes Kormány mellett állani és lehetőséget adnak számára, hogy rövid idő alatt kiirthassa a fasiszta fertőzés maradványait. Ezen a széles társadalmi alapon az Ideiglenes Kormány gyorsan megtisztíthatja az állam és a közélet szerveit a leleplezett és bújkáló német fasiszta és nyilas ügynököktől. Olyan állami és helyi igazgatási apparátust teremthet, amely a felszabadult magyar nép széles tömegeinek érdekeit képviseli, akaratának megvalósítója és végrehajtója lesz.

A Vörös Hadsereg győzelmei, a jóindulatú fegyverszüneti feltételek elősegítik az új, független, demokratikus Magyarország felépítését, olyan Magyarországot, ahol a politika irányát nem egy önző reakciós réteg, hanem a demokratikus néptömegek érdekei szabják meg.

Most minden a Debrecenben vállalt demokratikus program következetes végrehajtásától, a fegyverszüneti feltételek pontos teljesítésétől függ. A magyar demokrácia jövőjére döntő befolyással lesz részvétele, a közös ellenség, a fasizmus megsemmisítéséért folyó harcban.

A Magyarországról érkező hírek szerint a fegyverszüneti egyezmény aláírását a lakosság nagy megelégedéssel fogadta. Szerencsés, sokat ígérő fordulópontnak tartja az ország életében, melynek a megalázó német szövetség annyi szenvedést okozott.

A demokratikus ideiglenes kormány első lépései arra mutatnak, hogy végre akarja hajtani azt, amit Debrecenben a magyar nép megbízásából vállalt. Feladatát azonban csak akkor oldhatja meg, ha a magyar nép tömegei támogatják ebben.

A SZOVJET CSAPATOK HADMŰVELETEI MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSÁÉRT*

M. Malahov ezredes

I. Általános helyzet és a harctevékenység kezdete

A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja a hitleri Németország ellen kemény próba volt a szovjet nép és Fegyveres Erői számára. A szovjet emberek, akik a halálos veszély láttán minden anyagi és szellemi erejüket mozgósították az ellenség megsemmisítésére, még szorosabban tömörültek a Kommunista Párt köré, amely lelkesítője és szervezője volt az ellenséges betörés elleni küzdelemnek.

A Szovjet Fegyveres Erők a Barents-tengertől a Feketetengerig húzódó arcvonalon, a méreteit tekintve, eddig nem látott ütközetekben igazságos harcot vívtak a szovjet haza területére betört agresszor ellen. A német-fasiszta csapatok Moszkva alatt és Volgográdnál történt szétzúzása után megkezdődött a hódítók tömeges kiűzése a Szovjetunió területéről.

1944 októberére a Vörös Hadsereg szétzúzta Hitler csapatait északnyugaton, a jobbparti Ukrajnában, a Krímben, Karéliában, Belorussziában, Nyugat-Ukrajnában, Kisinyov-Iasi térségében.

Ezek a győzelmek a nemzeti felszabadító harc új fellendülését váltották ki Nyugat-Európa meghódított országaiban. A kialakult helyzet az USA és Anglia uralkodó köreit arra kényszerítette, hogy megnyissák a második frontot.

1944. június 6-án angol—amerikai csapatok szálltak partra Észak-Franciaországban. A szövetségesek 1944. évi hadműveletei azonban nem gyakoroltak lényeges befolyást a szovjet—német arcvonalon levő német fasiszta csapatok létszámára,

* Az alábbi cikket Malahov elvtárs a szerkesztőség felkérésére írta folyóiratunk számára.

megváltozására. A szövetségesek hadműveleteinek kimerítő értékelését N. Sz. Hruscsov adta meg, aki azt mondotta, hogy a szövetségesek csak akkor szánták rá magukat a deszant-hadművelet végrehajtására, „... amikor a második világháború egész menete gyökeres módon megváltozott, amikor az események úgy fordultak a nyugati országok számára, hogy ha elkéstek volna a második front megnyitásával, úgy a szovjet csapatok nemcsak Berlinig juthattak volna el, hanem Párizsig is ...[1]"

A Szovjet Fegyveres Erők 1944 folyamán végrehajtott sikeres támadása annak az eredménye volt, hogy tovább növekedett a Szovjetunió katonai ereje.

A szovjet hátország dolgozóinak hősi erőfeszítése eredményeképpen hónapról hónapra növekedett az ország hadigazdasági ereje. Végeláthatatlan folyamban özönlöttek az arcvonalra a harckocsik, a repülőgépek, a tüzérségi lövegek.

A Vörös Hadsereg megnövekedett technikai ellátottsága, az 1941—44 során szerzett gazdag harci tapasztalatai lehetővé tették a szovjet legfelső főparancsnokság számára, hogy olyan nagyméretű támadó hadműveleteket tervezzen és valósítson meg, amelyek a háború kimenetele szempontjából mind politikai, mind hadászati vonatkozásban döntő jelentőséggel bírtak.

Ezekhez tartoztak azok a hadműveletek is, amelyeket a 2. és a 3. Ukrán Front csapatai hajtottak végre Magyarország területén 1944 végén és 1945 elején.

A Vörös Hadsereg csapatai — Romániában, Bulgáriában és a Kárpátokban végrehajtott támadásuk során — 1944 szeptemberének második felében elérték a Kárpátok fő gerincének vonalát a román—magyar, valamint a bolgár—jugoszláv határon és kedvező feltételeket teremtettek arra, hogy a harctevékenységet Magyarországra kiterjesszék.

A 2. Ukrán Front, R. J. Malinovszkij, a Szovjetunió marsallja parancsnoksága alatt erős csapást mért Cluj (Kolozsvár) általános irányban, áttörte az ellenséges csapatok védelmét, amelyet a déli Kárpátokhoz vezető utakon építettek ki és Kelet-Magyarország határterületein harcokba kezdett. Elsőként a P. D. Govorunyenko altábornagy vezette 18. harckocsihadtest egységei lépték át a magyar határt. A hadtest csapatai szeptember 26-án elfoglalták az első magyar várost — Makót.[2]

[1] N. Sz. Hruscsov: A békés egymás mellett élésért. Beszédek és írások (1959. január—december). Kossuth Könyvkiadó 1960. 102. oldal.

[2] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára (a továbbiakban SzU. HML.) 680. állag, 17628. leltár, 32. irat, 46. lap.

Az arcvonal balszárnyán, a Tisza és Jugoszlávia északkeleti határa között sikeresen haladt előre a 46. hadsereg támadása. Miután a hadsereg a JNFH[3] egységeivel közösen felszabadította Petrográdot, Vrvosacot (Versec), Bela-Crkvat (Fehértemplom), Pancevot (Pancsova), Belgrád ellen fordult.

A 2. Ukrán Front csapataival közösen támadtak a román hadsereg magasabbegységei.

A 3. Ukrán Front csapatai délebbre tevékenykedtek. September végén átlépték a román—jugoszláv és a bolgár—jugoszláv határt és kifejlesztették támadásukat Belgrád felé.

Északról, a szovjet—csehszlovák határ mentéről a 4. Ukrán Front hadseregei fenyegették az ellenséget.

A szovjet csapatok sikeres előretörése a Balkánon nyugtalanságot keltett az angol és amerikai vezetők körében. W. Churchill, Anglia miniszterelnöke 1944. szeptember 13-án a második quebeci konferencián kijelentette: „Engem mindig vonzott az a gondolat, hogy támadást kezdjünk jobbról azzal a céllal, hogy csapást mérjünk Németországra adriai hónaljában. Célunknak Bécs kell lennie... Szükségesnek tartom, hogy ezt a hadműveletet Isztria elfoglalásával, Trieszt és Fiume megszállásával segítsük elő." Jóval később, visszaemlékezéseiben Churchill ehhez hozzáfűzi: „Egyéb indok, amely e jobbról történő támadás mellett szólt az volt, hogy az oroszok gyorsan előnyomultak a Balkán félszigeten és veszélyesen kiterjesztették ott a szovjet befolyást."[4]

Ugyancsak Churchill szavai szerint, a balkáni országok elfoglalásának eszméje — amelynek az volt a célja, hogy oda ne engedjék be az oroszokat — a quebeci konferencián teljes támogatásra talált az Egyesült Államok kormánya részéről. Ez látható Londonba küldött táviratából: „... azt a gondolatot, hogy nyomuljunk előre Bécs felé abban az esetben, ha a háború elég sokáig elhúzódik és ha mások nem érnek oda előbb, itt teljesen elfogadják."[5]

W. Churchill kijelentései leleplezik Anglia és az Egyesült Államok uralkodó köreinek imperialista politikáját, amelyet a német fasiszta rabságban levő balkáni országokkal szemben folytattak. Akkor, amikor a Vörös Hadsereg harcosai vérüket ontva, felszabadították a balkáni népeket a fasiszta iga alól, Anglia és az Egyesült Államok kormányának vezetői arra törekedtek, hogy megakadályozzák a Szovjetuniót s magasztos

[3] JNFSZ — Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg.
[4] Winston S. Churcill: The second World War. Vol. VI. London 1954. p. p. 133—134.
[5] U. o.

felszabadító küldetés teljesítésében és „megelőzzék az oroszokat Közép-Európa bizonyos térségeiben".

Nem 1941 novemberében, amikor a hitleri hadsereg Moszkva alatt állt, nem 1942-ben, amikor az orosz katonák a Volgánál ontották vérüket, nem 1943-ban, amikor a szovjet csapatok — megfordítva a háború kerekét — nyugat felé nyomultak előre, de maguk előtt még ezer és ezer mérföld ellenség megszállta föld volt, nem, nem akkor, hanem csak 1944 augusztusában, amikor a Vörös Hadsereg csapatai Románia nyugati határaihoz közeledtek, határozta el Anglia, hogy gyorsan segítséget nyújt a görögöknek. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke pedig hozzájárult ahhoz, hogy angol csapatok szálljanak partra Görögországban, sőt amerikai szállító repülőgépeket is felajánlott ehhez.

1944. október 4-én — amikor a szovjet csapatok elkeseredett harcokat vívtak, hogy felszabadítsák Magyarországot és Jugoszlávia délkeleti körzeteit, fővárosával Belgráddal együtt a német hódítóktól — Görögországban angol deszant egységek szálltak partra, akik mindenekelőtt a görög népi felszabadító front fegyveres erőire csaptak le. Churchill véleménye szerint, jelenleg a Budapestre és Bécsbe vezető út az angol—amerikai csapatok számára Görögországon keresztül vezethet, később pedig Trieszt és Fiume kikötőjén keresztül Ljubljana felé.

A szovjet csapatok belgrádi, budapesti és bécsi irányban végrehajtott megsemmisítő támadásai meghiúsították Anglia és az Egyesült Államok terveit a délkelet-európai országokba való további behatolást illetően. Ugyanekkor súlyos erkölcsi csapás volt az a hitleri háborús stratégiára. A hitleri vezetés számításba vette Anglia és az Egyesült Államok ama törekvését, hogy behatoljanak a Balkánra és ezért abban reménykedett, hogy ott érdekellentétek jönnek létre a szövetségesek között, mielőtt még Németországot teljesen levernék és hogy ennek döntő jelentősége lesz a háború Németországra nézve kedvező kimenetele szempontjából.

Hitler 1944. szeptember 10—13-án arról beszélt főhadiszállásán a „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport parancsnokának, hogy „... az oroszok politikai célja nem Németország, hanem a Boszporusz, amely általában olyan kérdés, amely körül forog minden. Oroszország most elsősorban a Balkán és a Boszporusz kérdését veti fel." Majd kifejezte szilárd meggyőződését, hogy „14 napon belül, de legkésőbb hat héten belül az ellentétes pólusok között olyan összeütközés jön létre, hogy ez vál-

tozáshoz fog vezetni, amelynek törvényszerűen döntő szerepet kell játszania a jelen háborúban".[6]

A német fasiszta vezetés alapvető feladatának ez időszakban azt tekintette, hogy stabilizálja az arcvonalat a Balkánon a szovjet csapatokkal szemben. A németek — a Vörös Hadsereg déli arcvonalszakaszon indított támadását feltartóztatva — „ki akarták húzni az időt"[7] és ezzel lehetővé kívánták tenni, hogy angol és amerikai csapatok nyomuljanak be a Balkánra az adriai tengerpart felől.

Hitler és klikkje azonban nagyon rövid időn belül arra kényszerült, hogy megváltoztassa értékelését a szovjet csapatok balkáni főcsapásának irányára vonatkozóan. Miután a német fasiszta parancsnokság meggyőződött arról, hogy a szovjet parancsnokság nem szándékozik fő erőit átvinni a budapesti irányból a Boszporuszhoz, szigorú rendszabályokat kezdett foganatosítani a védelem kiépítésére a román—magyar és a bolgár—jugoszláv határon, azzal a céllal, hogy megakadályozza a szovjet csapatok benyomulását Magyarországra, hogy fedezze az Ausztriába és Dél-Németországba vezető fő útvonalakat és biztosítsa csapatai kivonását Görögországból és Albániából.

A szétvert „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport helyett létrehozták a „Dél" hadseregcsoportot.[8] E hadseregcsoportban levő német fasiszta csapatok mennyiségét szeptember végére 15-ről 35 magasabbegységre növelték. Fokozták a fegyveres harcot a Délkelet-Európa megszállt országaiban egyre inkább kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalom ellen. Ezenkívül, a német parancsnokság egyre nagyobb mértékben alkalmazott németbérenc vezetőket Jugoszlávia területén.

A déli arcvonalszakasz védelmében fontos szerep jutott Magyarországnak. Területén sok hadiüzemet helyeztek el és rajta keresztül vezettek a német fasiszta csapatok egész déli csoportosításának fő közlekedési útjai. A magyarországi horthysta klikk 1944 őszére ténylegesen egyetlen szövetségese maradt Németországnak, s gyakorlati segítséget nyújtott a hitleri hadseregnek fegyveres erőkkel, olajjal, felszereléssel, élelmiszerrel, részben fegyverrel és lőszerrel.

A német fasiszta parancsnokság kezdetben azt tervezte, hogy a szovjet csapatok támadását a román—magyar határon feltartóztatja, majd támadásba megy át Debrecen térségéből.

6 Idézet zsákmányolt német iratokból.
7 Idézet zsákmányolt német iratokból.
8 A „Dél-Ukrajna" hadseregcsoport nevét 1944. szeptember 23-án „Dél" hadseregcsoportra változtatták.

A későbbiek folyamán pedig vereséget szándékozott mérni a 2. Ukrán Front egész balszárnyára és védelmet akart létrehozni a déli Kárpátok vonalán.[9]

A német parancsnokság ezúttal is helytelenül értékelte a Vörös Hadsereg szemben álló erőit, parancsnokainak hadművészetét, nagy támadó hadműveletek rövid időn belül történő megszervezését illetően.

A szovjet parancsnokság — figyelembe véve a balkáni katonai-politikai körülmények bonyolultságát, és hogy megakadályozza az ellenség erdélyi ellencsapásának tervét — siettette a 2. Ukrán Front parancsnokát a magyarországi hadművelet megkezdésével. Amikor R. J. Malinovszkij marsall a főhadiszállás engedélyét kérte, hogy az arcvonal jobbszárnyán néhány napra beszüntethesse a támadást az új hadművelet kidolgozása érdekében, kérését elutasították. A magyarországi politikai és katonai helyzet sürgetően követelte a gyors és határozott cselekvést, ezért a támadást még a megelőző hadművelet során előkészítették.

1944. október első napjaiban, a magyarországi döntő események előtt, a szovjet—német arcvonal déli szárnyán a felek következő csoportosítása alakult ki.

Az 1. Ukrán Front 38. hadseregével szemben és a 3. Ukrán Front Csehszlovák Kárpátok és Kárpát-Ukrajna területén levő csapataival szemben az 1. német páncélos hadsereg erőinek egy része és az 1. Horthy-hadsereg tevékenykedett, amelyek az „A" hadseregcsoport állományába tartoztak.

Románia területén a Borsai-hágótól Orsováig terjedő, kb. 800 km-es arcvonalon a 2. Ukrán Front csapatai tevékenykedtek. Állományukba tartozott: a 40. és 7. gárda hadsereg, a 4. és az 1. román hadsereg, a 6. gárda harckocsi hadsereg, a 27., 53. és 46. hadsereg, a 18. harckocsi hadtest, 2 lovas-gépesített csoport és az 5. légi hadsereg.[10]

E front csapataival szemben a „Dél" hadseregcsoport állt, amelybe a 3. és a 6. német, a 2. és a 3. horthysta hadsereg és az „F" hadseregcsoport erőinek egy része tartozott. Az ellenség csapatait a levegőből a 4. légiflotta támogatta.

A 3. Ukrán Front csapatai a bolgár—jugoszláv határon tartózkodtak, az Orsovától délre levő Duna-kanyartól le a bolgár—görög határig. Állományába tartoztak a bolgár hadosztá-

[9] A német szárazföldi erők vezérkarának 1944. szeptember 30-i utasítása. (Zsákmányolt német iratok.)

[10] SzU. HML. 240. állag, 73765. leltár, 41. irat. (A front hadműveleti naplójának okt. 1—5-i bejegyzései.)

lyok is. A Front csapataival szemben védtek az „F" hadseregcsoport főerői és az „E" hadseregcsoport csapatainak egy része.

Amikor a szovjet főparancsnokság nagy támadó hadműveletet szervezett délnyugati hadműveleti irányban, azt a célt tűzte ki, hogy segítséget nyújt a magyar népnek Magyarország szovjetellenes háborúból való kikapcsolásához; felszabadítja Belgrád térségét és megteremti az előfeltételeket Jugoszlávia hitlerista csapatoktól való teljes felszabadításához.

A kitűzött feladatoknak megfelelően dolgozták ki a szovjet csapatok támadó tevékenységeire vonatkozó elgondolást. Úgy tervezték, hogy először szétzúzzák az ellenség szárnycsoportosításait, amelyek a Kárpátokban, Belgrád térségében és attól délkeletre tevékenykedtek, és csaknem egyidőben ezzel csapást mérnek az ellenség debreceni csoportosítására; megszüntetik a 2. Ukrán Front balszárnyán levő csapatok veszélyeztetettségét, felszabadítják a németektől Kárpát-Ukrajnát, Erdélyt, Jugoszláviát és megteremtik a feltételeket Magyarország belsejébe irányuló támadáshoz. Továbbiakban, a szükséges átcsoportosítások végrehajtása után a Budapest térségében levő ellenséges csoportok szétverésének kellett következnie.

E terv végrehajtása a 4., 2. és 3. Ukrán Frontra hárult.

Az I. E. Petrov hadseregtábornok parancsnoksága alatt álló 4. Ukrán Front csapatainak át kellett kelniük a Kárpátokon, fel kellett szabadítaniuk az ellenségtől Kárpát-Ukrajnát, a továbbiakban pedig együttműködve a 2. Ukrán Front csapataival, tovább kellett fejleszteniük a támadást délnyugati irányban és ki kellett jutniuk a magyar Alföldre.

R. J. Malinoszkij marsallnak az volt a feladata, hogy Debrecen és Miskolc irányában támadjon, zuzza szét a „Dél" hadseregcsoport főerőit és működjék együtt a 4. Ukrán Front csapataival Kárpát-Ukrajna felszabadításában. A továbbiakban a 2. Ukrán Front csapaira az a feladat várt, hogy keljenek át a Tiszán és Budapest felé fejlesszék támadásukat.

A 3. Ukrán Frontnak — F. I. Tolbuchin, a Szovjetunió marsalljának parancsnoksága alatt — a belgrádi irányban kellett támadnia, szét kellett zúznia az ellenséget Belgrád délkeleti térségében és segítséget kellett nyújtania a jugoszláv népnek ahhoz, hogy felszabadíthassa fővárosát a német fasiszta hódítók uralma alól.

II. A debreceni hadművelet

(1944. október 6—december 28.)

Az általános elgondolásból kiindulva a 2. Ukrán Front parancsnoka úgy határozott, hogy a főcsapást a középső csapataival méri — az 53. hadsereg erőivel (parancsnoka I. M. Managarov altábornagy), a 6. gárda harckocsi hadsereg erőivel (parancsnoka A. G. Kravcsenko, a harckocsi csapatok altábornagya) és I. A. Plijev altábornagy lovas-gépesített csoportjával — Oradea (Nagyvárad) déli és északnyugati térségéből Debrecen irányában.

Ezzel egyidőben a Front jobbszárnyának hadseregei: a 40. (F. F. Zsmacsenko altábornagy parancsnoksága alatt) és a 7. gárda hadsereg (parancsnoka M. Sz. Sumilov vezérezredes) azt a feladatot kapták, hogy érjék el a Szurduk—Apahida vonalat; a 27. hadseregnek (Sz. G. Trofimenko altábornagy parancsnoksága alatt) és a 4. román hadseregnek pedig birtokba kellett vennie Cluj (Kolozsvár) térségét, azután pedig ki kellett fejlesztenie a támadást Zalau (Zihlah), Simleu Silvanie (Szilágysomlyó) általános irányban. Sz. I. Gorskov altábornagy lovas-gépesített csoportja, amely a 27. hadsereg sávjában tevékenyekedett, Cluj (Kolozsvár) északi terepszakaszán bocsátkozott harcba, azzal a feladattal, hogy legkésőbb október 5-ig érje el Zalau (Zilah) északi térségét és támadjon tovább Satu-Mare (Szatmárnémeti) irányában.

A front balszárnyának — I. T. Slemin altábornagy 46. hadseregének és az 1. román hadseregnek az volt a feladata, hogy tisztítsa meg teljesen a jugoszláv területet a Tisza jobb partján, biztosítva ezzel a front csapástmérő csoportjának balszárnyát és hogy foglaljon hídfőt Szegednél, Zentánál és délebbre.

A hadművelet elgondolása határozottságával tűnt ki. A főcsapás irányában elért siker, vagyis a front Debrecen térségében levő csapatainak kijutása a Tiszához bekerítés veszélyének tette ki az egész ellenséges csoportosítást, amely a 4. Ukrán Fronttal és a 2. Ukrán Front jobbszárnyával állt szemben.

A 4. és a 2. Ukrán Front tevékenységének összehangolásával megbízták Sz. K. Timosenkót, a Szovjetunió marsallját, a legfelső főparancsnokság főhadiszállásának képviselőjét.

Kezdetben úgy tervezték, hogy a támadást október 3-án kezdik, azonban a csapástmérő csoportosítás csapatai nem fejezték be az összpontosítást, ezért a támadás megkezdésének időpontját október 6-ra halasztották.

Amint már említettük, a 2. Ukrán Front a hadműveletet (amelyet később debreceni hadműveletnek neveztek el) közvetlenül a korábbi támadás folyamán készítette elő. Ez rendkívül nehéz dolog volt. A front és a hadseregek parancsnokságainak, de a magasabbegységek és az egységek parancsnokainak is hatalmas munkát kellett végezniük — fel kellett tölteni a csapatokat, végre kellett hajtani az egységek és magasabbegységek átcsoportosítását, csapástmérő csoportosításokat kellett létrehozni a főcsapások irányában, rendbe kellett hozni a harceszközöket és a gépkocsi szállítóeszközöket, meg kellett szervezni a vasutak folyamatos munkáját, lőszert és üzemanyagot kellett felhalmozni. Szükséges volt az is, hogy megmagyarázzák a parancsnokoknak és a harcosoknak az előttük álló feladatokat. És mindezt szakadatlan támadó harc közben, rövid idő alatt.

Különösen nehéz volt az anyagi eszközök utánszállításának megszervezése. A vasút Románia, Bulgária és Magyarország területén keskenyebb nyomtávú, ezért azt a vagonpark kerékcseréje nélkül felhasználni nem lehetett. Az utánszállítás alapvető terhe a gépkocsi szállításra nehezedett, e szállítási mód lehetőségei azonban jelentősen kisebbek, mint a vasút nyújtotta lehetőségek. A gépkocsi csapatok éjjel-nappal a lehető legnagyobb gyorsasággal dolgoztak. A gépkocsivezetők tekintet nélkül a rossz időjárásra és a rossz útviszonyokra, gyakran meleg étel nélkül, napokig nem engedték ki kezükből a kormányt. Nem kevésbé önfeláldozó munkát végeztek az útjavító egységek, amelyek helyreállították az utánszállítási és kiűrítési útvonalakat.

„A győzelmet minden háborúban végeredményben azoknak a tömegeknek harci szelleme határozza meg, amelyek a csatatéren vérüket ontják"[11] — tanítja Lenin. A frontok és hadseregek katonai tanácsainak tagjai, a frontok politikai csoportfőnökségeinek vezetői, a hadseregek politikai osztályainak vezetői és az egyéb politikai munkások Lenin tanítására emlékezve, csaknem egész idő alatt az egységeknél és magasabbegységeknél tartózkodtak. Mivel kapcsolatban voltak a harcosokkal és a parancsnokokkal, jól megismerték a csapatok hangulatát és mozgósították a pártpolitikai munkát.

A politikai szervek — a csapatok támadásra való felkészítése során — nagy figyelmet szenteltek az alegységek párt és Komszomol-szervezeteinek megerősítésére. A kommunisták

[11] V. I. Lenin Művei 31. kötet. Szikra, 1951. 131. oldal.

és a komszomolisták helyes elosztása megnövelte a párt befolyását a harcosok körében, lehetővé tette az egységek és alegységek harckészültségének fokozását.

A kommunisták és a komszomolisták felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a hadművelet előkészítésekor, amikor az egységek és magasabbegységek harcosait a kitűzött feladatok sikeres teljesítésére lelkesítették.

Október 6-án reggel a 2. Ukrán Front csapástmérő csoportjának csapatai, tüzérségi és légi előkészítés után támadásba mentek át Debrecen irányában.

A támadás sikeresen alakult. A fegyvernemek és magasabbegységek jól szervezett együttműködésének eredményeképpen az ellenség védelmét egy erős csapással áttörték. Az áttörésbe bevetett nagy lovas és harckocsi magasabbegységek előretörtek, szétrombolták az ellenség védelmét és erős csapásokat mértek a szárnyakról és hátból. A gyorsanmozgó csapatok nyomában haladt a gyalogság, amely megszilárdította az elért sikereket.

A legnagyobb eredményt a főcsapás irányában érték el. Itt az 53. hadsereg csapatai és Plijev tábornok lovas-gépesített csoportjának magasabbegységei nemcsak hogy sikeresen áttörték az ellenséges védelmet, hanem 3 nap alatt 100 km-t nyomultak előre és elérték Karcag térségét.

Nagy segítséget nyújtottak a földi csapatoknak a Sz. K. Gorjunov vezérezredes parancsnoksága alatt harcoló 5. légihadsereg repülőgépei. A köd és az eső ellenére a légierő a támadás 3 napja alatt több mint 1300 felszállást hajtott végre.

A támadás az arcvonal nem minden szakaszán haladt fennakadás nélkül. Így a 6. gárda harckocsihadsereg nem tudta a sikert kifejleszteni és megállt az ellenállás erős csomópontja — Oradea (Nagyvárad) felé vezető déli megközelítési utaknál. A hadsereg gyenge személyi és anyagi feltöltöttsége nem tette lehetővé, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel leküzdjék a felmerült akadályt. Az egyre bonyolultabbá váló körülmények között R. J. Malinovszkij marsall október 8-án elrendelte a front középső részén elhelyezkedő csapatok megerősítését olyan módon, hogy oda a front jobbszárnyáról egységeket és magasabbegységeket dobjanak át és Plijev tábornok lovas-gépesített csoportját fordítsák délkeleti irányba, azzal a feladattal, hogy mérjen hátból csapást Karcag északkeleti térségéből Oradea (Nagyvárad) felé.[12]

[12] SzU. HML. 240. átlag, 73765. leltár, 41/3. irat, 35—38. lap.

Amikor a frontparancsnok ezt az elhatározását meghozta, abból a szükségszerűségből indult ki, hogy fel kell számolnia az ellenség nagyváradi ellenállási csomópontját és meg kell teremtenie a feltételeket a meggyengített 6. gárda-harckocsihadsereg előnyomulásához, hogy ezután a front csapástmérő csoportosításának összes erőivel kifejleszthesse a támadást északi irányban.

Az arcvonal egyéb szakaszain a harc váltakozó sikerrel folyt. Így Cluj (Kolozsvár) térségében az ellenség erős ellenállása miatt a 40. és a 7. gárda hadsereg egységeinek nem sikerül előretörniük. Ellenben a 46. hadseregnek október 8-ra sikerült teljesen megtisztítani a Tiszától keletre eső jugoszláv területet, átkelnie a folyón és hídfőt foglalnia Sentánál (Zenta) és Becej (Óbecse) térségében.

A harckocsi, a gépesített magasabbegységek és a lovasság csapásai felszabdalták az ellenség védelmét. A gyorsan mozgó csapatok — bátran manőverezve a harctéren — megsemmisítették az ellenség elszigetelt egységeit és támpontjait.

A támadás harmadik napján az 53. hadseregnek sikerült átkelnie a Tiszán, több kisebb hídfőállást foglalnia a folyó nyugati partján Csongrád és Szentes térségében.

Az 53. hadsereg előrevetett egységei, miközben visszaverték az ellenség több ellentámadását, nemcsak sikeresen megtartották az elfoglalt hídfőket, hanem egyesítették is azokat. Ez a hatalmas hídfő később nagy szerepet játszott, amikor a front csapatai átkeltek a Tiszán.

Ezekben a harcokban tűnt ki a 795. lövészezred, amelynek Sz. V. Fedotov alezredes volt a parancsnoka. Az ezred alegységei — miután váratlanul átkeltek a Tiszán — hídfőt foglaltak a folyó nyugati partján és meg is tartották azt más egységek beérkezéséig, bár a fasiszta harckocsik és géppisztolyosok hevesen rohamoztak. Az ezred ügyesen visszaverte a jelentősen erősebb ellenség ellentámadásait és eközben nemcsak védekezett, hanem támadott is. Egyik alegysége merész megkerülő manőverrel elfoglalt egy vasúti és egy ponton hidat, ezzel kiszélesítette a hídfőt és korlátozta az ellenség ellenállásának lehetőségét.

Sz. V. Fedotov alezredesnek a Szovjetunió Hőse címet adományozták, mert ezredét merészen és határozottan vezette ezekben a harcokban. Sok katonát és tisztet tüntettek ki érdemrenddel és érdeméremmel.

A 2. Ukrán Front csapatai, leküzdve az ellenség erős ellenállását és azokat a hatalmas nehézségeket, amelyek az eső-

zés után az utak járhatatlanságából fakadtak, több irányból mért csapással, Plijev tábornok lovas-gépesített csoportjának erőivel és a 33. lövész hadtest erőivel (e hadtest állományában román hadosztályok is tevékenykedtek)[13] felszabadították Oradeat (Nagyvárad), miközben nagy hadizsákmányt ejtettek. Ugyanekkor a Plijev csoport 6. gárda lovashadteste Debrecen alá érkezett.

A német fasiszta parancsnokság megtett minden intézkedést a debreceni irány megerősítésére. Tartalékokat vontak ide, lázas sietséggel új védelmi terepszakaszokat építettek ki, a régieket pedig megerősítették. A szovjet csapatok heves támadása azonban szétzúzta az ellenség ama próbálkozásait, hogy olyan csoportosítást hozzon létre, amely képes megállítani a 2. Ukrán Front támadását a debreceni irányban. Az ellenfél arra kényszerült, hogy részenként harcba vesse tartalékait, beérkezésük szerint. Ezek az egységek súlyos veszteségeket szenvedtek és visszavonultak, jóllehet Friessner tábornok, a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka kategórikusan megparancsolta, hogy egy lépést se hátráljanak.

Különösen feszültté vált a helyzet az ellenség számára, amikor a szovjet csapatok kijutottak Debrecen térségébe. Az a közlekedési vonal, amely a németek 6. hadseregét Budapesttel összekötötte, szét lett vágva. A német parancsnokság jól emlékezett e hadsereg volgográdi katasztrófájára és halálosan félt attól, hogy a hadsereg újra „katlan"-ba kerüljön.

De nemcsak a 6. hadsereg számára alakult ki fenyegető helyzet. Az ellenség, amely nyugtalan volt a kedvezőtlen helyzet miatt, megkezdte csapatai visszavonását, először a 2. Ukrán Front jobbszárnya előtt északnyugati irányban, később a 4. Ukrán Front centruma és balszárnya előtti szakaszról. A szovjet csapatok a visszavonuló ellenség üldözése közben október 11-én elfoglalták Clujt (Kolozsvár) és Szegedet. Utóbbit éjszakai harcban vették be.

A 3. Ukrán Front csapatai október 9-én átkeltek a Tiszán Kikindától (Nagy-Kikinda) nyugatra, 12-én pedig elfoglalták Suboticát (Szabadka).

A szovjet harcosok az ellenséggel vívott elkeseredett harcokban nagy bátorságot tanúsítottak, megmutatták, hogy leleményesen és nagy hozzáértéssel kezelik a haditechnikai eszközöket és a fegyvereket.

Október 16-án a 152. harckocsivadász-tüzérezred egyik lö-

[13] A „Tudor Vladimirescu" hadosztály és a 3. hegyi-lövész hadosztály.

vegparancsnoka, M. Sz. Prohorov a Tápé községért vívott harcban (20 km-re Debrecentől délre) kezelőszemélyzetével együtt a löveget nyílt tüzelőállásba tolta és közvetlen irányítással 4 ellenséges harckocsit, 4 páncélozott szállítógépkocsit, 3 géppuskát és több mint 50 katonát és tisztet semmisített meg. Az ellenség ellentámadása már kezdetén meghiúsult.

Nemsokkal később a bátor és mesterségét kiválóan értő katona kezelőszemélyzetével együtt sikeresen visszaverte az ellenség több ellentámadását Nagykállónál, megsemmisített két aknavető üteget, 3 géppuskát, 5 lőszeres gépkocsit és mintegy 40 hitleristát.

Mihail Prohorovnak — bátorságáért és a túlerőben levő ellenséggel vívott leleményes harcáért — a Szovjetunió Hőse címet adományozták.

A harcok manőverező jelleget viseltek, több szakaszon nem volt összefüggő arcvonal, ezért az ellenség egységei gyakran a támadó szovjet csapatok hátába kerültek, és bekerítéssel fenyegettek. Ilyen esetekben főleg a gyorsanmozgó csapatok folytattak harcot. Nos, egy jellemző példa. A Debrecen felé vezető utakon tevékenykedő 2. Ukrán Front lovas és harckocsi magasabbegységeinek közlekedési útvonalaira kijutottak a fasiszta „Feldherrnhalle" gépkocsizó hadosztály egységei. Az érintkezés helyreállítására harcbalépett a 18. harckocsihadtest. A hadtest az ellenség harckocsijaival és gyalogságával vívott kétnapos elkeseredett harcban helyreállította a Debrecen felé előretört csapataink megszakadt érintkezését.[14]

Miután Plijev és Gorskov tábornokok lovas-gépesített csoportjai visszaverték a Debrecen felé vezető déli és délnyugati utakon dühödten védekező ellenség elkeseredett rohamait és együttműködve a 6. gárda-harckocsihadsereggel és a 33. lövészhadtesttel, október 19-én este több irányból benyomultak Debrecenbe és a következő nap reggelére teljesen elfoglalták a várost.

A német fasiszta csapatok, teljesítve parancsnokságuk utasításait, Debrecenből történt visszavonulásuk előtt felrobbantották a malmokat, a vagonjavító üzemet és egyéb ipari vállalatokat, lerombolták sok lakóházat, megsemmisítették az élelmiszerkészleteket és a nyersanyagtartalékokat. Emberek ezrei maradtak kenyér és hajlék nélkül.

Az ellenséges csoportosítás szétverése Debrecen térségében és a város elfoglalása súlyos csapás volt az ellenségre.

[14] SzU. HML. 680. állag, 216072. leltár, 4. irat.

„Magyarország sorsa Debrecen térségében dőlt el. Magyarország veresége most már elkerülhetetlen..." — mondta a 3. magyar hadsereg volt parancsnoka, Heszlényi altábornagy. A tábornok csak azt nem értette meg, hogy a magyar fasizmus veresége nem a magyar nép veresége volt, éppen ellenkezőleg, ez hozta meg számára a felszabadulást, és ez adott ott lehetőséget neki az új élet felépítésére.

A 2. Ukrán Front csapatainak kijutása a magyar alföldre, amely elkeseredett harcok színterévé vált, nagy hatást gyakorolt a magyarországi politikai helyzet további alakulására. A Moszkvában tartózkodó magyar küldöttség október 11-én elfogadta a Szovjetunióval, az Egyesült Államokkal és Angliával kötendő fegyverszüneti szerződés előzetes feltételeit.

A Szovjetunió által javasolt szerződés első két pontja kimondja:

„1. Magyarország önálló, független állam marad és belügyeibe más állam nem avatkozik.

2. A magyar hadsereg fegyvereit a német csapatok ellen fordítja.[15]

Horthy és klikkje azonban a szerződés aláírása után is együttműködött a hitleristákkal, ahelyett, hogy az ország fegyveres erőit ellenük fordította volna.

Horthy és klikkje halálosan rettegett a Vörös Hadseregtől és a magyar nép bosszújától, ezért vakon engedelmeskedett a hitleristák parancsainak, az a kísérletük pedig, hogy „kiugorjanak a háborúból" csak arra vezetett, hogy átadták a hatalmat a német-nyilas terrorrendszernek. Szálasi uralmának időszaka méltó befejezése volt a Horthy-fasizmus 25 éves korszakának és mint ahogy maguk a magyarok helyesen mondják „Magyarország történelmében a legszégyenteljesebb időszak volt".[16]

Hitler magyarországi bábjait a német követségről irányították, amely Budán az Uri utcában volt. Itt fabrikálták össze a magyar kormány hadsereghez intézett kiáltványát, amely felhívást tartalmazott a szovjetellenes háború folytatására.[17]

Ahelyett, hogy ezekben az ország sorsa szempontjából oly felelősségteljes pillanatokban mozgósították volna az ország összes haladó erőit, ahelyett, hogy a hadsereget a hitleristák ellen fordították volna és a Vörös Hadsereg segítségére

[15] Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Szikra, 1955. 86. oldal. стр. 138.

[16] Венгрия. Ласло Антош, Дьердь Боднар и др. Издательство Корвина, Будапешт, 1962.

[17] Parragi György: Fasizmus frakkban és mundérban. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1960. 114. oldal.

támaszkodva kiűzték volna őket Magyarország földjéről, Horthy és klikkje kapitulált a német-nyilas puccsisták előtt, elárulta az ország nemzeti érdekeit és azt további, még nagyobb megpróbáltatásokra kárhoztatta.

Debrecen felszabadítása után a 2. Ukrán Front csapatai végrehajtották a szükséges átcsoportosítást, s folytatták támadásukat Nyíregyháza és Szolnok térségében.

Különösen elkeseredett harcok bontakoztak ki Nyíregyháza előtt. E nagy útcsomópont védelmére nagy erőket vont össze a német parancsnokság és ellencsapást készített elő a várostól délre.

A szovjet csapatok azonban behatoltak Nyíregyházára, és október 22-én teljesen megtisztították a várost az ellenségtől. Azáltal, hogy a gyorsanmozgó magasabbegységek elérték Nyíregyháza térségét, lezáródtak a 2. Ukrán Front jobbszárnyával szemben tevékenykedő 8. hitlerista hadsereg visszavonulási útjai. „... úgy tűnt, hogy a 8. hadsereg sorsa megpecsételődött..." — írta később K. Tippelskirch német tábornok.[18]

A német fasiszta parancsnokság megkísérelte, hogy mentse a menthetőt a 8. hadsereg bekerítéséből és megsemmisítéséből, ezért visszavonta csapatait a Tisza mögé és erős ellencsapást mért szárnyon és hátban Plijev tábornok lovas-gépesített csoportjának Nyíregyháza térségébe előretört magasabbegységeire.

A csoport egységei és magasabbegységei súlyos harcokat vívtak a bekerítésben. Öt nap öt éjjel egy pillanatra sem csendesedtek el itt a harcok. A szovjet harcosok magas fokú katonai tudásról és bátorságról tettek tanúbizonyságot és túlerejű ellenséggel vívott harcok során. A szovjet csapatok október 27-én elhagyták Nyíregyházát és megkezdték a harccal való áttörést déli irányban, avégett, hogy egyesüljenek a front főerőivel.

Az arcvonal egyéb szakaszain a szovjet csapatok harctevékenysége sikeresebben zajlott le. A szolnoki irányban az 53. hadsereg és az ide átdobott 7. gárdahadsereg csapatai visszaverték a szembenálló ellenséget, és október 28-án estére nagy sikert értek el, amikor Szolnok térségében a Tisza nyugati partján több hídfőt elfoglaltak.

A 40. és és a 4. román hadsereg október 25-én befejezte Erdély északi részének felszabadítását, átlépte a román—ma-

[18] Kurt von Tippelskirch: Geschichte des zweiten Weltkrieges Atheneum-Verlag Bonn, 1959. 496. oldal.

gyar határt és október végére kijutott a Tiszához Csop (Csap) térségében.

A 46. hadsereg csapatai, kifejlesztve támadásukat, október 21-én elfoglalták Baját és Somborot (Zombor), majd egy héttel később hatalmas hídfőt foglaltak a Duna—Tisza közén, amely nagy szerepet játszott a szovjet csapatok soron következő, a budapesti hadműveleti irányban folytatott támadó akcióiban.

A debreceni hadművelet legfontosabb katona-politikai eredményei a következők voltak: teljesen felszabadult a hitleristáktól Erdély északi része és az egész magyar Tiszántúl.

A 2. Ukrán Front csapatainak a debreceni hadműveletben elért sikerei meghiúsították a német fasiszta parancsnokság arra irányuló terveit, hogy visszaállítsa a Déli-Kárpátok vonalán védelmét és arra kényszerítették, hogy visszavonuljon a magyar Alföldre. A 2. Ukrán Front sikerei kedvező feltételeket teremtettek a Budapest irányában végrehajtandó támadás kibontakozásához.

Azzal kapcsolatban, hogy a szovjet csapatok Magyarország területére léptek, a Szovjetunió Állami Védelmi Tanácsa 1944. október 27-én határozatot hozott, amely kimondja, hogy a Vörös Hadsereg „nem hódítóként lépett Magyarország területére, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német-fasiszta iga alól",[19] hogy nincs más célja, mint az, hogy szétzúzza a német-fasiszta hadsereget és megsemmisítse a hitleri Németország uralmát az általa leigázott országokban.

Magyarország lakosságának körében sok éven keresztül terjesztették a „bolsevizmus borzalmairól" szóló koholmányokat és részben azt, hogy a Vörös Hadsereg megérkezésével minden munkaképes lakost Szibériába fognak hajtani.

Nos, a magyar lakosság gyorsan meggyőződött a fasiszta propaganda hazug mivoltáról. A szovjet csapatok az első naptól kezdve, ahogy Magyarország területére léptek, sokoldalú segítséget nyújtottak a helyi lakosságnak a városok és az ipari üzemek helyreállítása, a normális élet megindítása terén.

A szovjet katonák nagyszerű tulajdonságai — a bátorság, a merészség, a rettenthetetlenség az ellenséggel vívott harcban, a nagylelkűség és egyszerűség az emberekkel való bánásmód terén — mély tiszteletet keltettek a magyar népben, amely a szovjet harcosokban védelmezőjét, felszabadítóját látta.

A 2. Ukrán Front Katonai Tanácsa felhívással fordult a

[19] SzU. HML. 240. állag, 16392. leltár, 12. irat, 1—2. lap.

magyar lakossághoz, amelyben megmagyarázta az Állami Honvédelmi Tanács 1944. október 27-én kelt határozatának lényegét. Ez a határozat alapvető, iránymutató dokumentum volt a katonai tanácsok, a politikai osztályok, a szovjet katonai hivatalos szervek és a szovjet katonai parancsnokság más hivatalai számára a Magyarország területén folyó hadműveletek egész időtartamára.

A Vörös Hadsereg Magyarországra lépése és a lakosság között folyó munka serkentette a magyar nép fasizmus ellen vívott harcát. Az ország azon részének lakossága, ahol még dühöngött a fasizmus, nem akarta többé alávetni magát a német rendnek, nem akart részt venni a védelmi munkálatokban. Megerősödött a magyar hazafiak harca az emberek erőszakos Németországba hurcolása ellen, a hadseregbe való mozgósítás ellen, kifejlődött a partizánmozgalom.

A szovjet kormány internacionalizmustól áthatott politikája kedvezően segítette elő a demokratikus erők további, gyorsabb fejlődését Magyarországon.

A kommunista párt az 1944 szeptembertől decemberig terjedő időszakban antifasiszta fegyveres csoportokat és önálló partizánegységeket hozott létre.

„A csendőrparancsnokságok eddig előkerült jelentései a vidéki partizántevékenységről csupán 1944. szeptember 28-tól november 1-ig 22 vasúti robbantásról és vonatkisiklatásról számolnak be" — írja Nemes Dezső.[20] Ugyanezek a jelentések 34 fegyveres összetűzésről számolnak be. Ezek többsége járőrök vagy őrsök, kisebb őrségek ellen intézett partizántámadások voltak. A jelentések beszámolnak a távíróvonalak megrongálásáról, a német megszállók bérenceivel és a hazaárulókkal történt leszámolásokról is.

Például a miskolci „Mokán" partizánegység, amely kb. 150 főt számlált, megakadályozta a német megszállókat abban, hogy elszállítsák a miskolci gyárak felszerelését.[21]

Aktívan tevékenykedtek a Pilis és a Bakony vidékén működő partizáncsoportok is.

Ha az elmondottakhoz hozzátesszük még azt is, hogy Magyarország haladó erői nagy felvilágosító munkát fejtettek ki a lakosság körében, akkor világossá válik, hogy az ország hitleristáktól való felszabadításában a Vörös Hadsereg a lakosság aktív támogatását élvezte.

[20] Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Szikra, 1955. 138. oldal.
[21] SzU. HML. 240. állag, 16392. leltár, 12. irat, 117. lap.

A debreceni hadművelet során sikerült megvalósítani a 2. és a 4. Ukrán Front együttműködését. Az a körülmény, hogy a 2. Ukrán Front csapatai benyomultak az ellenség erdélyi csoportosításának hátába, egyrészt azt eredményezte, hogy az ellenség visszavonult, másrészt lehetővé tette, hogy a 4. Ukrán Front leküzdje a Kárpátokat északi irányból.

A 4. Ukrán Front csapatai az 1. Ukrán Front balszárnyával együttműködve szeptember 28-tól október 28-ig sikeresen végrehajtották a kárpát-uzsgorodi támadó hadműveletet. A szovjet egységek a hegyes-erdős terep nehéz körülményei között, az ellenség elkeseredett ellenállását legyőzve, felszabadították Kárpát-Ukrajnát és átlépték a szövetséges Csehszlovákia határait.

A 3. Ukrán Front egységei, együtt a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereggel, szeptember 28-tól október 20-ig sikeresen végrehajtották a belgrádi támadó hadműveletet, amelynek során felszabadították Jugoszlávia fővárosát.

A 4., 2. és 3. Ukrán Front októberi támadása csaknem egyidőben fejeződött be.

III. A budapesti hadművelet

(1944. október 29—1945. február 13.)

A debreceni hadművelet befejezése után a 2. Ukrán Front csapatainak főerői Nyíregyháza—Miskolc irányában helyezkedtek el. Velük szemben mintegy 24 hadosztály tevékenykedett a „Dél" hadseregcsoportból, amelynek állományába 35 hadosztály, közte 9 páncélos és gépkocsizó hadosztály tartozott.[22] Az ellenség erőinek egy része Budapesttől délkeletre helyezkedett el, a 2. Ukrán Front balszárnya előtt.

A 3. Ukrán Fronttal szemben, a Vukovar (Vukovár), Krusevác szakaszon az „F" hadseregcsoportból mintegy 7 német hadosztály működött, amelyeknek az volt a feladata, hogy megakadályozzák a szovjet csapatok további előnyomulását délnyugat felé, és ezzel biztosítsák azon útvonalak megőrzését, amelyek elkerülhetetlenül szükségesek voltak a német csapatok Görögországból, Jugoszláviából és Albániából való kivonásához.

A belgrádi hadművelet befejeződése után a 3. Ukrán Front csapatai megkezdték az átcsoportosítást Magyarország irá-

22 Сборник материалов по составу войск фашистской Германии, вып. четвертый, стр. 174—179.

nyába. A német-fasiszta főparancsnokság a „Dél" hadseregcsoport legfőbb feladatának azt tartotta, hogy tartóztassa fel a szovjet csapatok előnyomulását Magyarországon és ne engedje őket kijutni Németország délkeleti határaihoz. Ezért a hadseregcsoport parancsnoka október 28-án kelt utasításában megkövetelte, hogy hozzanak létre szilárd védelmet a Tisza mentén, és semmisítsék meg a Duna—Tisza közére benyomult szovjet csapatokat, felhasználva erre a célra az összes meglevő tartalékot is.[23]

Az ellenség, a szovjet csapatok magyarországi támadásának útvonalain védőöveket és védelmi terepszakaszokat épített ki. A védelmi munkálatok még 1944 augusztusában megkezdődtek, amikor a Vörös Hadsereg Iasi és Kisinyov alatt szétzúzta a német-fasiszta csapatokat. Különösen komoly erődítményeket építettek Budapest körül. Itt három patkó alakú védőövet készítettek elő, amelyek a várostól északra és délre a Dunára támaszkodtak.

Magát a várost, Budapestet — amely egyike Európa legnagyobb városainak; ipari központ, sok ezer több emeletes középülettel, nagyszámú gyárral és üzemmel, és egész föld alatti úthálózattal — a hitleristák igazi erőddé változtatták.[24]

Október 28-án a legfelső főparancsnokság főhadiszállása parancsot adott a 2. Ukrán Front parancsnokának, hogy legkésőbb október 29-ig kezdje meg a támadást Budapest ellen. A 4. Ukrán Frontnak Csehszlovákia belsejébe irányuló támadással kellett lekötnie az ellenség erőit, hogy megakadályozza azok budapesti irányba való átdobását.

A 3. Ukrán Front csapatai azt a parancsot kapták, hogy folytassák az átcsoportosítást, összpontosítsák főerőiket a jugoszláviai Bánátban, ezzel egyidőben az előrevetett osztagok foglaljanak hídfőállást a Duna jobb partján, és a főerők beérkezésével kapcsolódjanak be a Magyarország területén folyó általános támadásba.[25]

A 2. Ukrán Front parancsnokának elhatározása szerint Budapestre a főcsapást a 46. hadsereg mérte, amelyet a 6. gárda gépesített hadtesttel erősítették meg (Kecskemét—Budapest általános irányban). Ugyanakkor a 7. gárda hadsereg azt a feladatot kapta, hogy kezdjen támadást Szolnok délkeleti térségéből, keljen át a Tiszán és foglaljon hídfőállást a nyugati

[23] Zsákmányolt iratok.
[24] SzU. HML. 240. állag, 52495. leltár, 91. irat, 213—216. lap.
[25] A 3. Ukrán Front csapatai 1944. november 24-től kezdtek Magyarország területén tevékenykedni.

parton. Ennek a hadseregnek az övében tervezték felhasználni a 6. gárda gépkocsizó hadsereget is.

A 46. és a 7. gárda hadsereg támadását az 5. légihadsereg légiereje támogatta.

Az arcvonal jobbszárnyán levő csapatok — a 40., 27. és 53. hadsereg, a román magasabbegységek és a Plijev tábornok vezetése alatt álló lovas-gépesített csoport — folytatták a támadást Nyíregyháza—Miskolc irányában, hogy lekössék az ellenség szembenálló erőit és megakadályozzák azok átdobását Budapest térségébe.

A támadás október 29-én, a nap második felében kezdődött. A 46. hadsereg csapatai áttörték az ellenség védelmét és a harc második napjára 20—40 kilométert nyomultak előre. A 7. gárda hadsereg ezalatt az idő alatt a Tisza nyugati partján több mint 10 km mély és 30 km széles hídfőállást foglalt el.

A német parancsnokság igyekezett megtartani Kecskemétet és megakadályozni a szovjet csapatok előnyomulását ebben az irányban, ezért sietve átdobta ide a 24. páncélos hadosztályt. A páncélos hadosztály és a kecskeméti helyőrség ellenlökést hajtott végre a támadó szovjet egységekkel szemben, s szilárd ellenállást fejtett ki a város felé vezető utakon. Minden kísérletük meghiúsult azonban a szovjet csapatok erején és nyomásán, amelyek főerőikkel folytatták a támadás kifejlesztését Budapest irányában, s november 1. reggelére teljesen megtisztították Kecskemétet az ellenségtől.

Az ellenséget a 46. hadsereg támadása váratlanul érte. „... Az ellenség támadása, amelyet részben menetből hajtott végre — mondotta a »Dél« hadseregcsoport parancsnoka — megelőzte néhány nappal a német parancsnokság Dél-Magyarországra vonatkozó terveit. A Szeged térségében tervezett... támadás helyett most az egész arcvonalon védelembe kellett átmenni."[26]

A szovjet csapatok sikeres előnyomulása közvetlen fenyegetést jelentett Budapest számára. A német parancsnokság kénytelen volt mindent bevetni a harcba, ami kéznél volt. A városban pánik tört ki. „... amikor az orosz harckocsik Budapest délkeleti térségébe értek — írja K. Tippelskirch német tábornok —, ahol a harckocsiárkokkal találkoztak, a városban kitört a pánik. A diplomáciai testületnek javasolták, hogy a várost 24 órán belül hagyja el."[27]

[26] Idézet zsákmányolt iratokból.

[27] Kurt von Tippelskirch: Geschichte des zweiten Weltkrieges. Atheneum-Verlag Bonn, 1959. 497. oldal.

A hadsereg gyorsanmozgó magasabbegységei november 2-án, megtörve az ellenség ellenállását, 75 km-t nyomultak előre. November 3-án elfoglalták a Budapesttől 15 km-nyire levő Alsónémedit. Az ellenségnek azonban már november 3. és 4-én sikerült átdobnia Budapest alá három páncélos és egy gépkocsizó hadosztályt, amelyek jelentősen megerősítették a védelmet a 46. hadsereg támadásának útjain. A támadás üteme észrevehetően csökkent, s a 4. gépesített hadtestnek azok a kísérletei, hogy Budapestre menetből törjön be, nem jártak sikerrel.

A front többi csapatainak helyzete lényegesen nem változott, csupán Plijev tábornok lovas-gépesített csoportja — felhasználva a 46. hadsereg sikereit — kezdte meg Szolnoktól délre az átkelést a Tisza jobb partjára.

A legfelső főparancsnokság főhadiszállása november 4-én felhívta a 2. Ukrán Front parancsnokának figyelmét arra, hogy a további kísérletek, amelyek Budapest keskeny arcvonalon történő megrohamozását célozzák a jelentéktelen létszámú gyalogsággal rendelkező két gépesített hadtesttel, indokolatlan veszteségekhez vezethet, és az ebben az irányban működő csapatokat szárnycsapásnak teheti ki északkeleti irányból. A főhadiszállás a frontparancsnoktól azt követelte, hogy gyorsítsa meg a front középső és jobbszárny-csapatainak kivezetését a Tisza jobb partjára, azért, hogy széles arcvonalon lehessen kifejleszteni a támadást és az ellenség budapesti csoportosítását északról és északkeletről jövő csapással szét lehessen zúzni (együttműködve a 46. hadsereggel és a 2. gépesített hadtesttel, amelyek déli irányból nyomultak Budapest felé.[28]

A 2. Ukrán Front csapatai, teljesítve a főhadiszállás parancsát, november 11-én támadásba kezdtek az egész arcvonalon. A szovjet csapatok Jászberénytől délkeletre áttörték az ellenség védelmét, november 15-én birtokba vettek több várost, november 26-án pedig elfoglalták Hatvant, e fontos támaszpontot és útcsomópontot, megteremtve ezzel a feltételét annak, hogy a front csapatai Budapesttől északra kijussanak a Dunához.

A német csapatok elkeseredett ellenállást tanúsítottak. Hitler hisztérikus parancsai — hogy semmi áron se engedjék az oroszokat Budapesthez, és a fasiszta propaganda ösztönözte őket. Utóbbi nagy gyakorlatra tett szert a katonák és a lakosság megfélemlítése terén a „szibériai száműzetés" és más „szovjet borzalmak" ecsetelésével. A szovjet harcosokat azon-

[28] SzU. HML. 240. állag, 2779. leltár, 1200 irat, 5. lap.

ban semmi sem állította meg. Nap mint nap születtek új hősök, akiknek hőstettei mai napig sem halványodtak el és még hosszú időn keresztül lelkesíteni fogják az új nemzedékeket.

A frontsajtó az egyik novemberi napon hírt közölt a 110. gárda-lövészhadosztály 307. ezred I. zászlóalj komszomolvezetőjének, Anatolij Visnyevszkij alhadnagynak hőstettéről.

November 28-án, az Eger városáért folytatott harcokban elesett a zászlóalj parancsnoka, a politikai helyettes pedig súlyosan megsebesült. A parancsnokságot Visnyevszkij alhadnagy vette át. Vezetésével a zászlóalj teljesítette feladatát. Visnyevszkij személyesen semmisítette meg az ellenség egy páncélozott szállító járművét, és azután, hogy már halálosan megsebesült, gránátokkal leküzdötte azt az ellenséges gépfegyvert, amely az előnyomulást gátolta.

A. P. Visnyevszkij alhadnagyot halála után kezdeményező képességéért, hősiességéért és a haza iránt tanúsított odaadó szolgálatáért a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

December 3-án a front jobbszárnyán tevékenykedő 27. hadsereg csapatai elfoglalták Miskolcot, amely a hitlerista védelem erős támaszpontja, nagy közlekedési csomópont és a legfontosabb hadiipari központ volt.

A városban a harcokat az N. M. Mihajlov vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 78. lövészhadosztály folytatta.

November 27-től december 5-ig a front közepén levő csapatok átcsoportosításokat hajtottak végre és egyes irányokban harcokat folytattak, hogy az új támadáshoz kedvezőbb megindulási helyzetet foglaljanak el.

Ugyanakkor, amikor a 2. Ukrán Front menetből akarta bevenni Budapestet, a 3. Ukrán Front csapatai átkeltek a Dunán és egyre növekvő sikerrel folytattak harcot hídfőállás megteremtéséért a folyó jobb partján.

Végeredményben november végére az 57. hadsereg csapatai — a légierők és a dunai folyami flottilla hajóinak támogatásával — megszilárdították új állásaikat, elfoglalták Pécset, Bátaszéket és Mohácsot. November második felétől a 3. Ukrán Front állományába átadott 4. gárda hadsereg magasabbegységei megkezdték hadműveleteiket a Duna jobb partján.

A 3. Ukrán Front hídfőállásban működő csapatai északi és északnyugati irányban fejlesztették ki támadásukat, nyugatról megkerülték az erősen megerődített Szekszárdot, december 2-án pedig elfoglalták Paksot és Bonyhádot és két irányban folytatták előnyomulásukat: Székesfehérvár és Nagykanizsa felé.

A 2. Ukrán Front parancsnokának november 27-én kelt parancsai alapján december 5-én reggel ismét megkezdték a Budapest elleni támadást. A csapatok előtt az a feladat állt, hogy Budapesttől keletre és délre törjék át az ellenség védelmét és kerítsék be az ellenség budapesti csoportosítását —, keletről a 7. gárda hadsereg és az 53. hadsereg erőivel, nyugatról pedig a 46. hadsereg csapataival.[29]

A főcsapást a 7. gárdahadsereg szakaszán mérték. A 7. gárdahadseregnek át kellett törnie az ellenség védelmét Hatvantól északnyugatra és biztosítania kellett a 6. harckocsihadsereg és a front lovas-gépesített csoportjának bevetését az áttörésbe.

Ily módon Budapest bekerítését a 2. Ukrán Front középső és balszárnycsapataival tervezték megvalósítani, mégpedig úgy, hogy akcióikat a 3. Ukrán Front aktívan támogatja délről jövő támadásával.

A német-fasiszta parancsnokság, felismerve magyarországi csoportosításának fenyegető helyzetét, lázas sietséggel erősítette azokat a csapatait, amelyek Budapestet keletről és délről fedezték. A „Dél" csoport parancsnoka november 28-án kelt direktívájában azt követelte a 6. hadsereg parancsnokától, hogy azonnali hatállyal szabadítsa fel és küldje a 3. hadsereg védelmének megerősítésére a páncélos hadtest parancsnokságát, két páncélos hadosztályt és dandárt, a továbbiakban pedig még egy páncélos hadosztályt.[30]

Ezenkívül a „Dél" hadseregcsoport állományába került az „F" hadseregcsoportból a 2. páncélos hadsereg.

December 5-én reggel a 2. Ukrán Front középső hadseregeinek csapatai megújították a támadást. December 5—9. között a főcsapás irányában szétzúzták a szembenálló ellenséget és elvágták a budapesti csoportosítás északra történő visszavonulásának minden lehetséges útját.

A 2. Ukrán Front csapatainak azonban nem sikerült teljesen körülkeríteni az ellenséget Budapest térségében.

A 3. Ukrán Front főerői a dunántúli hídfőben, a Balaton és a Duna között december első napjaiban támadást hajtottak végre északi és nyugati irányban.

December 8-án a 4. gárdahadsereg balszárnyon levő magasabbegységei kiértek az ellenség Balaton és Velence között előre elkészített védelmi terepszakaszához. A jobbszárnyon levő magasabbegységek, felgöngyölve az ellenség védelmét a

[29] SzU. HML. 240. állag, 2779. leltár, 1781. irat, 35. lap.
[30] Zsákmányolt iratok.

Duna mentén, elérték a Velencei-tó délnyugati partját, és egyesültek a 2. Ukrán Front 46. hadseregének csapataival.

Sikertelenül végződött az a kísérlet, hogy az ellenség védelmét menetből áttörjék és elfoglalják Székesfehérvárt, így a 4. gárdahadsereg megkezdte az előkészületet az ellenség védelmi terepszakaszának áttörésére.

A Nagykanizsa irányába előnyomuló 57. hadsereg december 9-én elfoglalta Kaposvárt és kiért a Balaton déli partjára Balatonkeresztúr térségében, továbbá Mesztegnyő, Nagybajom, Nagyatád, Barcs (a Dráva folyó mellett) vonalába és hídfőállást foglalt Barcstól délre a Dráva jobb partján.

Azzal, hogy a 3. Ukrán Front csapatai kiértek a Balatontól északkeletre, létrejöttek a 2. Ukrán Front csapataival való közös tevékenység feltételei a német fasiszta csapatok bekerítésének befejezésére és a budapesti csoportosítás szétzúzására.

December 12-én megérkeztek a főhadiszállás újabb utasításai, s ezek értelmében mindkét front csapatainak északkeletről, keletről és délnyugatról mért együttes csapásokkal be kellett fejezniük az ellenség budapesti csoportosításának bekerítését és szétzúzását és a magyar főváros elfoglalását.

E feladat megoldása érdekében a 2. Ukrán Front 46. hadserege, amely Budapesttől délnyugatra ért ki a Duna jobb partjához, összes megerősítésével és a 2. gárda gépesített hadtesttel együtt december 13-án a 3. Ukrán Front kötelékébe került át.

A 2. Ukrán Front csapatainak folytatniuk kellett a támadást Budapest irányában, főcsapást kellett mérniük a 7. gárda-, a 6. gárda-harckocsihadsereg és a lovas-gépesített csoport erőivel Sahy (Ipolyság) körzetéből Köbölkút általános irányban, azzal a feladattal, hogy Neszmély, Esztergom szakaszán jussanak ki a Dunához és ott akadályozzák meg az ellenség budapesti csoportosításának északnyugat felé való visszavonulását.

A 3. Ukrán Front csapatainak — a 46. és a 4. gárdahadsereg, a 18. harckocsi, a 2. gárda, a 7. gépesített és az 5. gárda lovashadtest erőivel — át kellett törniük az ellenség védelmét Velence északkeleti és délnyugati szakaszán a támadást Bicske irányában fejlesztve ki kellett érniük a Duna déli partjaira Esztergom, Neszmély térségében és el kellett vágniuk az ellenség budapesti csoportosítása nyugat felé történő visszavonulásának útjait.

A front erőinek egy része azt a feladatot kapta, hogy támadja meg Budapestet nyugatról és foglalja el, együttműködésben a 2. Ukrán Front balszárnyával.

A főhadiszállás mindkét front támadásának kezdetét december 19—20-ra jelölte meg.

Az ellenség a 2. és a 3. Ukrán Front csapataival szemben 51 hadosztállyal és 2 dandárral védekezett, amelyek között 17 páncélos és gépkocsizó magasabbegység volt. A 2. és a 3. Ukrán Front csapatai december 20-án újra kezdték a támadást, s még ugyanazon a napon áttörték az ellenség védelmét Budapesttől északra és délnyugatra. A 2. és a 3. Ukrán Front csapatai, amelyek harckocsi és lovas magasabbegységekkel egyrészt az Ipoly és Garam folyók közötti déli irányban, másrészt a Velencei-tó térségében északi és északnyugati irányban fejlesztették ki támadásukat, december 26-án az ellenség elkeseredett ellentámadása ellenére kiértek a Dunához Esztergomtól délre és teljesen befejezték az ellenséges csapatok bekerítését a két tűzfészekben — Budapesten és a Budapesttől északnyugatra levő erdőkben.

Ugyanekkor a 3. Ukrán Front csapatai északnyugati irányban előrenyomulva, 50 km-nyire visszavetették az ellenséget és létrehozták a bekerítés külső arcvonalát Tata, Mór és a Balaton északi partjának vonalán.

Ily módon december 26-án a szovjet csapatok létrehozták az ellenség budapesti csoportosítása körül a bekerítés külső és belső arcvonalát. A bekerített ellenség ereje 7 gyalogos, 2 páncélos, 1 gépkocsizó, 2 lovas hadosztályból, 3 tüzérségi dandárból, kb. 30 önálló ezredből, zászlóaljból és más katonai csoportokból állt, amelyek teljes létszáma több mint 188 000 katonát és tisztet tett ki.

A két front csapatai december utolsó napjaiban erőik egy részével elkeseredett utcai harcokat folytattak Budapesten. Erre az időre a Budapesttől északnyugatra bekerített ellenséges csoportosítást a 3. Ukrán Front egységei teljesen felszámolták.

Ezekben a harcokban sok katona és tiszt tűnt ki bátor és kezdeményező tetteivel. Ezek közül volt egy a 683. lövészezred felderítője, P. Hricsev közkatona. December 27-én Budapest elővárosaiért folyó harcokban észrevétlenül az ellenség hátába hatolt és felderítette az ellenség tüzelőállásainak elhelyezését. Hricsev már visszatérőben volt, amikor felfedezték. A felderítő két páncéltörő gránáttal megsemmisített egy páncélozott szállító járművet, azután az ellenségnek egy 25 főből álló csoportjával találkozva, géppisztollyal lőtte őket. 8 foglyot ejtett, akiket átvitt egységéhez a peremvonalon keresztül.

Hősiességéért, bátorságáért és leleményességéért Pjort Hricsev közkatonát a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

A német fasiszta parancsnokság Budapestet hosszú védelemre készítette fel. Lőszer- és élelmiszertartalékokat halmoztak fel. A hitleristák Európa egyik legszebb, több mint egymillió lakossal rendelkező városát pusztulásra ítélték. A magyar kormány, élén Szálasival Ausztriába menekült, s a legkevesebb gondot sem fordította a gyönyörű főváros sorsára.

A szovjet csapatok 1944. december 27-én megkezdték az ellenség bekerített budapesti csoportosításának felszámolását. A Budapestért folyó harc 1945. február 13-ig tartott. A német fasiszta csapatok nagyszámú és erős ellencsapásai — a bekerítés külső arcvonalán, Budapesttől délnyugatra — nehezítették a feladatot. Miután a hitleristák összevontak néhány páncélos hadosztályt, nagyszámú gyalogságot és tüzérséget, a légierők erőteljes támogatása mellett háromszor mentek át támadásba azzal a céllal, hogy felszabadítsák a bekerítésből Budapesten levő csapataikat. Egyik ilyen kísérlet alkalmával az ellenséges csapatoknak sikerült kiérniük a Dunához és kettévágniuk a 3. Ukrán Frontot. A szovjet csapatok azonban elkeseredett, véres harcokban nemcsak megállították az ellenséget, amely a Budapesten körülzártak segítségére igyekezett, hanem visszavetették kiindulási terepszakaszaikra.

A körülzárt ellenséges csoportosítás felszámolását Pesten a 2. Ukrán Front csapatainak budapesti csoportja folytatta. Az ellenség megsemmisítésének feladata Budán a 3. Ukrán Front 46. hadseregének feladata volt, amely azonban Pest ostroma alatt aktív harctevékenységet nem folytatott, mert az ellenség erős ellencsapásai miatt védelembe kellett vonulnia. 1945. január 18-án, a pesti harcok befejezése után, a megerősített állományú budapesti csoport azt a feladatot kapta, hogy semmisítse meg az ellenséget Budán is. A csoport ezt a feladatot január 20-tól február 13-ig teljesítette.

A Budapestért folyó harcot a végtelen elkeseredettség és állhatatosság jellemezte — az ellenség minden erővel igyekezett megtartani a várost.

Hitler maga vette kezébe a bekerített helyőrség felmentésére irányuló hadműveletek vezetését, hangsúlyozva ezzel a Budapestnél folyó harc kimenetelének rendkívüli fontosságát Németország további sorsára nézve. Fenyegető parancsot adott ki: „A lázadókat és a szökevényeket a helyszínen fel kell koncolni!" A szökevények hozzátartozóit is agyonlőtték. Ez nemcsak puszta fenyegetés volt. A hitleristák és a nyilasok telje-

sítették ezt a parancsot, s nem kímélték sem az öregeket, sem a gyermekeket.

A Budapesten körülzárt csoportosítás személyi állományának bejelentették, hogy az oroszok bekerítési arcvonalának áttörésére és a magyarországi helyzet visszaállítására Hitler több mint 12 hadosztályt küldött Budapest alá.

A német egységek katonáinak és tisztjeinek nagy része az első időben hitt saját helyzetük szilárdságában. Budapest alaposan meg volt erődítve. A fasiszták minden utcát, minden háztömböt és sok házat is hosszú védelemre készítettek elő. Az ellenség különösen jól megerődítette a Sashegyet, a Várat és a Déli pályaudvart.

A német parancsnokság — mivel nem bízott a magyarokban — a magyar egységeket a város bekerítése után külön alegységekként a német csapatok közé szórta szét. A magyar katonák azonban, akik amúgy is kényszerből harcoltak, az alkalmas pillanatban vagy megadták magukat, vagy polgári ruhába öltözve megbújtak a lakosság között.

A fasiszta terror kegyetlensége a városban a végsőkig jutott. Szálasi, e tébolyult gyilkos elmenekült ugyan, de a városban még ott maradtak a véres diktátor cinkosai. A vadállati bandák az utcákon garázdálkodtak, betörtek a megfélemlített lakosok lakásaiba. Kísérletek történtek az ipari üzemek felrobbantására is, azonban a munkások ezt megakadályozták.

A föld alá kényszerített kommunista párt a fasiszta önkénnyel szemben ellenállásra hívott fel. Fiatal munkások fegyverrel a kezükben szálltak szembe a nyilas banditákkal.

A szovjet parancsnokság a felesleges áldozatok és a város szétrombolásának elkerülése érdekében december 29-én a bekerített helyőrséget ultimátumban szólította fel a megadásra. A szovjet javaslatok válasz nélkül maradtak. Amikor a hitleristák lelőtték a parlamentereket, bebizonyították azt a szándékukat, hogy továbbra is folytatják az ellenállást, következésképp magukra vállalták a teljes felelősséget az elkövetkezendő áldozatokért és rombolásokért.

A főhadiszállás parancsot adott a 2. és a 3. Ukrán Front csapatainak, hogy kezdjék meg a harctevékenységet az ellenség bekerített csoportosításának felszámolására.

A budapesti csoport[31] I. M. Afonyin vezérőrnagy parancsnoksága alatt január 18-ra szétverte a Pestre befészkelődött ellenséget.

[31] A csoport állománya: a 30. lövészhadtest, a 7. hadtest (román), a 18. önálló gárda-lövészhadtest.

A szovjet katonák százai tüntek ki ezekben a harcokban. Kiemelkedő példaként állhat Sz. I. Szirotjuk százados, aki zászlóaljparancsnok volt a 155. lövészhadosztály 659. ezredénél. Az ezred december 26-tól január 18-ig részt vett a Pesten folyó harcokban. Szirotjuk százados félelmet nem ismerő, nagy akaraterővel rendelkező katona volt, kitűnő szervező, aki zászlóaljának minden harcát minimális veszteséggel vezette, ugyanakkor nagy sikereket ért el. A zászlóalj a városban kb. 300 háztömböt szabadított fel, 10 ellenséges harckocsit, 9 páncélozott szállító járművet, 33 löveget és aknavetőt, az ellenség több mint 70 tüzelőállását és kb. 1000 katonáját és tisztjét semmisítette meg.

Szergej Szirotjuk századost a zászlóalj kiváló vezetéséért, bátorságáért és hősiességéért a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

A pesti ellenállás felszámolása után a budapesti csoport csapatait — a legfelső főparancsnokság főhadiszállásának utasítására — átdobták Budára.

Az új támadás január 20-án kezdődött. A csoport — amely oly mértékben növelte erejét, ahogyan az egységeket Pestről átdobták — lassan, harcokkal nyomult előre. Az ellenség makacs ellenállást tanúsított. 20 nap alatt mindössze 114 háztömböt sikerült elfoglalni. Minden házat rohammal kellett bevenni, minden utcán elkeseredett harcok folytak.

Január 22-én a 180. hadosztály 42. lövészezredének alegységei Budapest elővárosában harcoltak. Az élővédet előnyomulása közben záporozó tűz fogadta. A századok a földhöz lapulva fedezték magukat. Kritikus helyzet állt elő. Alekszej Iszajev őrmester ekkor sebesült meg kilencedszer. Észrevette azonban, hogy az ellenség egy közelben elhelyezett föld-fa erődből tüzel. A félelmet nem ismerő harcos utolsó erejét összeszedve, az ellenséges tüzelőálláshoz kúszott és saját testével zárta el a tüzelőnyílást. A gépfegyver elhallgatott. A harcosok felemelkedtek, betörtek a házba és megsemmisítették az ott befészkelődött fasisztákat. Ilyen példa rengeteg volt.

Az ellenség helyzete a városban napról napra romlott. Azután, hogy január végén csődöt mondtak az ellenség utolsó arra irányuló kísérletei, hogy kívülről áttörjenek a Budapesten bekerített csoportosításhoz, a bekerítésből való kitörés reménye véglegesen meghiúsult.

Ebben az időben a csapatoknál éhség tört ki. Február elejétől a katonáknak mindössze napi 75 gramm kenyeret adtak,[32]

[32] SzU. HML. 240. állag. 73765. leltár, 43 5. irat. 160. lap.

villanyáram és gáz nem volt a városban. A vízcsapokból csak ritkán cseppent víz.

Megállt az élet Budapesten. Temetetlen hullák hevertek a járdákon. Éjjel nyilasok fosztogatták és gyilkolták a védtelen lakosságot.[33]

A német fasiszta parancsnokság mindenáron ki akart törni a városból. Ennek érdekében a február 12-re virradó éjjel utolsó elkeseredett kísérletet tett, hogy áttörje a bekerítés arcvonalát Budán.

Az ellenség szűk terepszakaszon kb. 2 ezer embert összpontosított, s az Olasz-fasorban áttörte a 180. lövészhadosztály arcvonalát és az így keletkezett folyosón több mint 15 000 embert vezetett ki. Ezeket azonban a 3. Ukrán Front egységei már február 14-én megsemmisítették.

A Budán maradt szétszórt csoportokat szintén teljesen felszámolták. 1945. február 13-án reggel 10 órára Magyarország fővárosát teljesen megtisztították az ellenségtől.[34]

A Szovjetunió kormánya magasra értékelte a szovjet katonák sikereit, amelyeket a budapesti hadművelet során értek el. A legfelső Tanács Elnöksége 1945. május 9-én határozatot hozott a „Budapest bevételéért" érem alapításáról. Több egység és magasabbegység megkapta a kitüntető „Budapesti" elnevezést.

Budapest felszabadításában a Vörös Hadsereggel együtt magyar katonák és tisztek is részt vettek, akik átálltak a Vörös Hadsereg oldalára. Ezek kezdetben különálló századokat alkottak, amelyek a szovjet egységek állományában tevékenykedtek. Harcokat folytattak a Déli pályaudvarért, a Gellért hegyért és a Vár térségében. A későbbiek folyamán belőlük szervezték a *Budapesti Önkéntes Ezredet,* amelynek parancsnoka *Variházi Oszkár* alezredes lett. A Budáért folytatott harcokban az ezred jelentős veszteségeket szenvedett. A *Budapesti Önkéntes Ezred* részvétele a magyar főváros felszabadításában nagy erkölcsi-politikai jelentőségű esemény volt.

Sok magyar hazafi életét kockáztatva segített a szovjet katonáknak. Nemes cselekedetet hajtott végre *Szabó Lajos* és felesége, *Klein Árpád* és fia, *János.* 1944 novemberében megszervezték, hogy súlyosan sebesült, fogságba esett szovjet tisztek, *I. N. Kovalenko* és *N. V. Szultánov,* valamint *V. A. Szlosenko* törzsőrmester és *P. M. Malisev* őrmester megszökjék a

[33] Barát Endre „A parlamenter" című könyve alapján. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1954.
[34] SzU. HML. 2779. állag, 1781. irat, 91—92. lap.

budapesti börtön kórházból. A magyar hazafiak 53 napon keresztül rejtegették a szovjet harcosokat a hitleristák által megszállt Budapesten. Kénytelenek voltak többször változtatni a rejtekhelyet, amíg azt a kerületet, ahol rejtőzködtek, fel nem szabadította a Vörös Hadsereg.[35]

A Budapestért folyó harcok során a szovjet csapatok arra törekedtek, hogy elkerüljék a város nagyarányú lerombolását. A hitleristák ugyanakkor előre megfontoltan rombolták a magyar fővárost, így többek között felrobbantották a Dunán átvezető összes budapesti hidat is.[36] De nem kevesebb felelősséggel tartoznak a népnek és a történelemnek Magyarország akkori vezető körei a budapesti lakosoknak okozott megpróbáltatásokért. Eladták magukat Hitlernek, nem törődtek a nemzeti érdekekkel, és az országot pusztító háborúba sodorták. Pedig a Horthy-kormány elkerülhette volna a szükségtelen vérontást és rombolást, akkor, ha megnyitja az arcvonalat a Vörös Hadsereg előtt és csapatait a hitleristák ellen fordítja. Minderre megvolt a lehetőség.

Ily módon 1945. február 13-án befejeződött a szovjet csapatok Magyarország felszabadításáért vívott harcainak egyik szakasza. Az ország kb. kétharmad része és a főváros végtére nyugalomra talált. A hitlerista „Déli" hadseregcsoport komoly vereséget szenvedett és nem tudta teljesíteni az eléje kitűzött feladatot.

A hitlerista parancsnokság a budapesti hadművelet során a szovjet—német arcvonal déli szakaszára nagy mennyiségű, főképp páncélos és gépkocsizó csapatot dobott át, meggyengítve ezzel a varsó—berlini irányt, ahol a Vörös Hadsereg főerői támadtak. Ez arról tanúskodik egyrészt, hogy a német parancsnokság óriási jelentőséget tulajdonított Budapest védelmének, másrészt megmutatja, hogy a 2. és a 3. Ukrán Front budapesti hadművelete milyen szerepet játszott abban, hogy a szovjet—német arcvonal más szakaszán is kedvező feltételek jöttek létre a további sikeres támadások kibontakozásához.

A 2. és a 3. Ukrán Front csapatai nemcsak, hogy szétverték a Budapesten bekerített ellenséget, hanem veszélyeztették az ellenséges csapatok egész balkáni csoportosításának közlekedési útjait is. Ebben a helyzetben a német fasiszta parancsnokság kénytelen volt meggyorsítani csapatainak kivonását Jugoszláviából.

35 История Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. Воениздат Москва, 1962. Т. 4. стр. 405.

36 Ласло Антош, Дьердь Боднар и др. «Венгрия» Издательство Корвина, Будапешт, 1962. стр. 140.

Lehetőség nyílt a szovjet—német arcvonal déli szárnyán tevékenykedő szovjet csapatok számára, hogy új hadműveletet készítsenek elő a bécsi irányban és kifejlesszék támadásukat Csehszlovákia területén.

A Budapestért vívott harcok során a szovjet csapatok gazdag tapasztalatokra tettek szert a rohamcsoportok alkalmazása terén. Az egységeiktől gyakran elszakadva támadó csoportok bátor és kezdeményező tevékenysége döntő szerepet játszott a városban folytatott utcai harcok sikeres kimenetele szempontjából.

Az alatt az idő alatt, amíg a 2., 3. és 4. Ukrán Front Magyarország területén, Kárpát-Ukrajnában és Csehszlovákia keleti területén folytatott harctevékenységet októbertől február 13-ig, szétverték az ellenség 40 hadosztályát és 3 dandárát. Ezenkívül teljesen megsemmisítettek 8 gyalogos hadosztályt és 5 dandárt.[37]

Magyarország nagy részének felszabadítása, Budapest elfoglalása és Magyarország kivonása a Németország oldalán folytatott háborúból — meghiúsította az angol imperialisták terveit arra vonatkozóan, hogy Isztrián és Ljubljanán keresztül Magyarországra jöjjenek és ott reakciós rendszert hozzanak létre, megismételve ezzel mintegy a „görög változatot".

A szovjet kormány politikája Magyarországon mélységesen internacionalista jellegű volt és abban állt, hogy biztosítsa a magyar nép részvételét a hitleri megszállók elleni harcban, lehetőséget nyújtva ezzel arra, hogy saját maga döntse el az ország sorsának kérdéseit, az ország társadalmi és államrendjére vonatkozóan.

IV. Magyarország felszabadításának befejezése

A szovjet csapatok Bécs elleni támadásra készültek. A német-fasiszta parancsnokságnak feltehetően csak egyetlen döntése lehetett: szilárd ellenállást szervezni Magyarország nyugati megyéiben, a Kelet-Ausztria és Dél-Németország felé vezető utakon. Ugyanakkor, Hitler személyes utasítására az ellenség 1945 márciusában még egyszer támadást intézett a Balaton térségében. A támadás megszervezése érdekében a hitlerista parancsnokság, a berlini irányban kialakult kritikus helyzet ellenére, továbbra is folytatta a szovjet—német harcvonal déli sza-

37 Сборник материалов по составу войск фашистской Германии, вып. четвертый стр. 178—179, 194—195, 210—211, вып. пятый, стр. 24—25, 42—45.

kaszának — így részben a „Dél" hadseregcsoportnak — csapatokkal való megerősítését.

A balatoni ellentámadás előkészítésekor a hitleristák azt tűzték ki célul, hogy szétzúzzák a 3. Ukrán Front csapatait, kiszorítják őket a Duna nyugati partján levő hídfőállásokból, és hosszabb időre feltartóztatják a szovjet támadást Délkelet-Európában. A fasiszták abban reménykedtek, hogy e feladat megoldása hozzásegíti őket, ahhoz, hogy megőrizzék maguknak Magyarország és Ausztria olajforrásait, megszüntessék az ausztriai és dél-németországi iparvidékeket fenyegető veszélyt és rákényszerítsék a szovjet parancsnokságot arra, hogy Berlin irányából délre vonja el erőit.

A német parancsnokság véleménye szerint, a német csapatok sikeres harctevékenysége a Vörös Hadsereg ellen Magyarországon lehetőséget teremtene az angolok számára, akik ekkor már Görögországban partra szálltak és ott polgárháborút robbantottak ki, hogy megvessék lábukat a Balkán félszigeten. Ez pedig — az oroszokkal való konfliktushoz vezet — számították a hitleristák.

Azt tervezték, hogy a hadművelet végrehajtása után a páncélos csapatokat gyorsan átdobják Magyarországról a szovjet—német arcvonal központi szakaszára az ottani helyzet megjavítása végett.

A fasiszta parancsnokság óriási jelentőséget tulajdonított Magyarország és Ausztria megtartásának. Még 1945. január 23-án, a főhadiszállás tanácskozásán mondotta Hitler: „Elsőrangú jelentősége van a magyar olajmezőknek és a bécsi olajkutaknak, mivel e nélkül az olaj nélkül, amely egész olajkészletünk 80%-át teszi ki — nem tudjuk folytatni a háborút."[38]

Amikor Guderian kommentálja Hitler balatoni ellentámadásra vonatkozó döntését, a következőket írja: „Azután, hogy kiestek a termelésből az üzemanyagot és a kenőanyagot gyártó üzemeink, a parancsnokság csak a zistersdorfi (Ausztria) és a Balaton térségében (Magyarország) levő olajlelőhelyekre számíthatott. Ez a körülmény bizonyos mértékig megmagyarázza azt is, miért jutott Hitler olyan döntésre, hogy az alapvető erőket, amelyeket sikerült elvonnia a nyugati arcvonalról, átdobja Magyarországra, hogy kezében tartsa az utolsó olajlelőhelyeket és a magyar olajfinomító-üzemeket, amelyek egyaránt fontosak voltak azoknak a termékeknek előállítása szempontjá-

[38] Brassey's Naval Annal, 1948. p. 43.

ból, amelyek a páncélos csapatok és a légierő számára nélkülözhetetlenek."[39]

Az ellentámadás végrehajtására a Balaton térségében nagy csoportosítást összpontosítottak. Március elején a 3. Ukrán Front Gánt—Balaton szakasza előtt a „Balk" hadseregcsoport főerői és az egész 6. „SS" páncélos hadsereg tevékenykedett. A Balaton és Dráva folyó közötti szakaszon a 2. német páncélos hadsereg tevékenykedett. Balra, a Dráva déli partján az „E" hadseregcsoport egyes csapatai védekeztek.

Az ellenség ily módon a hadművelet kezdetére a 3. Ukrán Front előtt kb. 35 magasabbegységet, köztük tizenegy páncélos hadosztályt összpontosított. Ennek a csoportosításnak az állományába kb. 400 000 katona és tiszt, kb. 6000 löveg és aknavető, 877 harckocsi és rohamlöveg, 900 páncélozott szállítójármű és 850 repülőgép tartozott.[40]

Az ellentámadás kezdetekor (március 6.) a 3. Ukrán Frontnak öt összfegyvernemi és egy légihadserege, két harckocsi, egy gépesített és egy lovas hadteste volt. Ezeknek a csapatoknak az állományába kb. 400 000 katona és tiszt, 6889 löveg és aknavető, kb. 400 harckocsi és rohamlöveg és 700 repülőgép tartozott.[41] Következésképpen a felek viszonya élőerő, tüzérség és repülőgépek szempontjából majdnem egyenlő volt, harckocsik területén az ellenségnek kétszeres túlsúlya volt.

A 3. Ukrán Front csapatai azt a parancsot kapták, hogy először hárítsák el az ellenség rohamait, majd menjenek át döntő támadásba. Bonyolult helyzet állt elő. Védelmi hadműveletet kellett végrehajtani oly módon, hogy maximális sikere esetén megőrizzék azokat a csapástmérő erőket és eszközöket, amelyek a bécsi irányban levő ellenség szétzúzásához szükségesek.

A front csapatai a védelmet jól előkészítették és a németfasiszta csapatok március 6. reggelén kezdődő támadását teljesen felkészülve fogadták.

Tizenegy páncélos hadosztály, páncélozott szállító járműveken levő gyalogság, amelyet tüzérség és légierő támogatott, zúdított csapást a szovjet csapatok állásaira. 10 napon keresztül folyt az elkeseredett, véres küzdelem, váltakozó sikerrel. A hitleristák hatalmas veszteségeket szenvedtek, de tovább folytatták támadásaikat éjjel-nappal. Néha az ellenségnek egyszerre 500 harckocsija tevékenykedett a harcmezőn.

[39] H. Guderian: Erinnerungen eines Soldaten. S. 379.
[40] Zsákmányolt német iratok szerint.
[41] SzU. HML. 243. állag, 23700. leltár, 70. irat, 86—93. lap.

A védőállások jó előkészítése, a harc mesteri vezetése, amelynek alapja a szilárd védelem és a széles körű manőverezés volt, valamint a szovjet katonák és tisztek bátorsága és önfeláldozása megakadályozta az ellenséget abban, hogy számottevő eredményt érjen el.

Először az ellenséges páncélos ékek támadását állították meg, később pedig, amikor március 16-án a 3. és a 2. Ukrán Front csapatai támadásba mentek át, szétverték az ellenséget, amely megkezdte a visszaözönlést Bécs felé. Visszavonulása később pánikszerű meneküléssé változott.

Április 4-én a szovjet csapatok és a kötelékükben tevékenykedő bolgár és román magasabbegységek teljesen felszabadították Magyarországot.

Az ország teljes felszabadítása alkalmából a magyar kormány képviselői kifejezték hálájukat a szovjet nép iránt K. E. Vorosilov, a Szovjetunió marsallja, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökén keresztül.

Később a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa április 4-ét a magyar nép nemzeti ünnepévé nyilvánította.

A szovjet csapatok, továbbfolytatva támadásukat, április 13-án felszabadították a hitleristáktól Ausztria fővárosát, Bécset.

A Vörös Hadsereg győzelmes magyarországi támadása nemcsak, hogy felszabadította az országot a fasiszta rabságból, hanem segítséget is nyújtott a magyar népnek ahhoz, hogy szabadon döntsön államának további sorsa felől.

A Szovjet Fegyveres Erők győzelmének döntő feltétele volt a kommunista párt vezetése, a szovjet nép önfeláldozó munkája. Ezek a tényezők biztosították a katonák magas erkölcsi színvonalát, az ellenség feletti erő- és eszközfölényt és a szovjet hadművészet magas színvonalát.

*

Csaknem 20 év választ el bennünket attól az időtől, amikor a Vörös Hadsereg hatalmas csapásai alatt a semmibe hullott Magyarországon a német-fasiszta uralom. Ezalatt kifejlődött és megerősödött a szovjet és a magyar nép barátsága. Az ellenforradalmi erők, amelyek elrejtőztek és jobb időkre vártak, 1956-ban úgy határoztak, hogy próbára teszik ezt a barátságot. Így döntöttek, de beletörött a foguk. A Szovjetunió a magyar dolgozók segítségére sietett abban a harcban, amelyet azok az országban megvalósított forradalmi vívmányok megőrzéséért folytattak. Ismét, mint 1945-ben, Magyarország hitle-

ristáktól való felszabadításának idején, szovjet katonák ontották vérüket a magyar dolgozó nép boldogságáért.

Az ellenforradalom erősen megrázta az országot, komoly károkat okozott a népgazdaságnak. Magyarország segítségére sietett azonban a Szovjetunió és a többi szocialista ország. Ilyen körülmények között a magyar nép viszonylag gyorsan be tudta gyógyítani a lázadás ütötte sebeket.

„Megmondtuk és most is mondjuk — jelentette ki N. Sz. Hruscsov —, hogy barátainkat sohasem hagytuk és nem is fogjuk cserbenhagyni, mindig meg fogjuk védeni a szocialista országok érdekeit és ha a helyzet úgy követeli, ki fogjuk segíteni barátainkat a bajból."[42]

Azok a kiemelkedő győzelmek, amelyeket Magyarország dolgozói értek el a Magyar Szocialista Munkáspárt és annak Központi Bizottsága vezetésével, örömmel tölti el minden szovjet ember szívét — hangoztatja N. Sz. Hruscsov és L. I. Brezsnyev üzenete, amelyet Kádár Jánoshoz és Dobi Istvánhoz intéztek Magyarország felszabadítása 18. évfordulójának napján. A Szovjetunió dolgozói igen nagyra értékelik azt a tevékenységet, amellyel a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány hozzájárul a szocialista országok egységének további erősítéséhez, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom alkotó marxizmus—leninizmus alapján történő tömörítéséhez, a béke, a demokrácia és a szocializmus erőinek megszilárdításához.

[42] N. Sz. Hruscsov: Beszéd a Bolgár Népköztársaság követségén adott fogadáson 1957. február 18-án. „Pravda", 1957. február 20-i szám.

MAGYAR MŰSZAKI CSAPATOK A NÉMET FASIZMUS ELLENI HARCBAN

I. RÉSZ

Dr. Mucs Sándor alezredes

A második világháború, amely szinte az egész emberiségre hihetetlen szenvedést zúdított, 1945 elején az európai kontinensen befejezéséhez közeledett. A német fasizmus mellett ez ideig kitartó csatlós országok kormányai, részben a szovjet hadsereg győzelmi sorozatának hatására, részben néptömegeik nyomására leváltak a hitleri Németország oldaláról, s közülük néhányan fegyverrel is szembe szálltak vele. A német fasiszták által megszállt országokban kisebb-nagyobb méretű ellenállási mozgalmak bontakoztak ki a megszállók ellen, s ezzel közvetlen segítséget nyújtottak a felszabadító csapatoknak.

Magyarországon — elsősorban a volt uralkodó osztályok bűnös nemzetellenes politikája miatt — a megszállók elleni fegyveres ellenállás nem tudott kiszélesedni. Ez is oka annak, hogy Magyarország a hitleri fasizmus utolsó csatlósa maradt.

A szovjet hadsereg 1944 őszén kezdte meg népünk felszabadítására irányuló hadműveleteit. E hadműveleteket elősegítő a Kommunisták Magyarországi Pártja által szervezett és vezetett ellenállási mozgalomról nem kívánok bővebben írni, csupán megjegyzem, hogy az, ha szűkebb keretek között is, mint a szomszédos országokban, de kialakult Magyarországon is, és erejéhez mérten — közvetve vagy közvetlenül segítette a szovjet hadsereg felszabadító harcait.

Munkámmal azoknak a magyar kisegítő-műszaki csapatoknak a tevékenységét kívánom bemutatni, amelyeket a felszabadító szovjet hadsereg parancsnokságának hozzájárulásával, 1945 elején a magyarországi hadifogolytáborokból önként jelentkező hadifoglyokból szerveztek meg. Ekkor alakult meg az 1. magyar vasútépítő hadosztály, a 3. magyar vasútépítő dandár és az 1. magyar hídépítő zászlóalj. Létszámuk elérte a 7000

főt. Megalakulásuk után ezek az alakulatok a szovjet csapatok alárendeltségében működtek, és a 2. Ukrán Front keretében jelentős munkát végeztek az arcvonalon harcolók utánpótlásának biztosításában. Ahhoz, hogy e csapatok munkájának jelentőségét világosan lássuk és kellőképpen értékeljük, röviden vissza kell tekintenünk Magyarország 1945 januári helyzetére, valamint a 2. Ukrán Front előtt álló feladatokra, amelyeket januártól a prágai hadművelet megindulásáig meg kellett oldania.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásától 1945. január elsejéig alig néhány nap telt el, mégis a munka, amit ezalatt az idő alatt elvégzett[1] — biztató kilátással szolgált az elkövetkezendő hónapokra.

A nagyobb munka, a program megvalósítása azonban még hátra volt. Mindenekelőtt a fegyverszünetet kellett megkötni ahhoz, hogy a kormányprogram egyik leglényegesebb pontját — a német fasizmus elleni fegyveres harcban való tevékeny részvételt —, meg tudjuk valósítani. A fegyverszünet megkötésére 1945. január 20-án került sor Moszkvában.

Ezután kezdődött meg a hadsereg szervezése, amely a kommunista párt politikájának megfelelően széles nemzeti alapokon indult meg. Nem kívánok itt részletesen foglalkozni a hadseregszervezés egyéb problémáival, hiszen erről már az eddig megjelent munkákban bőven esik szó.[2]

A fegyverszüneti szerződésben vállalt 8 gyaloghadosztály szervezésére irányuló munka az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 30-án kiadott toborzási felhívása után vette kezdetét. A szervezés megkezdését csupán azért említem, hogy érzékeltessem azt az időbeli eltérést, amely szerint a kisegítő-műszaki csapatok szervezése jóval előbb elkezdődött, hiszen ezek a csapatok január végére már jelentős munkateljesítményt mutattak fel.

Ebben az időben a hazánk területén harcoló 2. és 3. Ukrán Frontok csapataira egyrészt az a feladat hárult, hogy hiúsítsák meg a Budapesten körülzárt fasiszta erők felmentésére irányuló kísérleteket, amelyeket a német csapatok Tata és Esztergom térségéből indítottak, másrészt fel kellett számolniuk a

[1] A kommunista párt elvi útmutatása alapján kidolgozott kormány-program végrehajtása során szakított a fasiszta Németországgal és hadat üzent neki, s fegyverszüneti kérelemmel fordult a szövetséges hatalmakhoz.

[2] A hadseregszervezés problémáival a következő munkák foglalkoznak: Nemes Dezső „Magyarország felszabadulása", dr. Munk Károly: „A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig", dr. Mucs Sándor: „A Magyar Néphadsereg megszervezése és fejlődése 1945—1948".

Budapesten körülzárt német és magyar fasiszta erőket, és ezzel meg kellett teremteniük a Bécs irányában tervezett támadó hadművelet feltételeit.

E feladatok megvalósítása több szakaszban történt. A Budapest felmentésére irányuló német támadás visszaverésével egyidőben, folyt a bekerített ellenséges erők felszámolása is. A Bécs felé indítandó támadás feltételének megteremtéséhez azonban, vissza kellett verni a német fasiszták ellentámadását, amelyet a Balaton térségéből indítottak azzal a céllal, hogy részekre vágják a 3. Ukrán Front erőit, s azokat megsemmisítve, arcvonalukat a Dunához helyezzék vissza. A német fasiszták ez irányú tevékenységét azonban a 3. Ukrán Front csapatai hősies elhárító harcokban felmorzsolták.

A balatoni védelmi hadművelettel egyidőben folytatódott a bécsi támadó hadművelet előkészítése is. Ennek az előkészületnek egyik részkérdéseként a szovjet—német arcvonal déli szárnyán harcoló szovjet csapatok utánpótlási útvonalainak megrövidítését kellett megoldani. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a lehető legrövidebb időn belül rendbe kellett hozni a Kárpátokon át vezető egyik vasútvonalat, amelyet a német fasiszták és magyar csatlósaik barbár módon tönkretettek. Ez a vasútvonal, amely Voronyenkánál fut be a Kárpátok hegykoszorúi közé és Rahón, illetve Huszton át Nagyszőlősnél jut ki az Alföldre és kanyarodik a Felvidék felé, számtalan alagútja, viaduktja és magas töltései miatt igen könnyen sebezhető volt. A szovjet csapatok előretörésének és utánpótlása biztosításának megakadályozására, illetve késleltetésére ezt a lehetőséget a fasiszta hadvezetés német alapossággal ki is használta. E fontos fő közlekedési vasútvonal megbénítása céljából műépítményeit szinte teljesen leromboltatta. Az utánszállítás lebonyolítására szolgáló forgalom beindításának első lépéseként, a lerombolt műépítményeket és vasúti berendezéseket kellett helyreállítani. Ám e nagymérvű pusztítás helyreállítása komoly, nagytömegű, szervezett munkáskezet, s megfelelő szakvezetést igényelt.

Kétségtelen, hogy olyan hatalmas fegyveres erőnek az utánpótlása, mint amilyen a szovjet—német arcvonal déli szárnyán tartózkodott, komoly feladatot jelentett a szovjet hadvezetésnek. S ha ehhez még hozzátesszük, hogy az utánpótlási vonalak hossza a háború utolsó hónapjaiban rohamosan megnőtt, akkor az még csak növelte a lerombolt utánszállító vonalak helyreállítására és megrövidítésére irányuló munka fontosságát.

A helyreállításra fordított munka mennyiségét egyetlen példa is jól érzékelteti: 1945 első felének két-három hónapja alatt csupán azokon a területeken, amelyek a szovjet hadsereg déli támadása eredményeként szabadultak fel a német megszállás alól, 6600 km hosszú vasútvonalat állítottak helyre.[3] Ez a hosszúság vasúton mérve Moszkva—Berlin közötti távolság négyszeresének felel meg. Ha figyelembe vesszük, hogy ezek a hatalmas mennyiségű helyreállítási munkák csak a hadiesemények szempontjából fontos vasútvonalakon történtek, még világosabbá válik annak jelentősége. Nem kétséges, hogy a német fasizmus végleges szétzúzására készülő szovjet csapatok ellátásának biztosítása elsőrangú követelmény volt. A 2. és 3. Ukrán Frontok csapatai számára, amelyeknek a budapesti, majd a balatoni hadműveletek befejezése után — lényegében hadműveleti szünet nélkül — kellett átmenniük támadásba, nem volt közömbös, hogy az emberanyag és haditechnika feltöltését milyen gyorsan kapják meg. A támadó hadművelet sikere függött attól, hogy tudják-e a végrehajtó csapatok anyagi-technikai szükségletét folyamatosan biztosítani.

Ezért volt oly fontos kérdés az utánpótlási útvonalak hosszának a lerövidítése. Ez a szóban levő frontok esetében azt jelentette, hogy haladéktalanul helyre kellett állítani a Kárpátokon és Kárpát-Ukrajnán átvezető vasútvonalat.

Ebbe a nagyszabású munkába kapcsolódtak be a már jelzett magyar kisegítő-műszaki egységek is. Tevékenységükkel jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a 2. Ukrán Front csapatai, amelyek március 16-án indultak újabb támadásba, rövid idő alatt komoly sikereket értek el. A front csapatai március 25-ig megsemmisítették a német fasiszták Esztergom—Tatatóváros-i csoportosítását, majd a támadást továbbfejlesztve, 28-án felszabadították Komáromot, Győrt, 31-én elérték Nyitrát, átkeltek a Vág folyón és mintegy 70 km-t nyomultak előre. Április 4-én felszabadult Bratislava. Április első napjaiban a 2. Ukrán Front csapatai elvágták az ellenség bécsi csoportosítása, északi, északnyugati irányban történő visszavonulásának lehetőségét. Bécs elfoglalása után a 2. Ukrán Front védelembe ment át és felkészült a Prága felszabadítására irányuló hadművelet végrehajtására.

E tények rövid történeti áttekintésére azért tértem ki, mert a 2. Ukrán Front alárendeltségében levő magyar egységek közül a 3. vasútépítő dandár és az 1. híradóépítő zászlóalj köz-

[3] N. A. Voznyeszenszkij: A Szovjetunió hadigazdasága a Nagy Honvédő Háború éveiben. Új Magyar Könyvkiadó 1949. 118. o.

vetlen az arcvonal mögött működtek, s a harcoló szovjet csapatokkal együtt — a prágai hadművelet megindulása után — eljutottak Laa an der Thala, illetve Brno (Brün) körzetébe.

E szerény munkámmal szeretnék emléket állítani azoknak a névtelen magyar katonáknak, akik nemzeti történelmünk nehéz napjaiban ezernyi nehézséget vállalva, becsülettel teljesítették népünk akaratát.

Az 1. magyar vasútépítő hadosztály megalakulása és tevékenysége az első munkaterületen

A debreceni Pavilon laktanyában — amelyet 1944 végétől az előnyomuló szovjet hadsereg parancsnoksága hadifogolytábornak használt —, a hadifogolytömegek élénk figyelemmel kísérték az ugyancsak Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány tevékenységét. Többségük egyetértéssel vette tudomásul a kormány programját, és azt az elhatározást, hogy ha az utolsó órában is, de szándékában áll fegyverrel szembeszállni a német megszállókkal. A programból látni lehetett, hogy rövidesen sor kerül egy új, magyar hadsereg felállítására is, bár ennek jogi előfeltétele, a fegyverszüneti szerződés akkor még nem volt meg.

A hadifogolytábor lakói ennek ellenére már december 27-én —a fasiszta Németországnak szóló hadüzenet előtt egy nappal! — gyűlést tartottak és elhatározták, hogy kérik az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, valamint az illetékes szovjet parancsnokságot; hogy tegyék lehetővé számukra a megalakuló új magyar hadseregbe való belépést. E kérelmet tartalmazó határozatot a táborban levő valamennyi tiszt személyesen, a legénység képviseletében pedig szobánként két megbízott katona írta alá. Az így elkészített kérelmet a táborparancsnokságnak nyújtották át továbbítás végett.[4] December 31-én közölték a hadifoglyokkal, hogy kérelmükkel az Ideiglenes Nemzeti Kormány is és az illetékes szovjet parancsnokság is elvben egyetért. Ám a fegyverszünet hiánya még nem tette lehetővé magyar fegyveres egységek felállítását. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány és a szovjet parancsnokság, látva a hadifogolytömegek állhatatosságát a németek elleni cselekvésre, úgy

[4] Az 1. magyar vasútépítőhadosztály parancsnokának beszámolója az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormánynak a hadosztály megalakulásáról és működéséről. Közli: Mucs Sándor: A Magyar Néphadsereg megszervezése (1944. december 21. 1945. május 8.) Akadémiai Kiadó 1960. Értekezések a Történeti Tudományok köréből. Új sorozat 19.

határoztak, hogy az önkéntesekből műszaki alegységeket szerveznek, amelyeket a harcoló szovjet csapatok utánpótlásának biztosítására használnak fel.

Az ilyen műszaki alegységek szervezése január elsején meg is kezdődött és 10-re már be is fejeződött. Tíz nap alatt négy zászlóalj alakult meg, és indult Kárpát-Ukrajna területére. Úgy vélem, itt rögtön felvetődik egy kérdés és helyén való a válasz is.

Vajon: milyen tényezők, milyen impressziók játszottak közre ezeknek az embereknek az elhatározásában? Hiszen nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy azok az önként jelentkezők, akik már ismerték a harcmező poklát, a viszonylag nyugodt és veszélytelen hadifogságot hajlandók voltak újra az arcvonallal felcserélni! Többen vannak, akik e kérdésre a választ csupán azzal intézik el, hogy ezek az emberek azért jelentkeztek önként az új hadseregbe, mert menekülni akarta a hadifogságtól, mert féltek attól, hogy a Szovjetunió területére szállítják őket. Még annak elismerése mellett is, hogy ez a gondolat — kisebb-nagyobb mértékben — szinte valamennyi hadifogolynál inspiráló szerepet játszott, úgy gondolom, igazságtalanok volnánk ezekhez az emberekhez, ha csupán ezt az egyetlen momentumot fogadnánk el döntésük mozgató rugójaként. Sőt, továbbmegyek; lebecsülnénk e mozgalomnak politikai jelentőségét is!

Véleményem szerint több más tényező is hozzájárult elhatározásuk kialakulásához. Ezek között a tényezők között bizonyára az első helyen állt az a benyomás, amelyet személyesen szereztek az orosz népről, a szovjet hadseregről. E kérdés megítélésénél nem téveszthetjük szem elől, hogy ezek közül a hadifoglyok közül nagyon sokan a megszálló csapatok tagjaként hosszabb-rövidebb időt már töltöttek szovjet területen és saját bőrükön tapasztalták a szovjet nép mélységes gyűlöletét, saját szemükkel látták határtalan hazaszeretetét, és érezték eltökéltségét, hogy ha kell foggal és körömmel is harcol a megszállók ellen. Ugyancsak saját bőrükön tapasztalták a szovjet hadsereg hatalmas erejét és rettenthetetlen elszántságát is. Ezek az impressziók bizonyára sokukban elevenen éltek és elindítottak egy folyamatot, melynek hatására kezdték felülvizsgálni e rablóháborúban betöltött szerepüket és a fasiszta propaganda hamis állításait.

Nem szándékozom e tényezők között határozott sorrendet felállítani, ez úgy sem volna helyes, hiszen az egyik embernél az egyik, a másiknál másik játszott meghatározó szerepet.

Mégis második helyen én azt az ellenszenvet említem meg, amely a magyar katonákban a német fasiszták ellen a háború folyamán fokozatosan kialakult, s a háború végére már olyan magasra csapott. Ez az ellenszenv is legtöbbjükben saját élményeik alapján érlelődött meg! A hamis propagandával szemben a szomorú valóság, a német fasiszták kegyetlen magatartása nyitotta fel a katonák szemét, s győzte meg őket az igazságról. Gondoljunk csak arra, hogy milyen élménnyel gazdagították a németek, a voronyezsi katasztrófát túl élt magyar katonákat, amikor éhen, szomjan, fázva és elcsigázva, őket áldozták fel saját bőrük mentésére. Gondoljunk csak arra, hogy milyen élménnyel gazdagította a magyar katonát az a pusztítás, amit a német fasiszta hadsereg hazánk területén végihezvitt. Mindezeknek végül is oda kellett vezetniük, hogy a katonák felismerték az igazságot és megfelelően értékelték a német—magyar sorsközösségről az örök fegyverbarátságról terjesztett fasiszta propagandát. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy ezek az emberek a hadifogolytáborban megszabadultak attól a hallatlan lelki és fizikai terrortól is, amelyben a fasiszta hadsereg részesítette őket, s valódi érzelmeik szabadon törhettek elő.

E kérdés megítélésénél feltétlen látnunk kell, hogy a szóban forgó hadifogolytábor az Ideiglenes Nemzeti Kormány székhelyén volt, ott, ahol az egyre inkább kibontakozó politikai élet hatással volt a hadifoglyokra is. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a táboron belül is folyt politikai felvilágosító munka, amely direkt módon hatott a hadifoglyok gondolkodásának alakulására, akkor még érthetőbbé válik a válasz a felvetett *miért* kérdésre.

E gondolatok helyességének bizonyítására idézzünk a II. zászlóalj történetének leírásából: „Utunk feldúlt magyar falvak, pihenésre kényszerített szántóföldek, romokba roskadt pályaudvarok között vezetett Debrecenből. Még látni is szörnyű volt azt az őrült, esztelen rombolást, amit a németek végeztek. *Csak most láttuk, hogy van a barátságnak egy eddig előttünk soha nem ismert kifejezési formája is. Ezt is a németektől tanultuk meg. Kegyetlen iskola volt!*"[5] (Kiemelés MS.)

Amint említettem, a zászlóaljak szervezése január 10-re befejeződött. A szervezés során komoly problémaként jelentkezett a vezetés megfelelő színvonalának biztosítása. A várható feladat azt követelte, hogy minél több műszaki szakkép-

[5] A Hadtörténelmi Intézet Levéltára (A továbbiakban HIL) Az 1. gy. ho. anyaga 1945. 23. cs. 155/kt. 1945. sz.

zettségű tiszt kerüljön a zászlóaljakhoz. A szakemberek biztosítása érdekében a jászberényi hadifogolytábor tisztjei között is folyt a szervezés. Végül, bár nem a teljes szükségletnek megfelelően, de megalakult a tervezett négy zászlóalj, összesen 3668 fővel. A négy zászlóalj szervezetét összefogó és munkáját irányító magyar parancsnokság állománya a következőképpen alakult:

Parancsnokság

Parancsnok:	*Gyöngyössy Gábor százados.*
Segédtiszt:	*Lénárt Béni százados.*
Műszaki segédtiszt:	*Hibbey Levente főhadnagy.*

Törzs

Irodavezető:	*Bánk József zászlós.*
Mérnök:	*Szemes Mihály hadapród őrm.*
Mérnök:	*Ilyó Kovács Pál hadapród őrm.*
Mérnök:	*Papp István hadapród őrm.*
Műszaki előadó:	*Fejős Károly hadapród őrm.*
Rajzolók:	*Csurda József hadapród őrm.*
	Pillman József szakaszvezető.
Írnok:	*Goldschmidt József hadapród őrm.*

Ez az első magyar egység indult útnak 1945 első napjaiban, hogy munkájával tevékenyen kivegye részét a német fasizmus elleni küzdelemből. Vasúti szállítása Szatmárnémetiig tartott, onnan Bikszádig kisvasúton, majd tovább gyalogmenet folytatták az utat. A kijelölt munkahelyre január 12-én érkeztek meg.

Az ezredtörzs Rahón:

Az 1. zászlóalj Barnabáson.

A 2. zászlóalj Voronyenkán.

A 3. zászlóalj Havasalján.

A 4. zászlóalj Tiszaborkúton települt le. A megérkezésüket követő nap, már a munkaterület szemrevételezésével telt el, a tényleges munkát 14-én kezdték a zászlóaljak.

A feladat — amire már az előbbiekben utaltam — nem volt könnyű. A német fasiszta csapatok a hegyvidéken átvezető vasútvonalat igen módszeresen rombolták szét. Az alagutakba összetorlódott és berobbantott vasúti kocsiknak az eltávolítása, az alagutak megtisztítása, sokszor több tíz méter-

mélység felett átívelő viaduktok helyreállítása, hegyoldalak csúszását akadályozó támfalak újjáépítése komoly nehézségek elé állította az ezred állományát. A nehézségeket még csak növelte az a körülmény, hogy a legénységi állomány többsége nem szakképzett emberekből állt. Itt ácsmunkát, kovácsmunkát, kubikolást kellett végezni azoknak, akik túlnyomó többségükben azelőtt csak szántóvető emberek voltak. Sőt, e mun-

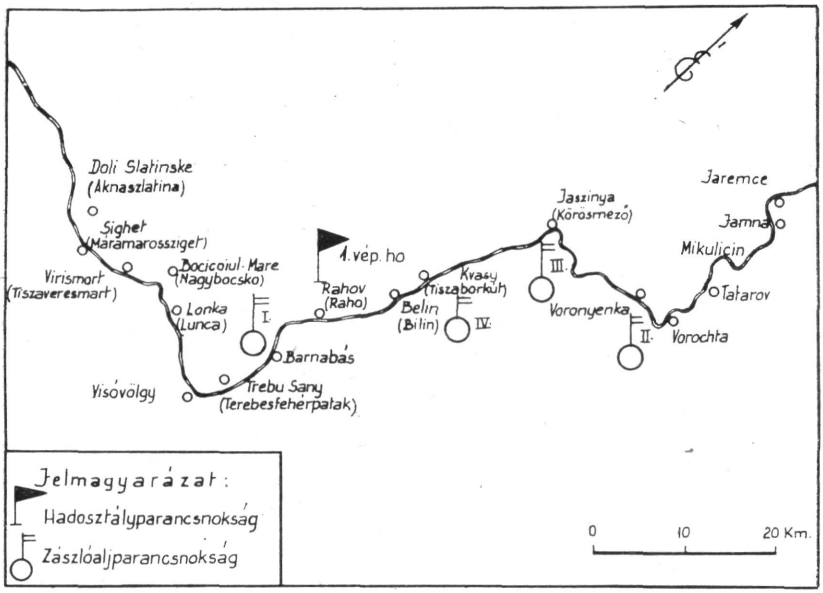

kához szükséges szerszámok nagy részét is maguknak kellett előállítani. Bár a szovjet parancsnokság jelentős segítséget nyújtott az anyagi ellátás területén, mégis az, az akkori körülmények között a szükségletekhez mérten koránt sem volt elegendő. A zászlóaljak ellátásának biztosítására munkavégzése közben kellett kialakítani azokat a kiegészítő alegységeket, amelyek rendes körülmények között a csapatok szerves részét képezik (hadtáp, különböző műhelyek stb.).

A parancsnokság számára külön gondot jelentett az állomány kellő erőnlétének a biztosítása. Ez azt a feladatot róta a parancsnokságra, hogy a szovjet norma szerinti ellátáson kívül, külön beszerzési lehetőségeket biztosítson, a legénység ellátásának megjavítására. E probléma megoldásához a szovjet

parancsnokság megfelelő szállítóeszközöket bocsátott az ezredparancsnokság rendelkezésére. Nem jelentett kisebb gondot a megfelelő egészségügyi ellátás biztosítása sem, hiszen a hadifogolytáborokba tömörített emberek között — akiket a frontszolgálattal járó mostoha körülmények szervezetileg és idegileg egyaránt alaposan megviseltek — fennállt a tömeges fertőzés veszélye. Éppen ezért egészségügyi vonalon nagyon komoly megelőző rendszabályokat kellett életbe léptetni.

Bár csak töredékesen vázoltuk az ezred vezetése és állománya előtt álló nehézségeket, mégis képet alkothatunk a munka megkezdésének körülményeiről.

Január 16-án jelent meg az 1. sz. ezredparancsnoksági parancs, amely hivatalosan közölte az ezredparancsnokság megalakulását és az ezred tevékenységének megkezdését. Az elöljáró szovjet parancsnokság direktívája alapján, meghatározta az egyes zászlóaljak feladatait is. E szerint az 1. zászlóaljnak január 20., illetve 25-ig két alagutat kellett helyreállítania. A 2. és 3. zászlóalj a Rahón és Vorochta községnél levő alagút helyreállítását kapta feladatul, a 4. zászlóalj szovjet alegységekkel együtt pályahelyreállító munkálatok végzésével lett megbízva. A parancs végül intézkedett a három műszakos munkaidő bevezetésére, valamint a jelentések felterjesztésének rendjére.

A munka tehát megindult, s az említett nehézségek ellenére hamarosan igen szép sikerek születtek. Erről tanúskodik az ezredparancsnokság 1945. február hó 6-án kelt parancsa, amely az elöljáró szovjet parancsnokság direktívája alapján közli, hogy a magyar ezred által végzett gondos munkájáért több tisztet és honvédet részesít jutalomba a szovjet parancsnokság. A munkában és fegyelemben kiváló tiszthelyettesek, tisztesek és honvédek jutalmazására több mint 5000 rubelt utaltak ki.

A parancs a következőkkel zárul. „Meggyőződésem, hogy a Vasútépítő ezredben nemcsak a fenti tisztek, tiszthelyettesek, tisztesek és honvédek, hanem a fel nem soroltak is a fentiek példájára a jövőben hasonló jó munkát fognak végezni. Fenti parancsot az egész Vasútépítő ezred minden tisztje és legénysége előtt ki kell hirdetni."[6]

Hasonló paranccsal találkozunk a 2. zászlóaljnál is 1945. február 4-én. Ebben, a zászlóaljparancsnok köszönetét fejezi

6 HIL Az 1. vasútépítő magyar hadosztály Műszaki Naplója 1945.

ki az orosz és magyar tiszteknek, valamint 36 katonának az alagút helyreállításánál végzett kiváló munkájáért.[7]

Nyilván a nagyszerű, példamutató munka eredménye is hozzájárult ahhoz, hogy a fegyverszüneti szerződés megkötése után, az elöljáró szovjet parancsnokság arra az elhatározásra jutott, hogy az ezred vezetésében, a lehető legszélesebb alapon helyreállítsa a magyar parancsnokság szuverenitását. Erről az 1945. február 9-én kelt 15. sz. ezredparancsnoksági parancs értesíti az ezred személyi állományát: „Az orosz ezredparancsnokság szóbeli parancsára a mai naptól kezdve a vezetést a magyar tisztikar veszi át. Az orosz tisztikar a továbbiak folyamán csak a zászlóalj parancsnokának adhatnak utasítást, és ellenőrzési joggal rendelkezik. Az orosz ezredparancsnokság által kiadott paranccsal egyidejűleg a zászlóaljparancsnokokat utasítom, hogy az átadást átvételt ejtsék meg.[8] A parancs a továbbiakban felhívja a személyi állomány figyelmét e tény jelentőségére.

A szovjet parancsnokságnak ez a gesztusa újabb lendületet adott a munkának. Ezernyi nehézséget leküzdve, február végére a vasútépítő hadosztály[9] 746 800 munkaórát teljesített, melynek keretében: 127 800 m^3 földet mozgatott meg. (Ha ezt a mennyiséget 15 tonnás vasúti kocsikba rakva, a kocsikat egymáshoz kapcsolnánk, Budapest Déli pályaudvarról Siófokig érne.) 5290 m^3 fát építettek be. (Ha ebből a famennyiségből vasúti talpfa készülne, akkor Budapest—Kelenföldtől—Velencéig épülő egyvágányú vasútvonal talpfa szükségletét fedezné.) 21 200 fm pályamunkát végeztek, amely Újpest és Vác közötti vasútvonal hosszának felel meg. Ezenkívül a hadosztály állománya még egyéb jelentős munkákat is végzett, ilyenek pl. hó- és jégakadály elhárítása, a fel nem robbant bombák és lövedékek hatástalanítása, romeltakarítás stb. A hadosztály különböző műhelyeiben is megfeszített munka folyt. A kovácsműhely ez idő alatt elkészített 5000 db ácskapcsot, 6000 db kovácsolt szeget, lovat patkolt, szerszámokat készített és javított. Az asztalosműhely elkészítette a szállás körletek berendezési tárgyait, fekhelyeit, a különböző szerszámok nyeleit és a fürdők berendezéseit. A cipészműhely, a szabórészleg a maguk munkájával szintén hozzájárult a hadosztály munkatelje-

7 HIL Az 1. gy. ho. anyaga 1945—1946. 23 csomó.

8 HIL Az 1. vasútépítő magyar hadosztály Műszaki Naplója 1945. 18. o.

9 Az ezred 1945. február 16-án az elöljáró szovjet parancsnokságtól az 1. Vasútépítő Magyar Hadosztály elnevezést kapta, ami lényegében az állomány erkölcsi megbecsülését jelentette.

Gyöngyössy Gábor szds. hadosztályparancsnok az elöljáró szovjet egység parancsnokaival.

sítményéhez.[10] A dolgozó honvédek munkájának értéket csak növeli az a tény, hogy eredményeiket ezernyi veszélyt és nehézséget leküzdve érték el.

Az embereknek még ilyen körülmények között is megvolt az a kívánságuk, hogy kulturális igényeiket legalább a legminimálisabb mértékben kielégítsék. Ez az igény, a hadosztálynál is hamarosan jelentkezett. A kielégítésére irányuló munka kezdetben spontán indult meg. De a hadosztályparancsnokság hamarosan gondot fordított erre is, úgy annyira, hogy február első hetében már a parancsnokság segítségével és irányításával került sor Rahón egy műsoros est megrendezésére. Ezt a kultúrműsort a kiváló munkát végző tisztek és legénység tiszteletére szervezték meg. De hátra volt még a munkát állandó jelleggel és tervszerűen irányító személy, vagy szerv kijelölése, illetve létrehozása.

A kulturális munka mellett talán még nagyobb szükség volt a politikai felvilágosító munkára. Azok az emberek, akik ugyan a különböző meggondolások alapján önként jelentkeztek az adott feladatra, szükségét érezték és igényelték, hogy a világ eseményeit, az arcvonalak alakulását, a háború befejezése után várható politikai változásokat ismertessék velük. Igényelték, hogy ezekben a kérdésekben saját véleményüket is kifejthessék. Az erre irányuló munkát is csak szervezetten és kereteinek biztosításával lehetett eredményesen folytatni.

E szervezeti keret megteremtése nem sokáig váratott magára. 1945. február 25-én a hadosztályparancsnok jelentős eseményként parancsban közli a nevelőtiszti rendszer bevezetését. A parancs elrendelte, hogy az eddig mérnöki beosztásban levő Szemes Mihály hadapród őrmester e naptól kezdve a hadosztály nevelőtiszt teendőit látja el.[11]

A nevelőtiszti hely rendszeresítése és feltöltése azt jelentette, hogy a hadosztály állományának politikai és kulturális nevelése — az adott körülmények között — szervezett keretek között indult meg. Ennek egyik eszköze a „Vasútépítők" nevét viselő hadosztály újság volt. Az újság első száma — a szovjet parancsnokság segítségével — már február 9-én megjelent, s mindjárt az első számában határozottan állást foglal az adott időszak fontos politikai és a hadosztály belső életét érintő kérdésekben. „*Feladatunk*" c. cikkében a parancsnok szólt a tisztekhez, a tiszthelyettesekhez és a legénységhez. Vázolta azokat a tennivalókat, amelyek megoldása a hadosztály tagjaira vár-

[10] HIL Az 1. Vasútépítő Magyar Hadosztály Műszaki Naplója 1945. 44. o.
[11] HIL uo. 25. o.

tak. Többek között a következőket írta: „Országépítő munkába fogtunk. Az a lapát föld, vagy kő, amit itten lerakunk, alapja az ország újjáépítésének. Minél többet dolgozunk, annál biztosabbra fektetjük az ország jövőjét... Honvédek! Dolgozzatok a közös győzelemért. Nektek a feladatotok, hogy munkátokkal bizonyítsátok a magyar nép békeszerető törekvéseit. Munkátok eredménye és jutalma az ország népétől fog jönni.[12]

A fegyverszüneti szerződés megkötése komolyan foglalkoztatta a hadosztály állományát. Éppen ezért a parancsnok elrendelte, hogy a szerződés szövegét fel kell olvasni, s ez alkalommal a zászlóaljaknál kis ünnepségeket kell rendezni. Az újság pedig arra törekedett, hogy megmagyarázza olvasóinak a fegyverszünet lényegét; a szerződést kommentálva írja: „Minden betűje fáklya. Mutatja az egyenes, becsületes utat a sötétben tapogatózó magyarságnak. Szilárd alapkő ez a ledőlt épület helyén. Olyan alapkő, amelyeknek ereje századok építését képes lesz magán hordani... Ez a fegyverszüneti szerződés kétségtelenül szigorú, de kétségtelenül igazságos. Nem bosszút lihegve fogalmazták, hanem megértéssel."[13]

Az újság híven szolgálta az eléje tűzött célt. Tematikája igen széles skálájú volt. Rendszeresen közölt híreket az arcvonalak helyzetéről, tájékoztatott a felszabadult országrészeken meginduló életről. Több, a vasúttal kapcsolatos szakmai cikket közölt, hogy a katonák tisztában legyenek azzal, amit csinálnak. A lap hasábjain megdorgálta azokat, akik kevesebb részt akartak vállalni a közösségi munkából. Szót emelt a munkafegyelem lazulása ellen. Erről egyik esetben így írt: „Munkás bajtársam! Az eddigi fegyelmed, összetartásod és szorgalmas munkaakaratod után még mindig azt mondom, ezután is tartsd meg lelkierődet. A pusztító háború még tombol. A gyűlölt nácik hatalma mind jobban aláhanyatlik. Eddigi munkád gyümölcsét ne dobd el magadtól és bajtársaidtól. A háború gyors befejezéséhez már eddig is segítettél, érik már a munkád gyümölcse. Szeretteidnek megvan a mindennapi kenyere, gondoskodnak róla. Ne higyj minden kósza hírnek, inkább higyj parancsnokaid vezetésében. Jót akarnak, a Te ügyedet képviselik ők is. Ezután is egymást segítve, megértve, a nélkülözéseket kitartással leküzdve, el fog jönni az az idő, amikor belátod, hogy érdemes volt kitartani velünk, verejtéked nem hullott hiába, megkapod munkád méltó jutalmát."[14] A mel-

[12] HIL Vasútépítők c. lap. 1. sz. Az 1. vasútépítő hadosztály anyaga
[13] Uo.
[14] Uo. 4. sz.

lett, hogy a lap nevelt, szervezett, tájékoztatott és lelkesített, rámutatott a hadosztály keretében dolgozó honvéd munkájának — a német fasizmus elleni harcban betöltött — nagy jelentőségére és szerepére is: „Davaj! Sokat hallottuk ezt a szót. Sürgős a munka — olvashatjuk a lap hasábjain. — Igyekezzünk, hogy munkánkat a kitűzött határidőre befejezzük! Elöljáróink részéről nem kellett sok szó, megértettük, hogy gyorsan és sokat kell dolgoznunk az utánpótlás meggyorsításáért. Orosz bajtársainkat segítjük a győzelmes harc befejezéséhez. Ők életet és vért áldoznak, a legtöbbet, amit katona adhat. Utánpótlásban fennakadás nem lehet. De dolgozunk is azért, hogy a győzelmet elősegítve, minél előbb hazatérhessünk. Ezekért a célokért dolgozva, már biztató szó nélkül is megy a munka."[15] Közölte a lap az egyes emberek véleményét is, akik kifejezték készségüket a minél jobb és gyorsabb munkára. Íme két ilyen vélemény a sok közül: Bodnár József honv. például azt mondta: „Szívesen dolgozom, mert tudom, hogy munkám egy lépéssel előbbre visz a békéhez, az otthonhoz." Gál Sándor pedig így nyilatkozott: „Alagútnál dolgozunk. Éjjel-nappal folyik a munka. Mindent elkövetünk azért, hogy minél hamarabb befejezzük munkánkat, hogy utat nyissunk az utánpótlásnak, hogy orosz bajtársaink semmi szükséget ne szenvedjenek a fasiszta Németország elleni harcban. Dolgozunk azért, hogy a háború minél előbb befejeződjék! Jelszavunk: Munka a győzelemért és egy új, demokratikus Magyarországért."[16] A hadosztálylapja, a „Vasútépítők" az adott körülmények között, komoly missziót teljesített a katonák általános, szakmai és politikai felvilágosításában.

Az újságon kívül más formái is voltak a politikai felvilágosító munkának. Így pl. a hadosztályparancsnok már a január 30-án kelt parancsában elrendelte, hogy minden zászlóaljnál ki kell függeszteni Közép-Európa térképét, amelyen minden nap jelezni kell az arcvonalakon bekövetkezett változásokat, hogy a legénység tájékozott legyen az eseményekről. Az 1. zászlóalj anyagában pedig megtalálhatók a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentései a harctéri helyzetről, gépelve vagy egyszerűen kézírással, ami szintén arra utal, hogy az állomány tájékoztatására valóban komoly gondot fordítottak.[17]

A politikai felvilágosító munka egy másik ága a hazafias

[15] Uo. 1945. március 13-i szám.
[16] Uo. 1945. február 21-i szám.
[17] HIL Az 1. gy. ho. anyaga 14—15. c somó. Hadosztályparancsnoki parancsok.

unióval való barátságért..." A 4. sz. körlevél ezenkívül kijelentette, hogy a párt, a Hazafias Arcvonal, a RMSZ, a széles munkás- és paraszttömegek, hazafias érzelmű katonaság azonnal és közösen tegyenek meg mindent a Hazafias Arcvonal népi demokratikus hatalmának megteremtésére.[16] A Párt Központi Bizottsága utasítást adott a fegyveres népi, antifasiszta felkelés előkészítésére. Georgi Dimitrov azt tanácsolta a Központi Bizottságának, hogy tegyen meg mindent, egyrészt a hadsereg hazafias erőinek a felkelésbe való bevonására, másrészt annak érdekében, hogy a katonák barátkozzanak a felszabadító szovjet hadsereg harcosaival.[17]

Dimitrov igen fontos feltételnek tartotta, hogy a felkelést a dolgozók általános sztrájkja és tüntetései előzzék meg, hogy a partizánok a hegyekből a közigazgatási és gazdasági központokba tömörüljenek és ott teremtsék meg a felkelés győzelme után a Hazafias Arcvonal kormányának helyi szerveit.

Éppen ebben az időben kerültek hatalomra „a legális ellenzék" pártjai, Muraviev vezetésével. Muraviev eltökélt szándéka volt, hogy a kairói és ankarai angol—amerikai képviselők segítségével elszigeteli a Hazafias Arcvonalat, szétzúzza az ellenállási mozgalmat és megszilárdítja „a jelenlegi rendet."[18] vagyis a monarcho-fasiszta rendszer uralmát. Muraviev kormánya igyekezett megtéveszteni a népet. Kijelentette, hogy megszakítja a Németországgal való szövetséget, amnesztiát ad. Ugyanakkor a kormány elrendelte, hogy még nagyobb rendőrségi és katonai erők vegyenek részt a partizánok üldözésében. A kormány uralmának rövid ideje (szeptember 2-től 8-ig) alatt sok-sok hazafit pusztított el.[19] A Muraviev-kormány nemcsak, hogy nem szakította meg a szövetséget Németországgal, de minden közlekedési utat és eszközt a hitleristák rendelkezésére bocsátott. A németek tehát szabadon vonulhattak ki román és bolgár területről Jugoszláviába, hogy ott újjászervezzék erőiket a jugoszláviai népfelszabadító harcosok és a szovjet hadsereg elleni harcra. Ily módon a „legális ellenzék" kormánya újabb csúf árulást követett el. Ahhoz azonban, hogy a kommunista párt a kormány szólamai és igazi szándékai közötti szakadékot a nép előtt teljesen feltárja és lényegét leleplezze, a pártnak időre volt szüksége. Ezért a felkelést néhány nappal elhalasztották.

16 Uo. 619. o.
17 Georgi Dimitrov: Összes Művei, 11. kötet, 147—148. o.
18 Naroden szad (újság) 1945. II. 18-i száma.
19 Voin Bozsinov: Politikai válság Bulgáriában 1943—44-ben, Szófiában, 1957. 121. o.

Szeptember 5-én a szovjet kormány hadat üzent Bulgáriának. De ez a hadüzenet azonban nem a bolgár népnek, hanem a továbbra is a hitlerista hadsereg szolgálatában álló bolgár burzsoámonarchista klikknek szólt.[20] Ebben a „háborúban" egyetlen szovjet, vagy bolgár katona sem esett el.

Bulgária határaihoz érve a 3. Ukrán Front parancsnoka, F. Tolbuhin marsall üdvözletet küldött a bolgár néphez és hadsereghez, amelyben többek között ez állt: „A Vörös Hadseregnek nem áll szándékában a bolgár nép és hadserege ellen harcolni, mivel a bolgár népet testvéri népnek tekinti. A Vörös Hadseregnek egy feladata van: szétzúzni a németeket és közelebb hozni az általános békét."[21] A Népi Felszabadító Felkelő Hadsereg vezérkara üdvözölte a szovjet katonákat: „Várunk benneteket vöröskatona testvérek! Szívünkben minden, győzelmetek tiszteletére leadott díszlövés visszhangra talált. Nem vártunk ölbetett kezekkel benneteket. Elvtársaink ezreinek életével és vérével, a leigázott Európa partizánmozgalmaival pecsételtük meg barátságunkat, a világ népeinek holnapi barátságát... Közelségetek és a nép elnyomói elleni harci akaratunk a biztosíték arra, hogy Bulgária szabad, független és demokratikus ország lesz."[22] Szeptember 5-én a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottsága és a Népi Felszabadító Felkelő Hadsereg vezérkarának képviselői kidolgozták a felkelés konkrét tervét. Szeptember 7-én és 8-án a legapróbb részletekig megbeszélték. A fasiszta hatalomra mért főcsapást szeptember 8-ról 9-re virradó éjszaka Szófiában kellett mérni.

A Népi Felszabadító Felkelő Hadsereg főparancsnokának, Blagoj Ivanov tábornoknak a rendelkezésünkre bocsátott adatai szerint ebben az időben a párt és a Hazafias Arcvonal Szófiában a következő katonai alakulatokra számíthatott: a páncélos dandár harckocsi ezrede, a légvédelmi fényszórós osztály néhány ütege, két utász-romboló zászlóalj, egy lövész zászlóalj, a Főparancsnokság őrségének egy ütege és a Katonai Iskola egy lövész százada. Várható volt még egy lövész zászlóalj csatlakozása is az I. lövész hadosztályból. A forradalom oldalára állt alakulatokkal kellett együtt harcolnia a Sopsaki partizánosztagnak és a szófiai harci csoportoknak is.[23] Ez az erő nem volt nagy. Mindössze egynegyede volt annak az erőnek, amivel a

[20] N. B. Valev: A bolgár nép nemzeti felszabadító harca. A bolgár nép harca a szocializmusért. Gyűjtemény, Moszkva, 1954. 57. o.
[21] A bulgáriai forradalmi mozgalom múzeuma, 1. állag, 1. leltár
[22] A BKP tevékenysége a hadseregben, 540. o.
[23] Rabotnyicseszko delo, 301. sz. 1945. IX. 8. Szeptember 7-én éjjel a Sopszki partizán osztag belopódzott Szófia külvárosába.

fasiszta parancsnokság a fővárosban rendelkezett. Azonban a kormány csapatainál kifejtett felvilágosító munka eredményeként ezek az alakulatok szétzüllöttek és képtelenek voltak ellenállni a fegyveres felkelésnek. Semlegesítve voltak.

Szeptember 6., 7. és 8-án a legnagyobb proletár központok — Szófiában, Plovdivban, Pernikben a munkások sztrájkba léptek. Hatalmas tüntetések zajlottak le a „Minden hatalmat a Hazafias Arcvonalnak!" jelszó alatt.[42] Sok helyen a rendőrség tüzet nyitott a tüntetőkre és sztrájkolókra, de ez csak fokozta az ellenállást. Várna, Szilisztra és Pleven dolgozói szétrombolták a fogházakat és kiszabadították a politikai foglyokat. A partizánok a nagyvárosokhoz közeledtek. Sok helyen megteremtették a népi demokratikus hatalmat. Várnában, Burgaszban, Gabrovoban és másutt a dolgozó tömegek, a kiszabadított politikai foglyok és a forradalom oldalára állt katonai alakulatok már szeptember 8-án megdöntötték a fasiszta hatalmat. Ugyanez történt néhol egész körzetekben, pl. a trini járásban és a Szredna-gora hegység vidékén.

A fasiszta hatalomra a fővárosban ekkor mérték a *főcsapást*. Szeptember 9-én éjfél után 2 óra körül a néphez hű katonai alakulatok a város központja felé indultak. Megkezdték előnyomulásukat a partizánok és harci csoportok is. A forradalom oldalára állt egységek és a partizánok közötti kapcsolat Todor Zsivkov elvtárs tartotta fenn.

A harckocsi ezred és más egységek körülvették és elfoglalták a Hadügyminisztériumot, itt voltak a kormány szervei. Elfoglalták ezenkívül a telefon- és távíróközpontot, a minisztériumokat, a pályaudvarokat, a rádiót, a rendőrkapitányságokat, a kivezető országutakat, stb. A régenseket és a miniszereket letartóztatták. Megalakult az új kormány, a Hazafias Arcvonal kormánya Kimon Georgiev elvtárs vezetésével. Az új miniszterelnök szeptember 9-én fél hét órakor olvasta fel a rádióban a kormány „Nyilatkozatát", amelyben bejelentette a fasiszta hatalom megdöntését és a népi kormány megalakulását a fővárosban és felhívta a dolgozókat, hogy ugyanezt hajtsák végre mindenütt az egész országban.

Csupán néhány városban, pl. Haszkovoban, Pazardzsikban. stb. próbáltak a fasiszta parancsnokok ellenállni, de a partizánok és a fellázadt katonák megölték őket. A felkelés teljes sikerrel ért véget.

A nép örömmámorban úszott. Leírhatatlan lelkesedéssel

[42] Voin Bozsinov: Politikai válság Bulgáriában 1943—1944-ben. Szófia, 1957. 126. o.

fogadta a bolgár földön gyorsan előrenyomuló felszabadító szovjet hadsereg egységeit.

A Hazafias Arcvonal kormánya a felkelés másnapján hadat üzent a hitleri Németországnak. Gyors ütemben átszervezték a hadsereget, amely a 3. Ukrán Front parancsnoksága alatt részt vett más népek felszabadításában, hozzájárult ezzel a közös ellenség szétzúzásához. Jugoszlávia és Magyarország területén harcolt a hitlerista csapatok ellen és előőrsei 1945 májusában eljutottak az ausztriai Klagenfurtig.

A szeptember 9-i felkelés döntő tényező volt országunk további fejlődése szempontjából. A felkelés jellegének és jelentőségének mélyreható tudományos meghatározását Georgi Dimitrov adta.[25]

A Bolgár Kommunista Párt V. kongresszusán mondott beszédében (1948) hangsúlyozta, hogy az 1944. szeptember 9-i népfelkelés egybeesése a szovjet hadsereg győzelmes balkáni előrenyomulásával nemcsak biztosította a felkelés sikerét, de nagy erőt és lendületet is adott neki. A dolgozó tömegekben a két évtized alatt összegyűlt fasizmus elleni gyűlölet és elszántság visszatarthatatlanul kitört és egy csapásra elsöpörte a fasiszta rendszert... A monarchista vezetéssel összefonódott és a német imperializmussal a legszorosabb kapcsolatban levő nagyburzsoá klikk hatalmát megdöntötték. Az államhatalom a pártunk vezette Hazafias Arcvonal, a munkások, a parasztok, az iparosok és a népi értelmiség harci szövetségének kezébe ment át.

Lényeges változás következett be az államhatalom jellegében: a néptömegek elnyomásának eszköze széthullott, népi hatalom jött létre, amely a kapitalizmus megsemmisítésének és a dolgozók mindennemű kizsákmányolástól való fokozatos megszabadításának eszköze lett.[26]

Ily módon a szeptember 9-i felkelés a szocialista forradalom szerepét töltötte be Bulgáriában.[27] Georgi Dimitrov meg-

25 Georgi Dimitrov Összes Művei, 14. kötet 270. o.

26 Uo. 271—272. o.

27 Ezzel a megállapítással a szerkesztőség nem ért egyet. A szeptember 9-i fegyveres felkelés megteremtette ugyan a népi demokratikus rendszert Bulgáriában, ez azonban csak a kezdet volt. Az antifasiszta koalíciós államvezetés sajátosságainak következtében 1946-ig még funkcionált a cári régenstanács szerve is, bár jelentős változtatással. A három tag közül egy kommunista volt.

1946. szeptember 8-án népszavazás útján döntöttek az államformáról és a szavazók túlnyomó többsége a köztársaságra szavazott. Így került sor 1946. szeptember 15-én a Bolgár Népköztársaság kikiáltására. A szeptember 9-i fegyveres felkelés tehát semmiképpen sem tölthette be Bulgáriában a szocialisa forradalom szerepét, csupán lehetővé tette a társadalom szocialista átalakulásához bizonyos politikai előfeltételek biztosítását. Ezt támasszák elá egyébként a későbbi Dimitrov idézetek is.

határozása szerint: „megnyitotta az utat a szocializmus felépítéséhez hazánkban."[28]

A szocalista forradalom Bulgáriában (csakúgy, mint több más országban) nemzeti (németellenes) és antifasiszta jelszó alatt zajlott le. Ezzel magyarázható, hogy a régi burzsoá államapparátust fokozatosan számolták fel. A lényeg azonban az, hogy megoldotta azokat az alapvető feladatokat, amelyeket a dolgozók a Bolgár Kommunista Párt vezetésével maguk elé állítottak. Georgi Dimitrov kijelentette: „Valójában szeptember 9-én a régi burzsoá államgépezet még nem lett teljesen szétzúzva. A megalakult kormányban a kommunisták még kisebbségben voltak... De lényegében a helyi hatalom a Hazafias Arcvonal bizottságok kezében volt... Túlereje, a népre gyakorolt befolyása, a Hazafias Arcvonalban elfoglalt pozíciói biztosították számára azt a lehetőséget, hogy megvalósítsa vezető szerepét a kormányban is..."[29]

A párt a fasizmus elleni harcban mesterien, lenini módon kötötte össze a demokráciáért vívott harcot a végső stratégiai feladat megoldásának első lépésével: a forradalomnak demokratikusból szocialistává való átalakításával. „A szeptember 9-i felkelés — mondta Georgi Dimitrov — ha közvetlenül demokratikus célokat tűzött is ki maga elé megoldásra, alapjaiban kellett, hogy megingassa nálunk a kapitalista rendszert, ki kellett, hogy nőjön a polgári demokrácia kereteiből. *Ebben áll a mi szeptember 9-i felkelésünk fő sajátossága.*"[30] (Kiemelés tőlem — J. M.).

Georgi Dimitrov hangsúlyozta, hogy a fasizmus megdöntése és a dolgozók demokratikus szabadságjogainak biztosítása elképzelhetetlen volt anélkül, hogy csapást ne mérjünk a kapitalizmusra, mivel a „fasizmus nem más, mint a nagytőke kegyetlen terrorista diktatúrája."[31]

A fasizmus és a kapitalizmus maradványai felszámolását célzó forradalmi intézkedések során a pártnak igen sok nehézséget kellett leküzdenie. E nehézségeket fokozta az a tény, hogy az angol—amerikai reakció teljes támogatást nyújtott a bolgár reakciós pártoknak. A belső és a nemzetközi reakció fő törekvése arra irányult, hogy megbontsa a Hazafias Arcvonal sorait és elszigetelje a proletariátust. E kísérletük azonban teljes vereséggel végződött. A belső reakció a nagy nemzetgyűlési vá-

28 Georgi Dimirov Összes Művei, 14. kötet 271. o.
29 Uo. 272—273. o
30 Uo. 273. o.
31 Uo.

lasztások (1946.) alkalmából teljes vereséget szenvedett, hiszen a választók 59%-a a Bolgár Kommunista Pártra szavazott és a Hazafias Arcvonal többi pártjaival együtt abszolút többsége lett a parlamentben. A Hazafias Arcvonal kormányának élére a bolgár nép nagy vezére és tanítója Georgi Dimitrov állt. Ez a kormány gyökeres forradalmi átalakításokat hajtott végre. Mindenekelőtt *az ipar, a bányák és bankok államosítását*, amivel megsemmisítő csapást mért a kapitalizmus gazdasági bázisára Bulgáriában. (1947) A nagy népi nemzetgyűlés kidolgozta a Bolgár Népköztársaság új alkotmányát. A szocialista forradalom véglegesen győzött. Hazánkban elkezdődött a szocializmus építésének kora. Ily módon a népi demokratikus állam, amely Georgi Dimitrov meghatározása szerint a dolgozók hatalma „a munkásosztály vezetésével", „az átmeneti korszak állama, amely arra hivatott, hogy biztosítsa az ország szocialista úton való fejlődését", és a népi demokratikus rendszer pedig „sikeresen teljesíti a proletárdiktatúra funkcióit."[32]

Az 1944. szeptember 9-i felkelés jellegének kérdésével részletesen foglalkozott a BKP VII. kongresszusa is (1958). „Beszámoló jelentés"-ében a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottsága első titkára Todor Zsivkov elvtárs hangsúlyozta, hogy annak ellenére, hogy a forradalmat nem a szovjet-hatalom, hanem a népi demokratikus hatalom jelszava alatt hajtottuk végre a szeptember 9-i felkelés győzelme eredményeként „proletárdiktatúrát teremtettünk meg, nem szovjetek formájában, hanem népi demokrácia formájában" és a népi demokratikus állam „mint a szocializmus felépítésének fő eszköze sikerrel teljesíti feladatát".[33]

Két évtized alatt a Bolgár Népköztársaság nagy sikereket ért el a politikai élet, a gazdaság és a kultúra terén. A szocializmus építésében elért hatalmas eredményeiket népünk a dicső kommunista párt, Blagoev-Dimitrov pártja vezetésével, a munkások, a parasztok és az értelmiség önfeláldozó munkája árán, a Szovjetunió és a többi testvéri szocialista ország, köztük a Magyar Népköztársaság segítségével érte el.

32 Uo. 293—295. o.
33 A BKP VII. kongresszusa. (Gyorsírási jegyzőkönyv) Szófia, 1958. 112—113. o.

KÖZLEMÉNYEK

A VEGYI HARCANYAGOK ÉS A VEGYI HÁBORÚ A TÖRTÉNELEMBEN

Dr. Romhányi Imre o. őrnagy

„A harc az embereket már régen a különféle találmányok előnyeinek hasznosítására ösztönözte; ily módon a harc sokat változott." (Clausewitz)[1]

1915 április 22-én, a flandriai Ypern közelében, közel 6 km szélességben, piszkos-szürke színű klórfelhőt sodort a szél a német állások felől a szembenálló francia—kanadai csapatok arcvonalára. Az eredmény félelmetes volt: 15 000 gázsérült, ebből 5000 halott,[2] nem számítva a súlyos erkölcsi hatást. Így emlékezik meg erről a szenvedő fél, a franciák szakirodalma: „Le développement de ces nouvelles fabrications, imposé par l'initiative inattendue de l'Allemagne, nous trouvait démunis presque complétement."[3]

Ezen a napon bevonult a történelembe egy minden eddiginél alattomosabb harceljárás nagyméretű alkalmazása.

Régi igazság: Semmi sem új a nap alatt. A vegyi fegyver szinte egyidős az ember egyéb fegyvereivel és fejlődése, ha több-kevesebb kitérővel is, igyekezett lépést tartani az egyéb harceszközökével.

Kísérjük röviden végig azt az utat, — természetesen nem a teljesség igényével, — melyet ez a fegyver a primitív ember mérgezett nyilától napjainkig megtett.

Mindenekelőtt határozzuk meg a vegyi harcanyagok fogalmát: vegyi harcanyagnak minősülnek azon anyagok, melyek

1 Carl von Clausewitz: A háborúról.
Zrínyi Kiadó, Bp. 1961. I. k. 111. o. (Ford.: dr. Réczey Ferenc ny. vőrgy)
2 Kovarcz Zoltán: A vegyi harc.
Egyetemi ny. Bp. 1944. 2. o.
3 „A németek váratlanul alkalmazott új harceszköze csaknem teljesen készületlenül talált bennünket."
Paul Pascal: Explosifs, poudres, gaz de combat.
Libraire Scientifiqae J. Hermann. Paris 1925. 8. o.

harci körülmények között az emberi szervezetbe juttatva, már viszonylag kis mennyiségben is olyan elváltozásokat okoznak, melyek rövidebb-hosszabb ideig tartó harcképtelenséggel, illetve halállal járnak. Mindez tulajdonképpen nagyon hasonlít a „méreg" meghatározásához,[4] a vegyi harcanyagok fogalomköre azonban ennél tágabb, mert magában foglalja a gyújtó-, illetve mesterséges ködképző anyagokat is. A határok egyébként is elmosódnak, hiszen pl. a nedves szalma füstje nemcsak takar, hanem köhögésre, könnyezésre is ingerel, sőt szénmonoxid tartalmánál fogva mérgező hatással is rendelkezik, a foszfor nemcsak gyújt, hanem egyúttal anyagcsere-méreg is.

Felvetődik a kérdés, hogyan jutott az ember már a történelem hajnalán a vegyi fegyver birtokába? A kérdés kulcsa minden bizonnyal az ember azon ősi törekvésében keresendő, amellyel kitartóan kutatta emberi vagy állati ellenfelei harcképtelenné tevésének, vagy megölésének minél könnyebb módját. Már a szemlélődő primitív ember is észlelhette, — sokszor saját kárán, — hogyan ölik meg a sok esetben apró mérgeskígyók egyetlen marásukkal náluknál aránytalanul nagyobb ellenfeleiket, látta a kéndioxid atmoszférájú „büdös" barlangokba tévedt állatok pusztulását, tapasztalnia kellett az egyébként esetleg jóízű mérges növények gyilkos hatását.

Viszonylag könnyen hozzá is juthatott a primitív ember egy egész sor méreghez; környezetében, a természetben készen talált mérgező hasású ásványféleségeket, pl. az arzén tartalmú auripigmentet, vulkáni vidékeken a terméskén, melynek elégetése a fojtó kéndioxid fejlődésével jár. Elő-Ázsia aszfalttavaiban gyújtóeszközeihez talált nyersanyagot. Észrevette, hogy az éghető anyagok égéstermékei közt mérgező hatású gáz, — a szénmonoxid — van jelen. Megtalálta a módját, hogy növényi-állati alapanyagokból egyszerű módszerekkel, pl. főzéssel, besűrítéssel, mérgeket vonjon ki. Így jutottak, — mai szemmel nézve is — igen nagyhatású mérgek, pl. a kurare, a sztrichnin, a sztrofantin birtokába, melyekkel elsősorban fúvócsőből kilőtt tüskéket, nyílhegyeket, dárdahegyeket preparáltak. Ez annyira elterjedt szokás lehetett és sok primitív népnél ma is az, hogy a méregtan tudományának görög neve, — toxikológia, — a magyarul nyilat jelentő görög „texon" szóból származik.[5]

A vegyi harcanyagokat alkalmazó embert mind a régmúlt

[4] Bővebben l.: id. Issekutz Béla: Gyógyszerek és gyógyítás. Medicina, Bp. 1957. I. k. 576. o.
[5] dr. Balázs Gyula: Mérgezések, mérgezettek ápolása. BM és Eü. Min. kiad. Bp. 1953. 4. o.

időkben, mind a történelem későbbi folyamán több gyakorlati szempont is vezérelte. Részben az, hogy meglevő fegyverei hatásosságát fokozza (pl. nyílmérgek), másrészt pedig, hogy a fedezékek, erődítések rejtekébe húzódott, a rendelkezésre álló egyéb fegyverek által el nem érhető ellenséghez hozzáférkőzhessen. Továbbá: új harcmód váratlan alkalmazása, a tényleges élettani hatáson kívül, az ellenség soraiban pánikot kelthet, melynek következményei beláthatatlanok. Nem szabad megfeledkezni bizonyos gazdaságossági szempontokról sem; ugyanis egész sor vegyi harcanyag az egyéb fegyverekhez képest olcsóbban és nagyobb tömegben állítható elő. Egy mondatban: a vegyi fegyvert akkor alkalmazták, amikor valamilyen harci feladat megoldásához a rendelkezésre álló erők és eszközök elégtelennek bizonyultak. Tulajdonképpen ez minden haditechnikai, hadművészeti újdonság szülőanyja.

A történelem, sőt a kultúrtörténelem lapjain sok feljegyzés tanúskodik a vegyi harcanyagok felhasználásáról. Tárgyalásuk egyik módja az egyes vegyi fegyverfajták fejlődésének nyomonkövetése lehetne, ez azonban sok esetben nem folyamatos és logikus — pl. a legősibb módszer, a „kifüstölés", még a XIX. században is feltűnik, a mérgezett nyilak emléke pedig ott kísért a II. világháború alatti német akonitines pisztolylövedék-kísérletekben. Egyszerűbbnek látszik a lehetőség szerinti történelmi-időrendi sorrendet választani.

A trójai mondakörből tudjuk, hogy kb. 1200 évvel időszámításunk előtt Trója falai alatt a híres íjász, a meliboeai Philoktetes mérgezett nyíllal öli meg a trójai Párist.

Livius írja, hogy i. e. 638 körül, midőn a rómaiak az etrúriai Fidenae-t ostromolták, a szorongatott helyzetben levő védők kirohanást intéztek az ostromállások ellen, a rómaiak számára meglepő és ijesztő módon: „... egy olyan hadsereg, amilyet nem láttak, de amelyről nem is hallottak azelőtt soha: egy tűzzel felfegyverzett hatalmas tömeg, amely égő fáklyákkal világított meg mindent maga körül és szinte megszállott őrjöngéssel támadt ellenségeire.[6]

Az Athénre nézve oly, balvégzetű peloponnézusi háború krónikása, Thukydides, ugyancsak több helyütt is említést tesz vegyi harcanyagok alkalmazásáról:

I. e. 428-ban, miután Plataia városának védői sokáig sikeresen ellenálltak a spártaiaknak, az ostromlók a városfal menti árkot fával, kénnel és szurokkal töltötték meg, majd amikor

[6] Titus Livius: A római nép története a város alapításától. Európa, Bp., 1963. 317—318. o. (Ford.: Kiss Ferencné)

kedvező szél támadt, meggyújtották és a kéndioxidot is tartalmazó sűrű füst behatolt a városba. „És most óriási tűz lángolt fel, amilyet emberkéztől gyújtva még sohasem láttak ... Rettenetes volt a tűzvész és a plataiaiak, akik eddig sikeresen védekeztek, kicsi híján elpusztultak."[7]

A Deliont ostromló beótok i. e. 424-ben megvalósították a gázfúvással kombinált lángszóró prototípusát. Hatalmas fémmedencét készítettek, melyben izzó szénparázsra ként és szurkot raktak. A fémmedencét kapcsolatba hozták egy jókora fújtatóból és egy részben fém, — részben facsőből álló szerkezettel; a fújtató működtetésére a csőből fojtó, kéndioxid tartalmú füst kíséretében hosszú lángnyelvek törtek elő. (Kicsinyben hasonlít ehhez a nálunk vidéken ma is használatos disznóperzselő szerkezet.) A hadigépet kerekeken a várfal azon részének közelébe tolták, ahol sok volt a gyúlékony anyag.[8]

Aineiasz Taktikosz kb. i. e. 360 körül a várostromról írott könyvében (Poliorkétika) így adja meg a gyújtóanyag receptjét: „Ha az ellenség valamilyen felszerelését az ember lángba akarja borítani, szurkot, ként, kócot, tömjénszemeket, fenyőforgácsot kell edénybe meggyújtva odavinni."[9]

I. e. a IV—V. században a legkiválóbb ókori kínai hadtudományi munka, a Ping-fa (a hadviselés törvényei) 13 alapelve közül a tizenkettedik a „tűztámadásról" íródott.[10]

Itáliában, i. e. 299 körül, a samnisiak maradványai, a rómaiaktól elszenvedett döntő vereség után, kb. kétezren az Appenninek barlangjaiba húzódtak vissza. Üldözőik a barlangok előtt gyújtott máglyák füstjével fojtották meg őket.[11]

Livius és Polybios is megemlékezik arról, hogy i. e. 187-ben a görög Ambrácia ostrománál a falak alá aknákat fúró rómaiakat a védők úgy kergették ki aknafolyosóikról, hogy egy, a folyosót teljesen betöltő, légmentesen lezáró hordót tollal töltöttek meg, majd a tollat meggyújtották és füstjét fújtatóval a rómaiak felé hajtották. Ez „klasszikus" módszer lehetett, szerepel Philón „Mechanika" (A várépítés művészete) című könyvében is.[12]

Az antik Görögországban behatóan foglalkozhattak a mérgekkel; Athénben például sokáig szokásos volt a méreggel való

7 Hahn István szerk.: A hadművészet ókori klasszikusai. Zrínyi Kiadó, Bp. 1963. 290. o. (id. Thukydides II. 75—78-ból)
8 Horváth Gyula: A harci gázok a történelmi időkben. Természettudományi Közlöny, Bp. 1934. 366. o.
9 7. alatt i. m. 361. o.
10 7. alatt i. d. 233. o.
11 Caesar Cantu: Világtörténelem. Szent István Társulat kiad. Bp. 1858. II. k. 515. o.
12 8. alatt i. m. 366. o. és 7. alatt i. m. 422. o.

kivégzés. I. e. 399-ben Sokratest a bürök főzetével végezték ki. Közismert, hogy Kleopátra egyiptomi királynő úgy lett öngyilkos, hogy kígyóval maratta meg magát.

A császárkori Róma hírhedett méregkeverőnőjének, Locusta-nak sokan igénybevették „segítségét", ha valakit el kellett tenni láb alól. A véres Caesar, Néro, miután megbizonyosodott arról, hogy Locusta és famulusai „olyan halálos italt készítenek, mely gyorsan öl, akár a kardcsapás"[13], ezzel mérgeztette meg Britannicust (i. u. 55-ben).

Julius Caesar gallai hadjárata alatt (i. e. 50-ben) a nerviusok megtámadták Caesar egyik alvezére, Cicero légiójának táborát. A kor bizonyára gyakran alkalmazott gyújtó-harceljárására utal a következő idézet: „A nerviusok agyagból gyúrt izzó parittya-lövedékeket és áttüzesített lándzsákat szórtak a kunyhókra, melyek tetejét katonáink gall szokás szerint szalmával fedték be."[14]

A füsttel, illetve lánggal való rejtésnek (az ellenség fénnyel való elvakításának), a tűz égető és a füst fojtó hatásának mesteri kombinációjáról olvashatunk a „Gall háború" VIII., Aulus Hirtius Pansa által írott könyvében: Caesar légiói és a bellovacusok hadirendben állva farkasszemet néztek egymással, majd a bellovacusok, a helyzetet mérlegelve, a visszavonulás mellett döntöttek: „A visszavonulást úgy oldották meg, hogy kézről-kézre adogatva csatasoraik elé halmozták a táborban található hatalmas mennyiségű rőzse- és szalmaköteget... napszállta felé a megbeszélt jel elhangzása után valamennyit egyszerre felgyújtották. Az összefüggő lángfal rögtön eltakarta csapataikat a rómaiak szeme elől... A római lovasoknak nem volt merszük, hogy áttörjenek a füst- és lángtengeren."[15]

I. u. 67-ben, a zsidó háború során, a Jotapata várát ostromló rómaiakat Josephus Flavius katonái forró olajjal fogadták, mely a szúró-vágó fegyverektől oltalmazó páncél alá is behatolt.

Ammianus Marcellinus (i. u. a IV. században) „Juliánus császár hadigépei" c. munkájában részletekbe menő, pontos technikai leírását találjuk a gyújtónyilaknak.[17]

A népvándorlás korának „barbárai", többek közt a frankok és a szlávok, gyakran használtak mérgezett nyilakat és egyéb

[13] Tacitus XIII. könyv 15.
Gondolat kiad. Bp. 1961. 260. o. (Ford.: Borzsák István és Szabó Árpád)
[14] Julius Caesar: A gall háború.
Európa Kiadó 1964. 115. o. (Ford.: Szepessy Tibor) —
[15] 14. alatt i. m. 212. o.
[16] 7. alatt i. m. 624. o. (Josephus Flavius: A zsidó háború III/7.)
[17] 7. alatt i. m. 726. o.

szúrófegyvereket. A Fekete-tenger parti római limes-városka, Tomi lakói is gyakran eshettek áldozatul ennek a harceljárásnak; idézzük erről a hosszasan itt élő, számkivetett Ovidius sorait:

„Másokat átver a horgas nyíl, s nyomorultan elesnek:
mérges nedvet ivott a suhogó hegyü vas."[18]

Bizonyára a messzi évszázadok homályába nyúlik vissza a kínaiak kombinált, vegyi-biológiai harceszközének eredete. Ezerszámra gyűjttettek össze mérges kígyókat, mérges marású pókokat, százlábúakat és egyéb rovarokat, s az ezekkel megtöltött cserépfazekakat hajítógépekkel az ellenség közé dobták. A széttört fazokakból mindenfelé szétszóródó bestiák marásukon kívül puszta látványukkal is leírhatatlan undort és pánikot kelthettek. Voltak ezenkívül kiállhatatlan bűzt és fojtó füstöt árasztó cserép-bombáik is. Ezeket még a XIX. századi francia-tonkini háborúban is alkalmazták.[19]

A pusztai lovas nomádok — ez esetben a hunok — egy várvívási módszeréről így ír Kálti Márk Képes Krónikája (Attila seregei ostromolják Aquileja városát): „Miután a várost semmiféle hadigéppel meg nem vehette, szittya észjárással most parancsot adott és egymillió vitézétől egy-egy nyerget kért; ezeket hatalmas halomba rakatta a fal alatt és megparancsolta, gyújtsák fel a nyergeket: lángjuk és a hőség megrepesztette, földredöntötte a falakat és a tornyokat."[20]

Ugyancsak a Képes Krónikából tudjuk, hogy a I. András (1046—1060) uralkodása alatt Magyarországra törő Henrik császár német hadait „... a magyarok és besenyők éjszakáról-éjszakára kegyetlenül zaklatták, mérgezett nyilakkal öldösték őket."[21]

Az ó- és középkor titokzatos és félelmetes „görögtűzének" írásos emlékei már i. u. 230 körül felbukkannak Sextus Julius Africanus hadtudományi munkájában.[22] A görögtűznek többféle receptje létezett; valószínűleg leggyakrabban kén, salétrom, növényi szén, antimonszulfid, aszfalt és oltatlan mész keveréke lehetett. Ezek szerint a „füstös" lőpor alkatrészei már felismerhetők benne. Ha az égő keverék vízzel érintkezett, oltatlan mész tartalmánál fogva nem aludt ki, hanem tovább

18 P. Ovidius Naso: Siquis adhuc istic meminit Nasonis adempti. Római költők antológiája. Európa Kiadó, Bp. 1963. 315. o. (Ford.: Kardos László)
19 8. alatt i. m. 370. o.
20 Kálti Márk Képes Krónikája a magyarok tetteiről. Magyar Helikon kiad. Bp. 1959. 68. o. (ford.: Geréb László)
21 20. alatt i. m. 120. o.
22 8. alatt i. m. 367. o.

égett és széjjelfreccsent, sőt lehet, hogy éppen a vízzel érintkező oltatlan mész hője gyújtotta meg, éppen ezért előszeretettel használták tengeri ütközetekben. Valószínűleg a középkori magyar hadseregek is megismerkedhettek a görögtűzzel a bizánci-magyar összecsapások során; így pl. amikor Salamon király (1063—1074) Bulgárfehérvár (a mai Belgrád) ostromára indult, hadainak a Száva folyón végrehajtott átkelését biztosító hajóit az ellenfél a következő módon igyekezett megsemmisíteni: „A görögök és bulgárok sajkáikon hajóztak és gépezeteikből kénköves tüzet fújtak a magyarok hajóira és a vizen gyújtották fel azokat."[23]

A görögtűz felhasználásával később is találkozunk: a keresztes háborúk idején, 1248 körül IX. (Szent) Lajos francia király keresztes hadai ellen a „szaracénok" többször is alkalmazták.

Egyébként a „görögtűz" elnevezés néhány VII. századi görög író azon állításából ered, hogy a görögtűzet egy Kallinikos nevű kortársuk találta volna fel.

A hadviselést teljesen új alapokra helyező lőpor egyenes őse minden bizonnyal a görögtűz volt.

Az oltatlan meszet azon tulajdonsága, hogy vízzel érintkezve, jelentős hőfejlődés és térfogatnövekedés közben alakul át oltott mésszé, fontos fegyverré avatta a középkor tengeri csatáiban. Hordókba töltve, hajítógépekkel az ellenfél gályáira, illetve azok mellé a vízbe dobva „robbanótest" szerepét töltötte be. Állítólag a XIII. században III. Henrik angol király tengerészei is sikerrel alkalmazták a francia flotta ellen.[24]

Az újkor háborúiban is gyakran találkozunk vegyi harcanyagokkal, a korszak „hadmérnökeit" és alkimistáit valószínűleg még gyakrabban foglalkoztatta elméletben ez a kérdés.

A reneszánsz polihisztora, Leonardo da Vinci, a XVI. század elején a „gaztettek nagymesterének", Cesare Borgiának szolgálatában állt, hadmérnöki minőségben. Ismeretesek a legkülönbözőbb, fantasztikusnál fantasztikusabb hadigépekről készített tervrajzai. Ezek mellett a kémiai háború gondolatával is foglalkozott: a „hagyományos" ostromszerekkel el nem érhető, erődítményekbe zárkózott védők megsemmisítésére arzéntartalmú füstöt ajánlott.[25]

A várvédelemben a falakra mászó ellenféllel szemben régóta alkalmaztak forró vizet, olvasztott ólmot, az ostromművek

[23] 20. alatt i. m. 133. o.
[24] 8. alatt i. m. 367. o.
[25] 8. alatt i. m. 368. o.

felgyújtására pedig legtöbbször kén-szurok-olaj-salétromtartalmú gyújtókeverékeket. Magyarországon, a végvári harcok idején, 1552-ben, Eger várának hősi védelmében, nagy szerepet játszottak a korának haditechnikáját kitűnően ismerő Bornemissza Gergelynek lőporral, kénnel, szurokkal, faggyúval töltött hordói és „tüzes kerekei". Gárdonyi „Egri csillagok" c. regényében olvashatjuk, hogy Bornemissza nagyhatású lángszórót is rögtönzött; ágyúcsőbe a golyó helyére gyantát tömetett, mely az ágyú elsütésekor 40—50 méteres lángoszlopként lövellt ki a csőből. A XVII. században, amikor Európát a török elözönlés fenyegette, Glauber, korának híres alkimistája és orvosa, mérgező füstöt és ködöt fejlesztő gránátokat tervezett; alkalmazásukról nincs adat.[26]

Bocskai István hajdúi a XVII. század elején, tüzérségük gyengesége miatt, a kisebb várkastélyokat a „kifüstölés" taktikájával foglalták el.[27]

1701-ben, XII. Károly svéd király nagy tömegű nedves szalma sűrű, fojtó, ingerlő füstjének oltalma alatt kelt át a Dünán, meglepve ezzel a szembenálló szászokat, akiknek nem maradt már idejük a tervszerű védekezésre.[28]

A XVII. század végén Leibniz, a nagy német polihisztor is foglalkozott a vegyi háború gondolatával és a „Gedanken zur deutschen Kriegsverfassung" c. művében kibírhatatlanul ingerlő füstöt fejlesztő vegyi harcanyag alkalmazását ajánlja.[29]

A napóleoni háborúk korában, a XVIII—XIX. század fordulóján, a kémia már komoly eredményeket tudott felmutatni, így érthető, hogy egy angol vegyész cianhidrogénnel töltött gránátok rendszeresítését ajánlotta, egy berlini gyógyszerész viszont Bülov katonáinak puskájára szurony helyett ugyancsak cianhidrogénbe mártott ecsetek feltűzését javasolta. Egyik ötlet sem valósult meg.[30]

Bizonyára nemcsak az írói képzelet, hanem a XIX. század francia forradalmainak gyakorlata alapján írja Victor Hugo a „Nyomorultak"-ban, hogy a barrikádokat védő felkelők, lőszerük fogytával kénsavval töltött palackokat dobtak támadóikra.[31]

1845-ben, a franciák Algéria meghódításáért vívott gyarmati háborúja során, Pélissier marsall a gázharc legősibb eljá-

[26] 2. alatt i. m. 2. o.
[27] Hadtörténelem, jegyzet stb.
Hadtörténelmi Intézet kiadása, Bp. 1954. I. k. 225. o
[28]—[29] 8. alatt i. m. 368. o.
[30] 8. alatt i. m. 369. o.
[31] Victor Hugo: A nyomorultak.
Magyar Helikon kiad. Bp. 1964. 1188. o.

rásával, nedves szalma és fa füstjével fojttatott meg mintegy 500 kabil harcost, akik barlangokban sáncolták el magukat.

A krími háborúban, 1855-ben, midőn az ostromló szövetségesek erőfeszítései sokáig megtörtek Szevasztopol védőinek hősies ellenállásán, az angol Dundonald admirális részletes, pontos tervet dolgozott ki az erőd védőinek kéndioxidot tartalmazó füsttel való megsemmisítésére. A terv, — melynek kidolgozásában állítólag maga a nagy Faraday is közreműködött, — azonban csak terv maradt.[32]

Végigtekintve az eddig említett történelmi példák, — korántsem teljes — során, megállapíthatjuk, hogy bár kevés olyan hadjárat lehetett, ahol valamilyen formában ne alkalmaztak volna vegyi harceszközöket, gyújtóanyagokat, ezeknek bevetése csak ötletszerűen, esetlegesen történt és a többi harceszköz mellett döntő hatásuk nem nagyon lehetett. Sok esetben pedig a tervezők, koruk vegyipari és technikai lehetőségei mellett sokszor kalandosnak tűnő elképzeléseiket valóra sem válthatták.

A XIX. és XX. század rohamos ipari, vegyipari fellendülése, a modern üzemek hatalmas termelési kapacitása adott csak lehetőséget arra, hogy a vegyi fegyver megteremtse a saját önálló fegyvernemét és hogy később, felverekedve magát a tömegpusztító fegyverek sorába, — egy akár világméretű háború folyamán is, — a háborút eldöntő tényezők sorába lépjen.

Furcsa módon, pontosan azok a franciák, akiket a németek első frontális gáztámadása 1915-ben, — saját beismerésük szerint is — készületlenül ért, vezették be először hadseregüknél a gázlövedéket: 26 mm-es puskagázgránát formájában.[33] Igaz, hogy ezt csak az ingerlő hatású brómacetonnal töltötték meg. Talán nem hittek a vegyi harcanyagok tömeges és hatásos alkalmazásának lehetőségében, lehet, hogy a vegyi háború borzalmait előre látó és a vegyi fegyvert eltiltó 1899- és 1907-es hágai egyezmény betartásában bíztak. Már pedig eddig nem volt példa a történelemben, hogy egy hatásosnak megismert harceszközt a hadviselő felek ne alkalmaztak volna, ha attól jelentős eredményt remélhettek, — tekintet nélkül a szerződésekre. Arról nem is beszélve, hogy éppen az 1914-ben Franciaországgal szembenálló császári Németország „szellemi atyja" Bismarck volt az, aki a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatban leszögezte azt a hirhedt tételt: „ultra posse nemo obligatur"

32 2. alatt i. m. 2. o.
33 8. alatt i. m. 370. o. (idézve West, amerikai őrnagytól a „Science" 1919. évf. V. számából)

— azaz semmiféle szerződéssel sem lehet senkit sem erejét meghaladó kötelezettségekre kényszeríteni. És, hogy mi az „ultra posse" — ennek eldöntése meglehetősen szubjektív dolog.[34]

A modern vegyi harcanyagok közül az ingerlő gázok első nagyobbszabású alkalmazására nem a harcmezőn, hanem Páris „alvilágában" került sor, mivel a párizsi apacsok oly mértékben elhatalmasodtak, hogy a francia rendőrség 1912-ben végleg le akart velük számolni. Az épületekben elbarrikádozott apacsok ellen brómacetonnal töltött kézi- és fegyvergránátokat használtak, komoly sikerrel.[35]

Az I. világháború klórgázt felhasználó, fúvó eljárással kivitelezett, első nagyszabású gáztámadásáról a bevezetésben már megemlékeztünk. Hogy milyen, — szó szerinti értelemben vett — átütő eredménye volt, és hogy ez az eredmény magukat a németeket is meglepte, erre nézve ismét a franciákat idézzük:

„La guerre des gaz, a été inaugurée par les Allemands le 22 avril 1915 sur le saillant d'Ypres, au point de soudure des troupes canadiennes et françaises. L'effet moral fut considérable; il dépassa momentanément les espoirs de l'adversaire, qui ne sut pas profiter de son succès"[36]

Már a bevezetésben is utalás történt azokra a körülményekre, melyek vegyi harcanyagok alkalmazására késztetik a küzdőfeleket. Alkalmazzuk ezt az első világháborúra: 1915-re már teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a gyors döntésre alapozott elképzelések füstbe mentek. A frontok megmerevedtek, kialakult a háború új, ismeretlen formája, az állásháború.

A vegyi fegyver bevetésének egyik célja a tüzérségi tűz által is nehezen sebezhető, fedezékeiben rejtőzködő ellenfélhez való hozzáférkőzés volt. A réseken át is behatoló, levegőnél nehezebb mérgesgázok ellen többé már nem védett sem az árok, sem a kaverna.

A másik kényszerítő körülmény a háború elhúzódása miatt fellépett lőszerhiány volt, melyet az eddig tartalékolt, illetve viszonylag olcsóbban és tömegesebben előállítható vegyi harcanyagokkal igyekeztek pótolni.

További szempont: a vegyi harcanyagok alkalmazása gaz-

[34] Patyomkin: A diplomácia története.
Szikra kiadó, Bp. 1950. III. k. 847. o. (Ford.: Nánási György)

[35] 2. alatt i. m. 2. o.

[36] „A gázháborút a németek kezdeményezték; először 1915. április 22-én, az ypres-i kiszögellésnél, a francia és a kanadai állások érintkezési pontján. Az erkölcsi hatás óriási volt, pillanatnyilag túlszárnyalta az ellenség elképzeléseit, aki nem is tudta gyümölcsöztetni az elért sikert."
3. alatt i. m. 247. o.

daságosabbnak tűnt. Ugyanis, míg a felrobbanó gránát hatása pillanatszerű, s csak egy körülírt területen pusztít, addig a gáznemű vegyi harcanyag a terepen tovahaladva, nagyobb területet pásztáz, némely folyékony vegyi harcanyag, pl. a mustárgáz hatása pedig napokig — hetekig megmaradhat, ezért terepszakaszokat lezáró hatása szinte aknamezőéhez hasonlítható.

S végül, ha a vegyifegyver bevetésével az alkalmazó fél csupán csak annyit is ér el. hogy az ellenfél katonái gázálarcot kénytelenek felvenni, már ez is eredmény, hiszen az álarc látásukban, fizikai erőkifejtésükben akadályozza őket.

1915 áprilisa után ez az új harcmód úgy rányomta bélyegét a háborúra, hogy nyugodtan leszögezhetjük: a vegyi háború az I. világháborúban élte a maga klasszikus korát, a háború dialektikájának szabálya szerint, melyet még a XIX. században Clausewitz így határozott meg: „A harc meghatározza a fegyvereket és a felszerelést, ezek viszont módosítják a harcot, a kettő között tehát kölcsönhatás áll fenn."[37]

Ha az előző idézet szellemét a vegyi háborúra szűkítjük le, bizonyos dialektikus-logikus sorrendet fedezhetünk fel a különböző élettani támadásponttal rendelkező vegyi harcanyagok bevetése egymásutánjának, illetve a védekező eszközök fokozatos tökéletesedésének összefüggésében.

Tömegméretekben először a fojtó gázokat alkalmazták, így a védekezésképpen kifejlesztett gázálarcok is ezek ellen védtek. Később, 1917-ben, vetették be először a németek a füsthalmazállapotú, ingerlő, arzéntartalmú „Klark I."-et, amely az akkori szűrőbetéteken áthatolva, erős tüsszentést, orrfolyást, nyáladzást okozott, ezzel a katonákat a gázálarc levételére kényszerítette és miután így védtelenné váltak, alkalmazták ellenük a fojtógázokat. Ezután már minden, akkor szóbajöhető, légutakon behatoló harcigáz ellen védtek a gázálarcok szűrőbetétjei. Ezért aztán, már a háború vége felé, új vegyi harcanyagot alkalmaztak a németek, a mustárgázt (ugyancsak a rosszemlékű Ypern közelében), melynek fő támadáspontja a bőrfelület lévén, az addigi védőeszközök nem oltalmaztak ellene. A mustárgáz kedvező körülmények között hatásosságát hosszú ideig megtartotta, így nagyobb terepszakaszokat tartósan le tudtak vele zárni, ezért ez volt a védelmi harc legfontosabb vegyi harcanyaga.

Amerikai adatok szerint az I. világháborúban kereken

[37] 1. alatt i. m. uo.

150 000 tonna vegyi harcanyagot állítottak elő, jellemző a gyártás ütemének grafikonja.[38]

A vegyi harc akkor emelkedett igazi jelentőségére, amikor a célbajuttatás módja egyre tökéletesebbé vált. A körülményes fúvó eljárást felváltották a gázvetés-, illetve lövés különböző módozatai: speciális gázvetők (Livens-, majd Stokes-féle vetők) akna- és ágyúgránátok. Ilyen módon nemcsak az első vonalakat, hanem több kilométernyi mélységben a mögöttes területeket is el tudták gázzal árasztani.

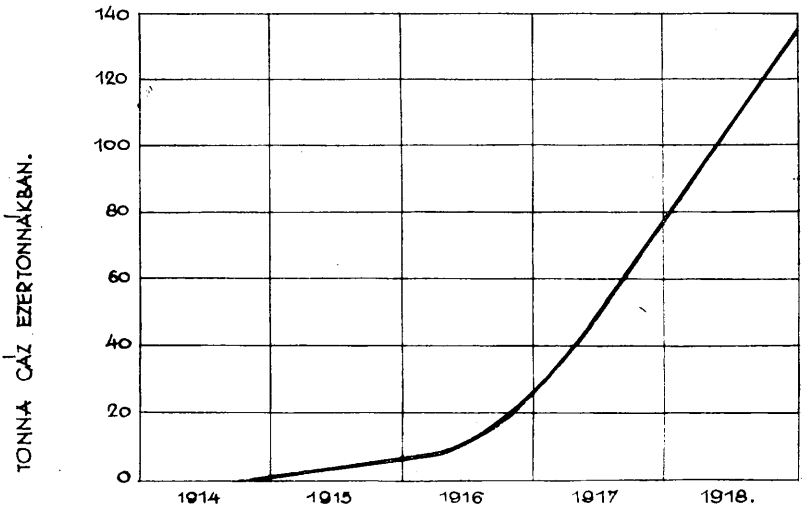

1. ábra. VEGYI HARCANYAGOK GYÁRTÁSA AZ 1914–18. ÉVEKBEN.

A vegyi harcanyagokkal töltött gránátok könnyebb megkülönböztetése céljából a németek az ingerlő gázokkal töltött lövedékeket kék, a fojtó gázzal töltötteket zöld, a mustárgázt tartalmazókat pedig sárga kereszttel jelölték meg. Ezt a jelzést később magukra a vegyi harcanyagokra is átvitték és kék-, zöld-, illetve sárga keresztes gázokról beszéltek.

Az I. világháború leggyakrabban használt vegyi harcanyagai ilyen csoportosítással a következők voltak:

Kékkeresztesek: Klark I. és II.

Zöldkeresztesek: foszgén, peranyag, klórpikrin, klór.

Sárgakeresztes: mustárgáz.

[38] 2. alatt i. m. 3. (idézve M. Prentis: Chemicals in War c. könyvéből, 1. ábra ugyaninnen)

A vegyiharc módszerei közül a tüzérségi gázlövés bizonyult a leghatásosabbnak, ezért — kezdeti idegenkedés után — 1918-ra, szinte minden nagyobb hadműveletlhez gázlövedékeket is igényeltek, illetve gondoskodtak a megfelelő vegyvédelmi felszerelésről.

1917 október—novemberben, az osztrák—magyar—német „Délnyugati Arcvonalparancsnokság" által az olaszok ellen indított offenzíva (12. isonzói csata) előtt 238 000 gázálarcot halmoztak fel. Az offenzívát bevezető tüzérségi előkészítés október 24-én, hajnali 2 órakor kezdődött, 6 óra 30 percig a tüzérség gázlövést hajtott végre és csak ezután kezdődött el a reggeli 8 óráig tartó romboló tűz.

Verdunnél a szemben álló felek egyik heves csatanapon 24 óra alatt 100 000 gázgránátot lőttek ki.

1918-ban, a második Marne-i csatában, a németek tüzérségi lőszerének 80 százaléka, az amerikaiakénak 40 százaléka gázlövedék volt.

A keleti arcvonalon is több ízben alkalmaztak vegyi harcanyagokat a szembenálló felek. A fojtó hatású klórpikrint a cári orosz hadsereg használta első ízben, 1916-ban.[39]

Az I. világháború során a tüzérségi gázlövésnek pontos, tételes szabályai alakultak ki. Minthogy a gáztámadás sikerének kulcsa a meglepésben rejlett, a tüzérség gyakran hajtott végre ún. gázrajtaütéseket. A sokféle egyéb módszer közül, érdekessége miatt, az ún. gáz-brizáns lövés külön említést érdemel. Ez esetben a brizáns (romboló) gránátokkal megkezdett tüzelést fokozatosan gázgránátokkal egészítették ki; ugyanis a brizáns gránátok detonációja elleplezte a gázlövedékek jellegzetes pukkanását, ezért az ellenfél csak akkor vette észre a gáz jelenlétét, amikor már belélegzette azt.

Természetesen, mind az egyéni, mind a tömegvegyvédelem kénytelen volt rohamléptekkel felzárkózni az egyre nagyobb tömegben és változatosságban bevetett vegyi harcanyagokhoz.

Az első ypern-i gáztámadás az entente-csapatokat még a legegyszerűbb vegyvédelmi eszközök nélkül találta, míg a németeket már ellátták az ún. „nedves gázálarc" legegyszerűbb formájával, az „antiklór" (nátriumtioszulfát) oldatába áztа-

39 Az I. világháborús vegyiharc-cselekmények számszerű adatai: Hadtörténelmi Közlemények.
Hadtört. Int. kiad. Bp. 1954. II. k. 288. o. és Szemelvények a magyar hadtört. tanulmányozásához.
Hadtört. Int. kiad. Bp. 1955. II. k. (idézve és l. bővebben Pilch Jenő: A világháború története. 309—321. o.)

tott gézcsomaggal, melyet egyszerűen az orr és a száj elé tartottak. A lovak fejére két zabostarisznyát húztak és közéjük helyezték el az antiklórral átitatott gézréteget. Ezután gyors fejlődés következett, melynek során a németek már 1915 végére rendelkeztek a megfelelő szűrőbetétekkel ellátott „száraz" gázálarccal; ez már egyenes elődje volt a jelenleg is használatos gázálarcoknak. A mustárgáz alkalmazása után pedig megjelentek a különböző, az egész testet takaró gázvédő öltözetek is.[40]

A gázháború mérlege: az I. világháború közel huszonhat és fél millió sérültjének és elesettjének 4,8 százaléka, kb. 1,3 millió volt a gáztól sérült, illetve meghalt katona. A viszonyszámok hadviselő felek és arcvonalszakaszok, illetve ütközetek szerint nagy eltéréseket mutattak, pl. az amerikai hadsereg összsérültjeinek 26,8 százaléka volt gázsérült és voltak csatanapok, amikor a gázsérültek aránya elérte a 65 százalékot is.

Egy statisztikai összeállítás így tünteti fel az I. világháború nyugati arcvonalán a vegyi harcanyagok részesedését, százalékos arányban, az összes sérültek, illetve az egyéb fegyverek által elpusztultak tömegéből:[41]

Ország	Összes sérültből		Meghalt	
	Gázsérült	Egyéb sérült	Gázsérült	Egyéb sérült
Németország	3,5 %	96,5 %	4,5 %	36,5 %
Franciaország	3,5 %	96,5 %	3,5 %	32,0 %
Anglia	8,1 %	91,9 %	4,3 %	24,0 %
Amerika	26,8 %	73,2 %	2,0 %	25,8 %

Természetesen, léteznek egyéb, ettől némileg eltérő statisztikák is.

A táblázat azt mutatja, hogy aránytalanul kisebb volt a gázsérültek számaránya az egyéb sérültekéhez képest, illetve, hogy a gázsérültek közül lényegesen kevesebben haltak meg, mint az egyéb fegyverek sérültjei közül.

40 Az egyéni- és tömeg-vegyvédelemre, valamint a vegyi harcanyagok felderítésére vonatkozó adatokat l. bővebben:
Ministère de la Défense Nationale:
Instruction technique sur la protection contre lés gaz de combat.
Éditions Berger-Levrault, Paris, 1954. és 2. alatt i. m. 44—89. o.

41 2. alatt i. m. 4. o.

Tévedés lenne, ha ennek alapján a vegyi harcanyagok jelentőségét lebecsülnénk — vagy éppen „humánus" harceszközöknek tekintenénk őket. Ugyanis ezek a statisztikák minden bizonnyal nem tükrözhették híven a való helyzetet, hiszen a vegyiháború csak 1915-ben indult meg, viszont az egyéb fegyverek már 1914 és 1915 közt is bőven arattak, továbbá a kórismézés bizonytalansága miatt (ne felejtsük el, hogy eddigelé ismeretlen, új kórformákat jelentettek a vegyi sérülések), a pontos osztályozás sokáig nagyon labilis lehetett. Nem jellegzetes kórformák összetévesztésre is bőven alkalmat adhattak. Ezenkívül köztudomású minden statisztikai módszer sok, a szubjektivitásból eredő hibaforrása is.[42]

Az 1914-es Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege is felkészült arra az eshetőségre, hogy ellenfelei vegyi harcanyagokat alkalmazhatnak. A Hadügyi Népbiztosság 1919. május 10-én „Gázvédelmi Intézkedést" adott ki, amely részletesen felsorolta a gázvédelemmel kapcsolatos kiképzési tennivalókat és meghatározta a gázsérülteknél alkalmazandó elsősegélynyújtás szempontjait. A magyar Vörös Hadsereg hadműveletei folyamán egyébként említésre méltó vegyiharc-cselekményekre nem került sor.[43]

A Népszövetség, okulva a háborús tapasztalatokon és előre látva, hogy mit jelent az, ha a jövő totális háborújában, a célbajuttatás eszközeinek tökéletesedésével, a hátországok védtelen polgári lakossága is megismerkedik a vegyi háború borzalmaival — az 1925. június 17-i, genfi jegyzőkönyvben határozottan állást foglalt a fojtó, mérgező vegyi harcanyagok, sőt a biológiai háború ellen is. De nem tiltotta el sem a ködképző, sem a gyújtóanyagok használatát.

Jellemző viszont, hogy a résztvevő 44 állam közül csak 38 írta alá a jegyzőkönyvet és a 38 aláíró közül is csak 28 ratifikálta azt. Az aláírók és ratifikálók sorában ott találjuk a fiatal szovjet államot is.

A két világháború közti időben, az egyre fokozódó fegyverkezési verseny során, a nagyhatalmak — tekintet nélkül a genfi konvenciókra — az egyéb fegyverfajták fejlesztése mellett jelentős energiát fordítottak a vegyi fegyver tökéletesítésére is.

Az első imperialista világháború bebizonyította, hogy a vegyi harcanyag félelmetes fegyver. Ezért egyrészt a már ki-

42 dr. Telbisz Albert: Harcgázbetegségek kór- és gyógytana. Honv. orvosok Tud. Egy. kiad. Bp. 1938. 106. o.
43 Szemelvények a magyar hadtört. tanulm.
45 Orvosi Hetilap, Bp. 1963. 18. szám, 843. o.

próbált vegyi harcanyagokat tökéletesítették, előállításukat racionalizálták, az alkalmazás, a célbajuttatás módjait korszerűsítették, másrészt a nagy kísérletezési lehetőségekkel és nagy termelési kapacitással rendelkező vegyiüzemekben olyan új vegyi harcanyagokat kísérleteztek ki, melyek már igen kis mennyiségben mérgezőek, kórélettani hatásuk újszerű és ezért a megszokott védekezési módok velük szemben elégtelenek.

Így például kidolgozták a gázfelhő kialakításának a nehézkes fúvó eljárással szemben technikailag sokkal könnyebb módszerét, ingerlő és mérgező hatású füstgyertyák alkalmazásával. Ezeknek kezeléséhez nem kellett speciálisan képzett személyzet és kedvező meteorológiai viszonyok mellett gazdaságosabbnak ígérkeztek a tüzérségi gázlövésnél.

A vegyi háború szolgálatába állították a repülőgépet is; különféle űrméretű gázbombák készültek, a folyékony vegyi harcanyagokat légi permetezéssel szándékoztak célbajuttatni. (Erre utal az amerikai lewisit „halálharmat" elnevezése is.) Már a rakéta felhasználására is gondoltak; például a szovjet rakétasorozatvető (Katyusa) 130 mm űrméretű lövedékét vegyi harcanyaggal is meg lehetett tölteni, kb. 3,5 liter vegyi harcanyag befogadására volt alkalmas.

A védekezés eszközei is tökéletesedtek; a különböző gázálarcok, gázvédő eszközök — öltözetek, gázsebcsomagok mellett előállították az első, valóban oki kezelést lehetővé tevő gyógyszert a lewisit ellen (British Anti Lewisit) — magyar megfelelője, a Dicaptol. Kialakították a gázbiztos óvóhelyeket, kidolgozták a vegyi harcanyagok felderítésének módszereit. A vegyvédelem önálló fegyvernemmé nőtt.

A hadseregen kívül, a polgári életben is, kötelező tanfolyamokon oktatták a vegyi harcanyagok tulajdonságait és az ellenük való védekezést. A különböző államok hadseregeinek gyakorlatain a vegyi harcanyagok alkalmazásának feltevése gyakran szerepelt, sőt a polgári lakosság részére is tartottak ilyen gyakorlatokat.

A vegyi háborúra való felkészülésben a fasiszta nagyhatalmak jártak az élen. Az I. világháború után elsőnek Olaszország élt az „ultra posse nemo obligatur" elvével és az 1935—36-os olasz—abesszín háborúban gátlás nélkül alkalmazott vegyi harcanyagokat, noha a modern haditechnika minden egyéb vívmányát is felvonultatta a primitíven felszerelt abesszínek ellen. Talán attól tartott Mussolini, hogy megismétlődik az 1896-os aduai szégyen, amikor a négus mezítlábas katonái

megsemmisítettek egy kitűnően felszerelt olasz expedíciós hadsereget?

A náci Németország hatalmas vegyiipara nagy mennyiségben gyártott vegyi harcanyagokat, beleértve annak legmodernebb fajtáit is, például, a tabunt.

A Szovjetunió, mint a genfi egyezmény egyik aláírója, ismételten kijelentette, hogy vegyi fegyvereket csak válaszcsapásként fog alkalmazni.

A II. világháború folyamán — bár az előjelek szerint várható volt — vegyi harcanyagok komolyabb mérvű alkalmazására (természetesen nem számítva a gyújtó- és ködképző anyagokat), nem került sor. Francia katonai szakértők véleménye szerint: „Les gaz n'ont pas été utilisés au cours du dernier conflit, mais leur menace a pesé sur tous les belligérants pendant toute le durée de la guerre 1939—1945."[44]

Ennek egyik lehetséges magyarázata abban kereshető, hogy a II. világháborúban hiányzott, vagy csak átmenetileg létezett az I. világháborúra annyira jellemző állásháború. Olyan felszerelés viszont hiányzott, amely a támadó fél számára lehetővé tette volna a szennyezett terep leküzdését nagy veszteségek nélkül.

Ezenfelül, a német fasiszták számára nyilvánvaló volt, hogy amennyiben harci gázt alkalmaznak, erélyes megtorlásban lesz részük.

Kiterjedten alkalmazták viszont a német koncentrációs táborokban, a védtelen deportáltak kiirtására a cyclon nevű gázt. A mérgezett nyilak emlékét elevenítették fel azok a kísérletek, melyeket a nürnbergi perben halálraítélt Joachim Mrugowski orvosprofesszor végzett akonitin-nitráttal mérgezett pisztolylövedékekkel a sachsenhauseni koncentrációs tábor hadifoglyain.[45]

Annál nagyobb számban alkalmazták a legkülönbözőbb gyújtóharcanyagokat. Az I. világháborúban is használt, gyúlékony sárga foszfor valósággal reneszánszát élte. A foszforos lövedékeken, gyújtólapokon stb. kívül, fő alkalmazási területe a gyújtóbomba volt. Az angolok, hogy hatását fokozzák, nyersgumival kombinálták; a robbanáskor szétfreccsenő gumis-foszfor mindenhová odatapadt és amúgy is nehéz oltását az égő gumi undorító szagú, izgató füstje is akadályozta. Az égési

[44] „A legutóbbi konfliktus folyamán nem alkalmaztak harcigázokat, azonban bevetésük lehetőségének fenyegetése a hadviselők felett függött az egész háború alatt 1939-től 1945-ig."
40. alatt i. m. 13. o.

[45] Orvosii Hetilap, Bp. 1963. 18. szám, 848. o.

sebből felszívódó foszfor mérgezést okozott, ilyen értelemben a foszforos gyújtóeszközök mérgező vegyi harcanyagok is voltak. Mellettük nagy mennyiségben alkalmazták a „termit"-keverékeket, illetve a termittel töltött, igen nagy hőfokon égő alumínium-magnézium ötvözetből készült „elektron-bombákat".

Harckocsik, erődített állások ellen, a szárazföldi csapatok fontos fegyverei voltak az I. világháborúból jól ismert lángszórók tökéletesített változatai. A harckocsi-elhárításban sokszor sikerrel alkalmazták az egyik legrégibb és legegyszerűbb eszközt, a benzinnel töltött gyújtópalackot is.[46]

A II. világháború után ismét egy minden eddiginél szédületesebb iramú fegyverkezési verseny kezdődött. Megismerkedett a világ a „tömegpusztító fegyverek" fogalmával. Ezek sorában a termonukleáris, a biológiai fegyver mellett harmadiknak ott találjuk a vegyi harcanyagokat is, bizonyítva ezzel azt a kétes rangot, melyet ez a fegyverfajta történelme során kivívott magának.

A világ különböző részein időnként a fellángoló „helyi háborúk" közül Koreában hallatott ismét magáról a vegyi háború; Van Fleet tábornok 1951 szeptember—októberi őszi offenzívája során az amerikai hadsereg mérgező gázzal töltött gránátokat is alkalmazott.

Ugyancsak a koreai háborúban vetette be először az USA hadserege az eddig ismert legpusztítóbb hatású gyújtófegyvert, a bombában és lángszóróban egyaránt felhasználható napalm-ot.

A szocialista világrendszer ellen új háborúra készülő imperialista nagyhatalmak „. . .. mindenekelőtt a tömegpusztító fegyverek. . . gyártásának jelentős növelését szorgalmazzák. Egyidejűleg erőteljes ütemben dolgoznak új típusú atom, hidrogén, vegyi és bakteriológiai fegyverek előállításán".[47] Ugyanis a nyugati katonai szakértők szerint, a tömegpusztító fegyverek, a stratégiai légierő és az irányítható rakétalövedékek együttes alkalmazásával érhető el korszerű háborúban az erők és eszközök legracionálisabb felhasználása.

Nem célja e közleménynek, hogy tételesen sorra vegye, milyen mértékben tökéletesedtek a vegyi harcanyagok napjaink hadi-vegyiüzemeinek boszorkánykonyháiban. Csak ízelítőül néhány adat az (egyébként helytelen általánosítással) „idegmér-

[46] Bővebben l. Kiss Dénes: Gázvédelem. Bp. Műsz. Egy. Hadm. Karának jegyzete, 1951. II. k. 262—271. o.

[47] Milstein ezds — Szlobogyenko vőrgy.: A burzsoá hadtudomány. Zrínyi kiad. Bp. 1959. 304. o.

geknek" nevezett anyagokról, melyeknek legismertebb képviselői a DFP (diizopropil-fluorfoszfát) és az MFA (metil-fluoracetát) típusú vegyi harcanyagok.

Ezek a szervezetbe jutásuk alkalmával semmiféle áruló ingerhatást nem keltenek és egyaránt jól szívódnak fel a tüdőből, az emésztőrendszerből, a bőrről, vagy a nyálkahártyákról. Bizonyos „freon"-vegyületekkel kombinálva, órákig, napokig lebegő permet képezhető belőlük és mivel vízben jól oldódnak, kitűnően felhasználhatók ivóvíz mérgezésére, így nagyméretű szabotázsakciók végrehajtására.

Mérgező hatásuk minden eddig ismert vegyi harcanyagét felülmúlja. Bizonyítéka ennek egy véletlen laboratóriumi mérgezési eset; a mérgezett bőrére mindössze 2 milligrammnyi Sarin került és bár 5 perc múlva lemosta, mégis 3 hétig súlyos beteg volt, s csak hónapok múlva gyógyult meg.[48]

Az idegmérgekkel távolról sem zárul le a legmodernebb vegyi harcanyagok sora; például ide tartoznak már a „hallucinogén anyagok" is (lizergsav-származékok), melyekkel elmebetegség tüneteit lehet előidézni.

A nyugati katonai teoretikusok a tömegpusztító fegyverek — köztük a vegyi harcanyagok — váratlan és nagytömegű bevetését gazdaságossági, sőt bizonyos álhumanizmusnak nevezhető érvekkel is indokolják: „A villámháborús elmélet hívei azzal érvelnek, hogy a korszerű tömegpusztító eszközök az ellenségnek rövid idő alatt hatalmas veszteségeket képesek okozni, továbbá, hogy az ilyen háború előnyösebb, mint a hosszantartó háború, kevesebbe kerül és kisebb veszteségekkel jár."[49]

Ismeretesek az imperialista körökben olyan vélemények is, hogy a vegyi és a biológiai hadviselés előnyben részesítendő a termonukleáris háborúval szemben, mert „csak" az élő erőket pusztítja el, az épületek, az ipari és kulturális létesítmények viszont megmaradnak.

Beláthatatlan pusztító erőt képviselnek napjaink vegyi harcanyagai. Léteznek, de egyelőre csupán raktárakban. Hogy alkalmazásukra sor kerül-e, az attól függ, hogy sikerül-e az imperialistáknak az új világháborút kirobbantaniuk. Valamennyiünk kötelessége, hogy lefogjuk az új háborúra spekulálók kezét, s ezzel az örök enyészetnek adjuk át napjaink e félelmetes fegyverét is.

[48] Bővebben l. dr. Kenéz o. alez., dr. Dávid o. alez., dr. Szigyártó o. alez. és dr. Gyarmati gy. szds.: Katonai toxikológia és eü. vegyvédelem. M. N. Eü. Szolg. kiad. Bp. 1960. 41—56. o.

[49] 47. alatt i. m. 280. o.

SZEMLE

GOSZTONYI PÉTER: A BUDAPESTI CSATA 1944—45-BEN

Peter **Gostony:** Der Kampf um Budapest 1944—45. — Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1963. 10. sz. 575—585., 11. sz 654—672., 12. sz. 729—739., 1964. 1. sz. 46—61., 2. sz. 92—105., 3. sz. 181—190. p.

A magyar származású szerző cikksorozata Budapest 20 év előtti esztelen és tragikus erődharcát ismerteti nagyon gazdag forrásanyag felhasználásával. A források legnagyobbrészt a harcokban részt vett magasabb parancsnokok emlékiratai, a nyugatnémet állami levéltárban talált harctéri naplók, az egykori fasiszta lapok és haditudósítások. Ezt az anyagot összeveti a semleges országok forrásanyagával (svájci haditudósítások stb.) és a szovjet hadtörténetírók e kérdésre vonatkozó irodalmával s a Magyarországon megjelent könyvekkel és cikkekkel is. — A forrásanyagot személyes megkérdezésekkel egészítette ki. A budapesti és magyarországi harcok német magasabb parancsnokai ugyanis legnagyobbrészt ma is életben vannak és nyilatkozataikkal igyekeznek utólag igazolni — ha politikailag nem is lehet — legalább katonai szemszögből a harcok szükségességét és a végrehajtott hadműveletek helyességét. Legfeljebb a Wehrmacht legfőbb vezetőit vagy csak magát Hitlert hibáztatják. A Nyugaton élő magyar tábornokok hasonlóképpen nyilatkoznak azzal a különbséggel, hogy a német vezetés hibáira is felhívják a figyelmet.

A cikk végkövetkeztetésében felteszi a kérdést, szükséges volt-e a magyar fővárost feláldozni, nem lehetett-e megtakarítani a második Sztálingrád szenvedéseit.

A szerző egyértelmű feleletet nem ad saját kérdésére, bár hivatkozik Rómára, melyet nyílt várossá nyilvánítottak és onnan a fasiszta csapatokat kivonták, s Bécsre, melyet 7 nap alatt feladtak.

Hitler — írja Gosztonyi — a magyar főváros kíméletlen feláldozásával kétségkívül elérte, hogy az erőd 51 napos ostroma idején nem kevesebb, mint 20 szovjet hadosztályt, több nehézfegyverzetű magasabb köteléket és közel 1000 repülőgépet vont oda és kötött le, ezzel megakadályozva a Vörös Hadsereg előnyomulását Ausztria felé. Malinovszkij marsall hasonló szívóssággal harcolt Budapest felszabadításáért. Gosztonyi szerint, ahogy Pfeffer von Wildenbruch SS tábornok, a budapesti erőd parancsnoka nem kímélte a hidakat, műemlékeket Budapesten, úgy nem volt meg a lehetősége erre Malinovszkij marsall katonáinak sem.

Ennek a párhuzamnak a helyességén ma már vitatkoznunk is fölösleges, ezek ellenére a cikksorozat alapos és értékes munka.

A cikk érdeme főleg a harchelyzet pontos ismertetése, a magasabb parancsnokok elhatározásainak és a végrehajtott hadműveleteknek világos elemzése és a hibák leszűrésére való törekvés, egyes véleményünkkel ellentétes nézetek ellenére is.

Az általános politikai kép megfestése is jószándékú. Nem részletezi, de utal a nyilasok rémuralmát megelőző időszak politikai eseményeire és már a bevezetőben céloz arra, hogy a zavarosagyú Szálasi a Horthy-rendszer hibái nélkül nem kerülhetett volna hatalomra. A „nemzetvezető" a fasizmus végvonaglásának meghosszabbítása érdekében az egész magyar népet és vele együtt a fővárost is áldozatul dobta, saját maga pedig behunyta szemét csőcselék-pártja gaztettei fölött, hogy Magyarország nyugati csücskében hétkötetes életművét megírhassa.

Kiemeli a cikkíró, hogy a magyar nép undora napról napra nőtt a német fasisztákkal szemben, de nem volt olyan erő, mely képes lett volna szervezett ellenállásra, különösen katonai téren. A függetlenségi front által vezetett katonai ellenállást sem készítették elő megfelelően, az emberek passzív közönyével szemben a fasizmus teljes gépezetét mozgósította.

A főváros felszabadításáért folyó hadműveletet a szerző a következő fejezetekben ismerteti:

1. *Támadás Budapest kapujáig:* A mindkét részről nagy veszteséggel járó, de szovjet győzelemmel folytatódó debreceni páncélos csaták után Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front főparancsnoka a szovjet hadászati elvek alapján nem hagyta az ellenséget lélegzetvételnyi pihenéshez sem. Támadási frontjának felére csökkentése után, gazdag tartalékokkal felfrissítve folytathatta előnyomulását a 3. és 4. Ukrán Front sike-

res támogatása mellett. A Friessner vezérezredes által vezetett magyarországi német Déli hadseregcsoport kötelékei ezzel ellentétben szeptember óta felváltás nélkül harcoltak, a gyalogság felmorzsolódott, hiányzott a páncélelhárítás, de a páncélos hadosztályok harckocsi állománya is a minimálisra csökkent. A németek égető gyalogság hiánya ellenére ki kellett vonni a védelemből az elcsigázott és harcolni nem akaró 3. magyar hadsereg gyalogos kötelékeinek töredékeit, mivel az éppen rajtuk keresztül történt betörés után a front megingott és Budapest elfoglalása küszöbön állónak látszott. Ezt a Breith-féle III. páncélos hadtest átmenetileg meg tudta akadályozni.

Gosztonyi Péter ennél a résznél kiemeli Tolbuhin marsall 3. Ukrán Frontjának és Tito partizánjainak sikeres jugoszláviai hadműveletét. A 3. Ukrán Front Weichs vezértábornagy balkáni „F" hadseregcsoportját kettévágta és nagy részben felszámolta, Malinovszkijnak igen nagy segítséget nyújtva.

Friessnert idézve hangsúlyozza, hogy a harc egyenlőtlen volt. 100—200 fős német zászlóaljak, 4—5 harckocsival rendelkező páncélos hadosztályok álltak szemben a túlerőben levő szovjet hadosztályokkal, mert a Wehrmacht főparancsnoksága, Hitler és Göring tervei szerint minden tartalékot az ardennes-i offenzívához csoportosított át, így minden operatív tervről le kellett mondani.

2. *A 3. Ukrán Front áttörése a Dunán:* A megfogyatkozott magyar hadosztályok a Dunavonal védelmében teljes létszámnak megfelelő védelmi körleteket kaptak. 5 és fél névleges hadosztály, kiképzetlen emberekkel 200 km széles arcvonalat védett. Sarohin altábornagyra a szovjet 57. lövészhadsereg parancsnokára hivatkozva állapítja meg Gosztonyi, hogy bár kevés volt a harckocsi és a rohamlöveg a szovjet oldalon, de a folyón való átkelés gazdag tapasztalataival rendelkezve s nagy légiflotta támogatással, Mohácsnál sikeresen áttörtek a Dunán és Pécs elfoglalása után mélyen benyomultak a Dunántúlra. A 4. gárdahadsereg (Zaharov hads. tbk.) pedig északra Budapest irányába támadott.

3. *Budapest körülzárása:* A magyar csapatok felbomlása és a Duna, valamint a Balaton közti területen levő kisszámú német erő tette lehetővé, hogy a szovjet hadsereg 20 hadosztállyal törjön északra és a Margit-védővonalat menetből kíséreljе meg áttörni. Az állások műszakilag gyengék és kiépítetlenek voltak, víz alatt álltak és kiképzett védőőrségük nem volt.

Mialatt az 57. lövészhadsereg északnyugat, a 4. gárdahad-

sereg észak irányába nyert tért, Malinovszkij 2. Ukrán Frontja az ipolysági reteszállás megsemmisítése után Vácot foglalta el s egyidejűleg a szlovák határ felé tört.

Ercsinél sikerült a 2. és 3. Ukrán Frontnak felvenni az összeköttetést, a Duna víztükre alatt kiépített pontonhídon át. Hitler Budapest körülzárásának megakadályozására déli irányú ellentámadást tervezett „Spätlese" fedőnévvel, ezt azonban a sáros, esős idő miatt el kellett halasztani. Ehelyett elhamarkodott és a harcászati szabályzatoknak ellentmondó intézkedést hoztak a Börzsöny hegységben támadt újabb veszélyes helyzet felmentésére. A páncélgránátosokat megfosztották páncélosaiktól és alighogy ez megtörtént, Tolbuhin csapatai december 20-án áttörték a Margit-állást.

A szovjeteknek sikerült kimélyíteni a támadást és december 25-én a bécsi út átvágásával bezárult a gyűrű Budapest körül.

Hitler megrögzötten ragaszkodott — Guderian emlékiratai szerint — Budapest „felszabadításához", melynek politikai jelentőséget tulajdonított, utolsó csatlósát „nem akarta cserben hagyni".

4. *A budapesti helyzet:* Korabeli újságok és naplók alapján jellemzi Gosztonyi.

A kormány és a főbb nyilas vezetők a veszély láttán — amíg lehetett — menekültek, „evakuálva" a többi kincs közt a Nemzeti Bank 9 milliárd aranypengőjét.

Ebben a fejezetben veti fel Gosztonyi a budapesti védők számbeli erejére vonatkozó ellentétes véleményeket. A szovjet források 180—200 ezer emberre, a német szerzők 40 ezer főre becsülik a védők létszámát. Von Wildenbruch SS tábornok, az erőd parancsnoka szerint csak 30 000 fő volt a német és 7000 fő a magyar csapatok létszáma. A cikkíró valószínűsítve 70 000 főt állapít meg az I. magyar hadtest rádiótáviratára hivatkozva.

5. *Felmentési törekvések:* Budapest felmentésére három sikertelen kísérletet tettek a németek, ezek közül kettő majdnem elérte a fővárost.

Hitler nem nyugodott bele a magyar főváros és a körülzárt csapatok elvesztésébe. Felmentésükre ellentámadást szervezett azzal a további céllal, hogy a szovjet csapatokat ketté vágja és katlanban semmisítse meg. Ehhez új páncélos kötelékekre volt szükség. Varsó térségéből és Hollandiából Magyarországra szállított Gille páncélos csoport (IV. SS. pc. hdt.) hat

páncéloshadosztály erővel, köztük a „Wiking" és „Totenkopf" hadosztályokkal, rejtve történt szállítás és átcsoportosítás után nagy erők bevetésével támadott a Dunántúl északi felén, közvetlen a Dunától délre balszárnnyal a folyóra támaszkodva. A meglepést kihasználva, a támadás nagy tért nyert, Zaharov hadseregtábornok 4. gárdahadserege mégis fel tudta tartani a támadókat.

Malinovszkij a Duna északi oldalán folytatta támadását, ezzel erőket vonva el a Budapest felmentésére irányuló hadműveletből. A német csapatok igen súlyos veszteségek ellenére is folytatták a támadást. A Wiking hadosztály egészen Pilisszentkeresztig jutott el (21 km-re Budapesttől), de itt kifulladt.

Az északi irányból történő kísérlet kudarca után Hitler déli irányból erőszakolt újabb felmentést, a Philipp csoport vállalkozásában. A támadás célja a Dunához való áttörés volt, majd északra fordulva, felgöngyölíteni a szovjet támadó hadsereget. A németek Székesfehérvár visszafoglalása után kijutottak a Dunához, a Philipp csoport észak felé fordulva, 20 km-re jutott Budapesttől. A 26. szovjet gárdahadsereg azonban déli irányú ellentámadással kettévágta a német előnyomulást. A „Wiking" hadosztályt katlanban megsemmisítette s ezzel a németeknek a felmentési kísérletekről végleg le kellett mondani.

6. *Budapest végső harca:* Wildenbruch tábornok kitörésre készült elő. Ellátási gondjait a légihídkudarc fokozta, lőszer- és üzemanyaghiánya miatt a harckocsikat fel kellett robbantania.

Budapest már csak füstölgő romokból állt. 800 ezer éhező, elcsigázott polgári személy, villany, víz, gáz nélkül. A sebesültek orvosi kezelés hiányában elvéreztek.

7. *A kitörési-kísérlet kudarca:* A várt felmentő sereg tehát nem érkezett meg. A szovjet támadások sikere nyomán Hitler kénytelen volt Pest feladását január 12-én elrendelni, a Budáról való kitörésre pedig február 11-én adott parancsot. A Wildenbruch tábornok által előkészített kitörést nem sikerült meglepésszerűen végrehajtani. Hullahegyeken át csak keveseknek (a Feldherrnhalle pc. gr. hadosztályból 785 főnek) sikerült Zsámbéknál felvennie az összeköttetést a német csapatokkal.

A budapesti „erődöt" felszámolták s ezzel a magyarországi hadműveletek is gyorsabb ütemben folytatódhattak.

A cikk tömör és alapos összefoglalása a Budapest felszabadításáért folyó harcoknak. Tárgyilagosságra való törekvése ellenére is kitűnik az a szándéka, hogy a harcokban részt vett egykori német parancsnokok menteni kívánják egyrészt politikai felelősségüket, másrészt pedig csökkenteni akarják a szovjet hadsereg eredményeit, hangsúlyozva, hogy elcsigázott, kisszámú, csökkent fegyverzetű német csapattöredékek védtek a felbomlásban levő magyar hadsereg helyett is, a felfrissített és elegendő tartalékokkal rendelkező szovjet hadsereggel szemben.

Windisch Aladárné

LEIPNIKER ARTUR MÉRNÖKŐRNAGY:

SUGÁRFELDERÍTŐ ÉS SUGÁRELLENŐRZŐ MŰSZEREK

A második világháború végén, 1945 augusztusában az egész földön futótűzként terjedt el a hír: az Amerikai Egyesült Államok légiereje egy ismeretlen, minden eddig alkalmazott fegyver hatását ezerszeresen felülmúló bombát — atombombát — dobott a már térdrekényszerített Japán két békés városára, Hirosimára és Nagaszakira. A fegyver borzalmas hatásából a romboló lökéshullám és a hatalmas tűzvészeket okozó fénysugárzás a robbanás pillanatában jelentkezett, de a radioaktív sugárzás a több mint húsz évvel ezelőtt bekövetkezett robbanás óta még ma is szedi áldozatait. Az imperialisták esztelen fegyverkezése következtében a hirosimai atombomba óta az egész világon felhalmozott hasadó anyagkészletek állandóan fenyegetik a világ békéjét. Ezért szükséges mindenki számára az atomvédelem rendszabályainak ismerete, amelynek egyik feltétele, hogy a radioaktív sugárzás hatásmechnizmusa mellett ismerjük a radioaktív sugárzás észlelésére és mérésére szolgáló eszközöket, a sugárfelderítő és a sugárellenőrző műszereket.

A szerző munkájában ismerteti a katonai gyakorlatban használt hordozható műszereket, de a könyv hasznos tudnivalókat ad azoknak is, akik hivatásuk gyakorlása során kerülnek a radioaktív sugárzással kapcsolatba, nem különben a téma iránt érdeklődő valamennyi olvasónak is.

A 160 oldal terjedelmű, 83 szemléltető ábrát tartalmazó könyv első részében megismerkedünk a radioaktív sugárzással kapcsolatos alapfogalmakkal. Itt a szerző csak érinti az anyag szerkezetének kérdéseit, majd részletesen tárgyalja a radioaktív sugárzás lényegét és fajtáit. A vizsgálódás alapja a radioaktív sugárzás és az anyag kölcsönhatása — valamint az, hogy a radioaktív sugárzás milyen elváltozásokat okoz az em-

beri szervezetben. Ezek után találkozik az olvasó a könyv konkrét ismeretanyagával: a radioaktív sugárzás észlelésének és mérésének kérdéseivel.

Minden sugárzásmérő műszernek két alapvető része van: a sugárzásészlelő (detektor) és a mérőberendezés. A sugárzásészlelők jelenleg használatos fajtái, illetve módszerei: az ionizációs detektorok, a szcintillációs detektorok, a kristálydetektorok, a kémiai módszerek és a félvezető sugárzás detektorok. Ismertetésük során az olvasó képet kap előnyös és hátrányos tulajdonságaikról, illetve alkalmazásuk célszerűségéről.

A szerző a munkán belül lehetőleg teljességre törekszik, ezért a műszerek konkrét tárgyalása előtt ismerteti a műszereket felépítő fontosabb elektronikus alkatrészeket és áramköröket. Ezek a műszertechnikában használt egyszerű ellenállások és kondenzátorok mellett az elektroncsövek, tranzisztorok és diódák. De ide tartoznak az áramforrások, a feszültségátalakítók, az impulzusszámlálók és a különféle elektromos kapcsolások is.

A műszerek első csoportja: az egyéni sugáradagmérők. Itt az alapvető követelmény olyan mérési tartomány kialakítása, amely egyik oldalon biztosan megmutatja a megengedhető, másik oldalon pedig a sugársérültek gyógykezelésének alapját jelentő sugárértékeket. De fontos követelmények még az érzékenység, illetve pontosság, továbbá a használat és a kezelés egyszerűsége. A sugárzásmérés-technikának ezek az egyszerű eszközei, kivitelezési, illetve módszer szempontjából sokfélék. Melyiket milyen célra lehet alkalmazni, hogyan jelentkeznek a tábori alkalmazás követelményei és merre vezet a fejlődés útja — ezekre a kérdésekre kap választ ebben a részben az olvasó.

Mindenfajta katonai tényked̈és során alapvető követelmény a sugárzási helyzet konkrét és folyamatos ismerete. Az ehhez szükséges adatokat a megszakítás nélküli sugárfelderítés szolgáltatja. A szerző munkája további részében a sugárfelderítés során használt eszközöket ismerteti. Itt a műszerek két alapvető csoportját találjuk, a sugárjelzőket és a sugárszintmérőket. Előbbiek a radioaktív sugárzás kimutatásának legegyszerűbb eszközei, a második csoportba tartozó műszerek — a sugárszintmérők — a sugárfelderítés alapvető eszközei, mert felhasználásuk lehetővé teszi, hogy a sugárszennyezett területeken megjelöljük a különböző sugárszintű terepszakaszokat. A sugárjelzők jelzési határait a felhasználásuknak megfelelő sugárszintértékre szabályozzák.

A sugárszintmérők mérési tartományait azok a sugárszintek determinálják, amelyeknek egyik oldalán az emberi szervezetre még nem veszélyes értékek, másik oldalán pedig azok az értékek állnak, amelyek még lehetővé teszik, hogy a csapatok ilyen sugárszintű területen meghatározott körülmények között korlátozott időtartamban veszélytelenül tényked jenek.

A sugárszintmérők technikai kivitelezése terén az egyszerű ionizációs-kamrás megoldástól a félvezető-detektoros megoldásig a műszerek összes jellegzetes típusait megismeri az olvasó.

Az atomfegyvernek a robbanás pillanatában fellépő összetett hatása — a lökéshullám, a fénysugárzás és a radioaktív sugárzásokozta károsodáson kívül nemcsak a robbanás körzetében, hanem attól igen nagy távolságra is a terep és a rajta elhelyezkedő tárgyak sugárszennyezetté válnak. Ennek létrejötte három forrásra vezethető vissza. Az első, hogy a reakcióban nem vesz részt a hasadó anyag teljes tömege, hanem egy része a robbanási felhővel együtt a magasba emelkedik, majd visszahull a földre. A másik, hogy az uránium, polónium stb. kettéhasadt atommagjai új radioaktív magokat képeznek, amelyeket ugyancsak a robbanási felhő emel a magasba. Végül pedig a maghasadás és a magfelépítés során egyaránt szabad neutronok keletkeznek, ezek behatolnak a levegőt, a talajt képező anyagok atommagjaiba és radioaktívvá teszik őket. A három tényező hatásának eredménye a sugárszennyezés, amely hosszú időn át veszélyes a csapatokra, ezért észlelése és mérése elsőrendű katonai követelmény. A mérés és egyben a mérésre használt műszerek működésének alapja az anyag egységnyi felületén, térfogatában vagy tömegében percenként végbemenő bomlások száma. A szennyezettségmérő műszerekben a sugárzás intenzitásával arányos impulzusok keletkeznek, amelyeknek egyenárammá átalakított értéke mikroampermérőn leolvasható. Külső kivitelüket illetően a terepen használatos hordozható és laboratóriumokban használt szennyezettségmérőkről beszélünk, technikai megoldás szempontjából a számlálócsöves és a szocintillációs-detektoros műszerek a legismertebbek.

A könyv befejező részében az izotóplaboratóriumokban a tudományos kutatások során használt műszereket tanulmányozhatjuk, végül pedig megismerjük a radioaktív sugárzás elleni védekezés alapjait, ezen belül mind a külső, mind a belső sugárzás elleni védelem rendszabályait. Érinti a könyv a sugármentesítés és a sugárzó anyagok szállításának kérdéseit is.

A munka említésre méltó előnyös tulajdonságai a gazdag képanyag, az igen jó és érthető vázlatok, továbbá az, hogy a szerző a könyvhöz ügyesen kezelhető könyvjelzőt szerkesztett, amelyen az olvasó a radioaktív sugárzással és annak mérésével kapcsolatos minden alapfogalmat és mértékegységet megtalál.

A könyv a katonai sugárzásmérés technikai teljes területét és részben a tudományos, valamint ipari területét is átfogja. A rendkívül időszerű téma iránt érdeklődő olvasónak összefoglaló képet ad a sugárzásmérő műszerek fejlettségének mai állapotáról, a felhasználás lehetőségeiről és a fejlődés várható irányairól.

Szabó Sándor

NÉHÁNY KÖNYV A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ IV. NEGYEDÉVI TERVÉBŐL

Szokolovszkij marsall által vezetett szovjet szerzői munkaközösség írta a

HADÁSZAT című munkát, amely nélkülözhetetlen segítséget nyújt néphadseregünk tisztjeinek katonai ismereteik kiszélesítéséhez.

A szerzők tisztázzák a hadászat fogalmát, vizsgálják a hadászatnak a politikával, a gazdasággal és az erkölcsi-politikai tényezőkkel való kapcsolatát, elemzik a harmadik világháború előkészítésére irányuló modern imperialista hadászat lényegét és tartalmát. A könyv áttekintést ad a szovjet hadászat fejlődéséről és jelenlegi helyzetéről, s a burzsoá katonai teoretikusoknak a korszerű háború jellegére és megvívására vonatkozó lényegesebb nézeteiről.

Szovjet szerzői munkaközösség műve a

MAGYARORSZÁGI FELSZABADÍTÓ HADMŰVELETEK 1944—1945 című monográfia.

Ez a könyv — amely a magyar fordításban is megjelenő Nagy Honvédő Háború története című hatkötetes szovjet mű negyedik és ötödik kötetének egy-egy fejezetét foglalja magában — a legújabb kutatások gazdag anyaga alapján mutatja be Magyarország felszabadításának történetét.

Az említett fejezetek megírásakor a szovjet szerzők — az események minél pontosabb, sokoldalúbb megvilágítása érdekében — szorosan együttműködtek az MSZMP Párttörténti Intézetével és a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Intézetével. A közös munka eredményeképpen e kötettel az olvasó már ez év utolsó hónapjában, jóval a Nagy Honvédő Háború 4. és 5. kötetének megjelenése előtt, teljes értékű monográfiát kap a szovjet hadsereg magyarországi harcairól és az ország akkori általános politikai helyzetéről.

Az év utolsó hónapjában jelenik meg *Szentesi Ede* könyve TALÁLKOZÓHARCOK ÉS ÜTKÖZETEK címmel.

A szerző először a találkozóharc keletkezését és kialakulását ismerteti, áttekintve annak történelmi útját az ókortól a második világháborúig. Kritikailag elemzi a második világháború számottevőbb találkozóharcait, ismerteti a Horthy-hadsereg ezzel kapcsolatos nézeteit, s végül — a könyv alapvető mondanivalójaként — következtetéseket von le a korszerű háború várható találkozóharcaira és ütközeteire. Képet kapunk e témával kapcsolatos nézetekről, elképzelésekről is.

A könyv mondanivalóját számos vázlat és térképvázlat szemlélteti.

HARASZTI SÁNDOR—PETŐ TIBOR:

ÚTIKALANDOK A RÉGI MAGYARORSZÁGON

Budapest, 1963. Táncsics Kiadó 324 o.

Az előszót és jegyzeteket *dr. Makkai László* készítette

Felhívom történész kollégáim figyelmét erre a nagyon ügyesen összeállított érdekes kis könyvre, amelyet a hadtörténetkutatók is haszonnal forgathatnak. 24 írást közöl, amelynek szerzői, külföldi, Magyarország egyes részét beutazó emberek. Az első utas egy arab kereskedő volt 1151—53 között, az utolsó a gyermekkori mesékből ismert Andersen meseköltő. Megtudjuk a könyvből, hogy hogyan látták közel ezer éven át a régi Magyarország városait, pusztáit, a lakosság foglalkozását, szórakozását, küzdelmes életét az itt járt külföldiek. Persze sok függ attól, hogy az illetők milyen érzésekkel keresték fel országunkat. Némelyikük szeretettel, mások ellenséges érzésekkel, vagy fölényes idegen módján, csak pusztai csikósromantikát láttak-e vagy pedig komolyan felismerték nemzetünk értékeit emberekben, természetadta javakban messze Keletről kelet és nyugat határán megtelepedett magyarság életében.

Nincs terünk arra, hogy ez érdekes könyvecskében közölt összes útleírásokat részletesen ismertessük, csupán néhányra szeretném felhívni olvasóink figyelmét, de azzal a felszólítással, hogy az itt nem említetteket is érdemes elolvasni.

Persze találunk felületes, téves alapokon álló ítéleteket is. S ezért nagy jelentőségűnek tartom a Makkai Lászlótól írt bevezetést és ugyancsak tőle minden útleírás előtt annak rövid tartalmi kivonatát és az utazóra vonatkozó személyi adatokat. Makkai bevezetése keresztmetszetben megismerteti velünk a magyarországi útleírások rövid történetét, és minden útleírás előtt annak rövid kivonatát és ami nagyon fontos, az

illető utazó kilétét és hogy milyen célból jött hozzánk és itt mit tapasztalt. Az ugyancsak tőle készített jegyzetekben pedig megmagyarázza a ma esetleg nehezebben érthető helyzeteket és helyesbíti az utazó tévedéseit. Ezzel tehát ezt a kis könyvet — mondhatnám tudományos színvonalra emeli, mert a figyelemmel olvasó mai történetkutató, egy-egy útleírásban az akkori kornak topographiai, harcászati, társadalmi képét találja meg. Hiányként szabadjon megemlíteni, hogy tudomásom szerint találhattak volna még több érdekes útleírást, de bizonyára a könyv kis terjedelme ezt nem engedhette meg.

Egy útleírás azonban feltétlenül közlendő lett volna, ez Tollius Jakab hollandi orvos 1714-ben Amsterdamban megjelent útleírása, benne látogatása a tudós hadvezér, Zrínyi Miklósnál, amikor őt 1660-ban csáktornyai várában meglátogatta és kitűnő képet fest a palota kifinomodott ízléssel berendezett, nagyúri udvartartásáról és ezzel megadja a kezdetet és a hátteret Zrínyi Miklós magánéletéről. Ezt a munkát a Zrínyi életével foglalkozó könyvek, Széchy Károly, Markó Árpád és Klaniczay Tibor könyvei is mind megemlítik.

Majdnem valamennyi útleírásból kitűnik az, hogy Mátyás király alatt milyen magas kulturális élet volt hazánkban és, hogy Mohács után milyen nagy zuhanás következett be minden vonalon. De az azután következő leírásokban szinte következetesen találkozunk azzal a megállapítással, hogy Magyarországon az élet nem nehéz, mert a természetadta előnyök, elsőrendű szántóföld, szőlő, állattenyésztés, az életet lényegesen megkönnyíti. Jól esik olvasnunk, hogy a magyar embert általában okos, jó indulatú, vendégszerető, lovagiasan gondolkodó embernek rajzolják.

Az idegenektől reánk maradt útleírások azért is érdekesek, mert az idegen mindig másképp látja a dolgokat, mint a bennszülött. És érdekes megfigyelni, hogy a műveltebb országokból jött utazó sok hiányt fedezett fel, ami természetes, míg a kulturálatlanabb keletről és délről ide utazók sok mindent dicsérnek, ami a nyugatiaknak fel sem tűnik.

A török hódoltság alatt írt levelekben érdekes helyzetjelentéseket olvasunk a törökellenes hadjáratról, a katonai viszonyokról, a várak állapotáról, a nagy francia hadvezérnek, Conde marsall szárnysegédének tollából. Ugyancsak a török időkből olvashatunk két érdekes leírást, az egyiket Pecsevi Ibrahim török történetíró írta és igyekszik kritikusan szemlélni az eseményeket. A másik rendkívül érdekes írás, szerkesztője Evlia Cselebi, a híres török utazó, aki utazásáról 10 kötetet ír

és e munkájának 6. és 7. kötetében írja le magyarországi tapasztalatait 1660 és 1666 között. Ezt a munkát, amelyet Karácsony Imre fordított le annak idején magyarra, azt hiszem sokan ismerik. Hadtörténeti szempontból érdekes benne Pécs, Hatvan, Eger várainak részletes ismertetése. De a könyvnek talán egyik legértékesebb és leghasználhatóbb fejezete Edward Browne angol orvos leírása, akit a királyi tudóstársaság küldött egy keleti tanulmányútra. Kapott feladatához híven mindenütt komoly felkészültséggel tanulmányozta Magyarország társadalmi, gazdasági, bányászati ügyeit. Az idegen utazók közül az ő beszámolói a legfontosabbak. Könyvét 1673-ban adta ki. Különösen érdekes leírásában Esztergom és Érsekújvár várainak helyzete és jelentősége.

Hoffmannsegg Joachim gróf, német természetbúvár a francia forradalom idején járt Magyarországon. Viszontagságos útjáról érdekes megfigyeléseit tette közzé 1793—94-ben Szászországban lakó néhéhez intézett leveleiben, főleg hosszabb ideig tartó budai és pesti tartózkodásáról számol be, igen érdekesen. Leírja a magyar tudósokkal folytatott beszélgetéseit, azután magyar úri családoknál élvezett vendégeskedését. Részt vett nagy báltermekben tartott mulatságokon, részletesen leírja a férfiak és nők öltözködését. Innen leutazott Pécsre, ahol mezőgazdasági tapasztalatokat gyűjtött. Szerinte a hegy bortermő vidék, de nem nagyon szakszerűen művelik. Dicséri a magyar műveltebb osztály tagjainak nyelvtudását, beszélt egy kanonokkal, aki hét nyelven folyékonyan beszélt és nagy társaságban egyszerre három-négy nyelven is szoktak a vendégek egymással érintkezni. Leírja a budai vár akkori állapotát és dicséri benne a Fortuna utcában levő legjobb vendégfogadót, a Fortuna szállodát. Pesten pedig a kávéházakról írja, hogy a legszebbek, amiket valaha is látott.

Andersen, a világhírű dán meseköltő egy törökországi útjáról hazatérve, keresztül utazott Magyarországon, több napott töltött Pest-Budán. Megemlíti, hogy az 1838-i nagy árvíz, mely teljesen elöntötte Pestet, súlyos károkat okozott, de azóta már minden ház felépült. A Nemzeti Színházban meghallgatta Mendelssohn Paulus oratóriumát, igen szép előadásban. Felkereste Gül Baba sírját és a Széchenyitől alapított Nemzeti Kaszinót, amelynek gazdag könyvtárában gyönyörködött.

A Makkai Lászlótól írt bevezetés tudományos szempontból azért is érdekes, mert annak nyolcadik jegyzetében felemlíti mindazokat a bibliographiai munkákat, amelyekből az itt szereplő leírásoknak megfelelő korszakaira vonatkozó forráso-

kat megtaláljuk. A képanyag kiválasztása szerencsés, mert néhány már általában ismert képen kívül, több eddig ismeretlen tájképet, vár és város tervrajzot, csataképet, népünnepélyeket, a magyar nemzeti viseletet mutató képet találunk. Érdekes például két egymás után megjelenő egykorú rajz fotokópiája, amely Buda távlati képét mutatja 1740-ben és negyven évvel később, 1787-ben. Haraszti Sándor és Pethő Tibor igen hasznos munkát végeztek e könyvecske kiadásával, annak értékét növelik Makkai Lászlónak előszava és magyarázatai. A könyv nyomdatechnikai szempontból ízléses kiállítása a Táncsics Kiadó gondos munkáját dicséri.

Markó Árpád,
a történelemtudomány kandidátusa

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

MAGYAR KATONÁK ÁTÁLLÁSAI A VÖRÖS HADSEREGHEZ HAZÁNK FELSZABADÍTÁSA SORÁN

1944 őszére a felszabadító Vörös Hadsereg csapatai Magyarország határaihoz érkeztek. Az ország ekkor már negyedik esztendeje hordta az idegen érdekekért vívott háború nyomasztó terheit. A haza megvédésének hamis jelszavával harcba küldött hadseregnek — jelképesen szólva — ekkor már megroppant gerinccel és szakadt inakkal kellett elviselnie a minden addiginál nehezebb megpróbáltatásokat.

A keleti frontra küldött hadosztályok már korábban is súlyos véráldozatot hoztak, s elvesztették erőik javát. Fokozta a nehézségeket, hogy a halottak és sebesültek zöme a fegyverfogásra legjobban alkalmas korosztályokból adódott. A stratégiai jellegű nyersanyagkészletek erősen megcsappantak, s nem volt lehetőség a háború folytatásához szükséges korszerű nehézfegyverzet előteremtésére sem. Az ipar, a közlekedés dezorganizálódott és nem tudott eleget tenni az arcvonal szükségleteinek. A városok lakossága tömegméretekben szenvedte el a súlyosabbnál súlyosabb légitámadásokat. Az ország külpolitikailag elszigetelődött, s egyre szorosabban a náci Németország pórázára került.

Mindezek még a politikában kevésbé járatos emberek számára is nyilvánvalóvá tették, hogy Horthy Magyarországában valami nincs rendjén, hogy a fasiszta államvezetés a közvetlen katasztrófa szélére jutott.

Mindez kihatott a hadsereg belső helyzetére is. A katonák hangulata mindennek, csak éppen jónak nem volt nevezhető. Ez időre már a talmi győzelmek szertefoszlottak, s a honvédek tömegei belátták, hogy ehhez a háborúhoz semmi közük. Gyökeret vert köztük az a gondolat, hogy céltalanul pusztulnak el Hitler hódításaiért.

Még a horthysta vezetők is elismerik, hogy a Vörös Hadsereg felvilágosító szava termékeny talajra lelt közöttük. A katonák választ elé kerültek, s dönteniük kellett a háború tagadása vagy támogatása között. Mondhatnánk úgy is, hogy ez időre minden honvéd elkészítette a maga számára a 4 háborús év mérlegét.

„Miért bántjuk az oroszokat, mikor ők nem bántottak minket"? „Mit kerestem én a Don partján?" „Miért harcoltam? Sem nekem, sem a családomnak nem lett jobb a sora." „Mi közöm nekem Hitler háborújához?" „Végső győzelem! Jó-jó, de miért jöttünk hátra a Dontól a Tiszáig?" Egyszerű kérdések voltak ezek, de a fasiszta katonai vezetés egyszerűen nem tudott rájuk meggyőzően válaszolni.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Horthy-féle honvédség legsebezhetőbb pontja az erkölcsi erő gyengeségében rejlett. 1944 végére a magyar honvéd egyszerűen nem akart tovább harcolni, nem akart saját érdekei ellen cselekedni.

A magyar alakulatok ezen gyenge pontját ismerték a szovjet katonák is. A Vörös Hadsereg a magyarok ellen a fegyveres harcon kívül az igaz szó fegyverével is küzdött. Ez a rendkívül bonyolult feladat a hadseregek és a hadosztályok politikai osztályaira hárult. Az agitációs munka középpontjában az átállások és a tömeges méretű kapitulációk előkészítése és megszervezése állott, bár nagy gondot fordítottak az egyéni megadás érdekében folytatott propagandára is.[1]

A magyarok felé folytatott felvilágosító munka formái igen változatosak és sokrétűek voltak. A leghatékonyabb propagandaeszköznek a napi több alkalommal és több hullámhosszon folytatott rádióadások bizonyultak. A Kossuth rádió hírei és közleményei mind a lakosság, mind a katonák széles köreiben ismertté váltak. Zalka Zsigmond százados írja. „Előfordult, hogy egy elöljáró egyik tiszttársamat (Váraljai József) tettenérte, amint legénységének egy részével a hozzájuk tartozó távbeszélő és rádióközpontban az orosz rádió propaganda előadásait hallgatták, s ezért nekem tényvázlat felvételét rendelte el."[2] Bizonyára nem lehet véletlen, hogy ez az alakulat — a 207/11 gépágyús üteg — később Budapest ostroma során a Mária Valéria utcában csatlakozott a szovjet katonákhoz.

1944. december 3-án Tamási környékén állt át Szőlősi

[1] A pártpolitikai munka a szovjet fegyveres erőkben a Nagy Honvédő Háború éveiben. 1941—45. Készítette a K. V. Krajnyukov vezette munkaközösség. Megjelent a Szovjetunió hadügyminisztériuma katonai kiadójánál 1963-ban. L. 15. fejezet.

[2] HIL HM eln. 1945. Szám nélkül. Zalka Zsigmond jutalmazási ügye.

András főhadnagy alakulata is. „A kiadott parancsot, hogy a harcot vegyük fel, nem teljesítettük. A moszkvai rádió adásait hallgatva éjjel, valamennyien, kb. 100—120 fő, polgári ruhában megszöktünk 2—3 fős csoportokban. Az arcvonalon minden további nélkül átjutottunk. A Vörös Hadsereg tagjai minden feltartóztatás nélkül hazaengedtek bennünket" — írja Szőlősi főhadnagy.[3]

A Kossuth rádió adásait tanulmányozva, nyomban feltűnik, hogy a változatos programban milyen nagy helyet kap az átállás gondolatának terjesztése. Az adások hangsúlyozzák, hogy ennek a mozgalomnak általános nemzeti jelentősége van, s alkalmas arra, hogy a szövetséges hatalmak véleményét megváltoztassa Magyarországról. A honvédek előtt leleplezték a horthysta vezetésnek az esküvel és a katonai helytállással kapcsolatos propagandáját is. Bebizonyították, hogy ezeket az eszményeket a fasiszták igazságtalan ügy szolgálatába állították. Az adások hangoztatták, hogy az átállás nem jelent esküszegést, mert az ország vezetői elárulták a népet, s nem jelent gyávaságot sem, mert ez csupán a jogos önvédelem egyik formája.

Íme egy részlet a Kossuth rádió szenvedélyes és meggyőző erejű adásainak egyikéből. „A Függetlenségi Front felszólítja katonáinkat és tisztjeinket, hassanak oda, hogy egész egységek, zárt sorokban menjenek át az oroszokhoz. Az oroszok oldalára átállásnak tömegjelenséggé, tömegmozgalommá kell válnia, még mielőtt a nagy orosz támadás megindul. Minél több honvéd tagadja meg ilyen módon az orosz támadás előtt azt, hogy a németekért harcoljon, annál nyilvánvalóbb lesz, hogy az átmenés az oroszokhoz nem egyszerűen belefáradást jelent a háborúba, hanem egy szabadságért harcoló nép önvédelmét. Az átmenés az oroszokhoz legyen a magyar nemzeti ellenállás szerves része" — hangsúlyozta a Kossuth rádió.[4] Úgy érzem, hogy ez a megállapítás egyben a mozgalom politikai értékelését is megadja.

Az átállások szervezésében, előkészítésében fontos szerepe volt a nagyerejű hangszórókkal felszerelt propaganda gépkocsiknak, a lövészárkokban vagy a senki földjén elhelyezhető hangerősítő berendezéseknek és a legegyszerűbb propagandaeszköznek, az átkiabálásra szolgáló szócsőnek. Ezek segítségével rendszeres tájékoztatást adtak a TASSZ híreiről, felvilágosító előadásokat tartottak, megszólaltatták az átállt vagy fog-

[3] HIL HM eln. 1945. Szám nélkül. Szőlősi András jutalmazási ügye.
[4] HIL Tanulmányok. 2257 db. 1944. V. 20.

ságba esett katonákat, üzeneteket közvetítettek, megmagyarázták az átállások megszervezésének módjait stb.

Ilyen hangszórós kocsik tevékenykedtek pl. 1944. X. 15-ét követően az 1. magyar hadsereg arcvonala előtt is, s ezek továbbították Miklós Béla vezérezredes átállásokat elrendelő parancsát.[5] Ezen a frontszakaszon dolgozott a felvilágosító munkát végző magyar antifasiszták egyike Gyáros László is, aki visszaemlékezésében így ír tevékenységükről. „Mikor az úgynevezett Árpád vonal ellen készítettünk elő támadást a Kárpátokban, csöndes éjszakákon kimentünk a kocsival a két vonal közé, a senki földjére, s egy-két zeneszám után elolvastuk a hadijelentést, majd a felderítők adatai alapján a szembenálló magyar egységhez beszéltünk . . . A magyar katonák meghallották, megértették szavainkat, megfogadták tanácsainkat: tízesével szöktek át naponta. A két hangszórós kocsi valóságos munkaversenyben állt egymással, hogy melyiknek szavára jönnek át többen." írja Gyáros László.[6]

Az átállások szervezésében jelentős szerepet játszottak a milliószámra terjesztett röplapok is. Szerkesztésükhöz felhasználták a központi anyagokon kívül a szembenálló félről szerzett értesüléseket is. Legtöbbjük névszerint említi a magyar alakulat parancsnokait, közli az egységek hadrendi számait, beszámol hadbírói tárgyalásokról, kivégzésekről, szökésekről. A valóságnak megfelelően beszél a magyar honvédek élelmezésében, felszerelésében rejlő hiányosságokról, a német—magyar ellentétekről stb. Ezek a „helyi" anyagok hihetővé tették a röplapok egyébb jellegű közléseit is, s különösen alkalmasak voltak a katonák befolyásolására. Legtöbbjük végén ott állt a hármas alternatíva; a háborúból való megmenekülés csak úgy lehetséges, ha szembefordulnak a németekkel, s partizánokká lesznek, ha titokban hazaszöknek lakóhelyükre, vagy ha egyenként és csapatosan átmennek a Vörös Hadsereg oldalára.[7]

A megmaradt hadbírói iratok bizonyítják, hogy a röplapok végén levő kétnyelvű záradéknak — „Ezen röplap felmutatója önként jött át a Vörös Hadsereghez. Nem tekinthető hadifogolynak, otthonába távozhat". — milyen nagy hatása volt a katonákra. Csaknem minden honvéd őrzött magánál valamilyen rejtekhelyen egy ilyen röplapot, hogy abban a bizonyos döntő pillanatban elővehesse.

5 HIL HM eln. 1945. 26877.
6 HIL Partizán gyűjtemény. M/76.
7 A Vörös Hadsereg röplapjairól lásd a következő tanulmányokat: Honvédségi pártmunkás. 1958. VII. hó. 567. o. és Hadtörténelmi Közlemények 1955/2. sz. 101. o.

Gyakran előfordult, hogy a fogságba jutott honvédek — akik a fasiszta propaganda hatására azt hitték, hogy nyomban kivégzik őket — engedélyt kaptak, hogy visszatérjenek csapattestükhöz, s felvilágosítsák volt alakulatuk tagjait. Ezután rendszerint kisebb nagyobb csoportokban bajtársaikkal együtt tértek vissza a szovjet katonákhoz.

A hadosztályok politikai munkásai elbeszélgettek a fogságba jutott főtisztekkel, tábornokokkal, s felkérték, hogy írjanak levelet a még harcoló kötelékek parancsnokainak. Gerlóczi László vőrgy. pl. Trunkwalter Ödön, az 5. honv. gyal. ho., és Osztovich Ferenc, a 23. tart. gyal. ho. parancsnokához írt ilyen sorokat: „Felkérlek csapataiddal együtt szüntesd be a hiábavaló harcot. Az országunkat a németektől felszabadító orosz hadsereg előtt tedd le a fegyvert. Sorakozz csapataiddal a hazánkat újjáépítők közé Te is. Hadifogságról vagy elhurcolásról szó sincs. Szállj szembe bátran minden hitetlenkedővel és az emberi rövidlátás minden kicsinyességével."[8]

Az ilyen leveleket aztán parlamenterek vagy magyar hadifogoly tisztek vitték át a még harcoló egységek parancsnokaihoz.

Ennek a hatalmas méretű felvilágosító munkának az eredményei a magyar levéltári anyagok alapján számszerűen nehezen adhatók meg. A veszteségi kimutatások ugyanis hiányosak, s az átállókról, mint eltüntekről, vagy mint fogságba jutottakról beszélnek. Némely esetben azonban ilyen bejegyzések is olvashatók a veszteség oka rovatban: „Az ellenséghez való átszökés", mint azt a 25/I zászlóalj 1945. január 17-én 8 honvédről jelenti. Érdekes a IV/2 önálló utász század veszteségkimutatása is 1945. február 5-éről. 29 honvédről közlik: „A Balaton partján levő támpontról szökés a Balaton jegén keresztül az ellenséghez."

A Vörös Hadsereg fogságába jutott honvédek számadatai sem adnak részünkre támpontot, hiszen az átállások döntő ismérve éppen az, hogy az átállók önként, saját elhatározásukból hagyták el csapattesteiket, s nem a harcok során jutottak fogságba.

Ismeretes, hogy 1944 szeptemberében a Horthy-hadsereg 1 074 751 emberrel — tiszt és legénység — rendelkezett. Ez a mennyiség 1945 februárjára — nem számítva a Németországba hurcolt csapatokat — 214 463 főre csökkent.[9] Joggal gondol-

8 HIL HM eln. 1945. 26834.
9 Hadtörténelmi Közlemények 1960/2. sz. 227. o.

hatjuk, hogy a fogyatékba jutott állománynak csupán egy része került fogságba, vagy pusztult el a kilátástalan harcok során. Feltételezhetjük, hogy több tízezerre rúg azok száma, akik politikai jellegű meggyőződésből, vagy egyszerűen csupán a pusztulás előli menekülés jól felfogott egyéni érdekétől hajtva szakítottak a fasiszta rendszerrel.

Figyelemre méltó az a moszkvai jelentés is, mely szerint a Vörös Hadsereg 1944 novemberének végefelé naponta 500—1000 magyar hadifoglyot ejtett akkor is, amikor egyik magyar arcvonalon sem folytak erőteljesebb szovjet támadások. Nos ez a napi 500—1000 fő nagyrészt az átállók köréből került ki.[10]

A felszabadító Vörös Hadsereg előrehaladásával párhuzamosan ez a folyamat méreteiben és jelentőségében egyre növekedett. A Szálasi hadsereg 1945 tavaszára úgy elolvadt, mint a Dunántúl lankáit borító hótakaró. Az átállások, amelyek korábban csupán szórványosan fordultak elő, most egyszeriben tömegjelenséggé váltak.

Nincs módunk arra, hogy a Magyarország felszabadítása idejéből rendelkezésünkre álló több száz ismert átállást felsoroljuk, ezért csupán néhány eset közlésére szorítkozunk. Ilyen jellegű adatokat — pl. a 24. ho. átállásáról — folyóiratunk már eddig is gyakorta közölt.

Botás György, aki a Vörös Hadsereg felderítőjeként harcolt, írja visszaemlékezésében. 1944. november 7-én Poroszló környékén „egy egész magyar század jött át. Áthoztak 3—4 német tisztet is, akik harcra kényszerítették őket. Teljesen felszerelve jöttek át, sebesültjeiket is áthozták."[11]

Bánrévénél 3 tiszt, 11 tiszthelyettes és 350 fő legénység ment át „harc nélkül az oroszokhoz". Polgárdinál pedig a 3. hadsereg Viden kiképzett géppuskás alakulata, az ún. Szemző zászlóalj ment át önkéntesen az arcvonalon. Magukkal vittek 10 tehergépkocsit is fegyverrel, lőszerrel és ruhával megrakva.[12]

A Bükk hegységben 1944. december 14-én állt át az 57. határvadász portyázó osztály egyik zászlóalja 1300 fővel. A vállalkozásban részt vevő Kobuvicz Imre így ír erről hivatalos nyilatkozatában. „Mi tisztek egyetértettünk a legénységgel, de mozdulni se tudtunk, mert kb. 60—70 főnyi német tábori csendőr úgy volt elhelyezve, hogy az átszökni készülőket tüzükkel biztosan megölték. Ilyen állapotban voltunk, mikor Boskó Jenő hadnagy csoport segédtiszt kijött az 1. századhoz.

10 Néplap. 1944. XII. 3.
11 HIL Partizán gyűjtemény. M/59.
12 HIL HM eln. 1945. 26517.

Az ott szerzett információk után felment a német tábori csendőrökhöz és azokat — amint hallottam — étkezés ürügye alatt levitte a kb. másfél kilométerre levő Uppony községbe. Ezen alkalmat felhasználva mind a három századunk állását azonnal elhagyta és részben átment a Vörös Hadsereghez, részben pedig csoportokra oszolva az erdőségen keresztül otthonukba tértek vissza." — írja az átállás egyik résztvevője.[13]

Szentkirályi Gusztáv alezredessel az élen 1944. november 11-én teljes egészében átment a Vörös Hadsereghez a 201. honvéd zászlóalj is. A parancsnok kijelentette, hogy azért tették le a fegyvert, mert felismerte, hogy a háború nem magyar, hanem német érdekekért folyik.[14]

A horthyista, majd a nyilas katonai vezetés természetesen mindent megkísérelt, hogy ezt az elemi erejű folyamatot feltartóztassa. Újra és újra kihirdették a rögtönbíráskodást. Rendkívüli katonai törvényszékeket hoztak létre, s megkövetelték, hogy ezek „példaadó" ítéleteket hozzanak. Az agyonlövéseket, akasztásokat az egész hadseregben ki kellett hirdetni, s az ítéletet nyilvánosan kellett végrehajtani. Megengedték, sőt arra ösztönözték a tiszteket, hogy a „harcfegyelem biztosítása" címén éljenek a harcászati szabályzatban megengedett jogkörrel, s a „kishitűeket, gyávákat, vagy szökni akarókat" a helyszínen lőjék agyon. Szinte nem volt olyan parancskihirdetés, ahol ne hangzott volna el a fenyegető „felkoncolandó" szó.

Német mintára, minden jogot megcsúfolva, elrendelték, hogy az átállt vagy megszökött honvédek családtagjai ellen eljárást kell indítani. „Minden alakulat közvetlenül nekem azonnal jelentse, ha az állományába tartozó honvéd vagy rendőr személyek közül bárki igazolatlanul eltűnik, (szökés, önkényű eltávozás, ellenséghez átszökés) hogy a megtorló rendszabályokat hozzátartozóival szemben is azonnal megtehessem, és vagyonát elkobozzam." — rendelte el Beregfy.[15]

Kassán 1945. január 5-én 12 honvédet, köztük 6 katonaszökevényt akasztottak fel az utcai lámpatartó oszlopokra, nyakukban táblával „szökevény vagyok, partizán vagyok."[16] A 12. hadosztálynál 16 fő legénységi állományú egyént végeztek ki szökés kísérlete miatt.[17] Ugron István százados, Szíjártó Zoltán szakaszvezetőt, — aki átállt a Vörös Hadsereghez, s egy ellen-

[13] HIL HM eln. 1945. 36374.
[14] Szabad Nép. 1944. dec. 4. sz.
[15] Honvédségi Rendeletek. 1945. II. 14.
[16] Ladislaw Olexa-Vladimir Vipler. A nyilaskereszt árnyékában. Szlovákiai politikai könyvkiadó. Bratislava. 85. o. A városban a fasiszták összesen 76 kivégzést hajtottak végre.
[17] HIL HM eln. 1945. 24390.

támadás alkalmával ismét fogságba került — személyesen lőtte agyon pisztolyával.[18]

A Birkei Gorzó András alezredes alá tartozó I. hegyivadász zászlóaljnál Felsőribonyicán egy katonát lőttek agyon az alakulat előtt. Karácsonyi Sándor főhadnagy géppisztolytűzzel kényszerítette a kivezényelt egységet, hogy körmével kaparja be az áldozatot a megásott sírba.[19]

A felsorolt adatok, s az itt közölt dokumentumok bizonyítják, hogy a Vörös Hadsereghez történt átállások 1944 végén 1945 elején méreteiben jóval jelentősebbek voltak, mint ahogyan azt eddigi ismereteink alapján gondoltuk. Ezen kérdés figyelmes tanulmányozása nélkül nem érthetjük meg helyesen a Szálasi hadsereg bomlásának folyamatát és a felszabadulás éveinek több más eseményét sem. A fasizmussal szakító és azzal szembeforduló katonatömegek történetének tanulmányozása egyben a magyar antifasiszta mozgalom egy újabb, kevésbé ismert fejezetét tárja fel előttünk.

Gazsi József

[18] A szombathelyi honvéd kerület iratai. 1945. 1890. sz.
[19] HIL Partizán gyűjtemény. Cs/42.

1944. december 2.

Szűcs Lajos alhadnagy nyilatkozata Oláh István alhadnagy és szakaszának a Vörös Hadsereg oldalára történő átállásáról.

Nyilatkozat

Oláh István t. alhdgy. bajtársnak a Jutalmazási Bizottságtól kapott felhívással kapcsolatban, büntetőjogi felelősségem tudatában az alábbi nyilatkozatot adom:

Nevezettet 1941. évi október hó óta ismerem. Vele egy időben és egy alakulathoz vonultam be tényleges katonai szolgálatra. A fronton is vele együtt teljesítettünk katonai szolgálatot a volt 10. honv. gy. e. III. zlj-ánál. Mindketten 1944. évi december hó 2-án Sátoraljaújhelyen kerültünk hadifogságba. Fogságbakerülésünk az alábbi körülmények között történt:

1944. évi december hó 1-én részt kellett vennünk egyik zászlós bajtársunk kivégzésén Sátoraljaújhelyen, akit azért végeztek ki, mert szakaszával együtt át akart szökni az oroszok oldalára. Annak ellenére mi elhatároztuk, hogy tovább nem folytatjuk a harcot és nem vonultunk vissza Szlovákiába. Már 1944. október hó 15-óta készültünk ennek megvalósítására, azonban erre kedvező alkalom csak Sátoraljaújhelynél nyílott.

Sátoraljaújhely ellen az orosz hadsereg 1944. december hó 2-án kezdte meg a támadást. Oláh alhdgy. szakasza a Ronyva pataktól a Csörgő útig terjedt, én pedig tőle balra, a Várhegy irányában voltam berendezkedve védelemre. Az oroszok a támadást kb. 21 órakor, a sötétség beálltával kezdték meg. Oláh alhdgy. szakaszkörlete felől nem hallottam tüzelést és csak fogságba kerülésem után tudtam meg, hogy nem vette fel a harcot, hanem a hozzá beosztott legénységgel egyetértve letették a fegyvert. Én hozzá hasonló körülmények között, bevárva a szovjet hadsereg felzárkózását, beszüntettem a már régóta céltalannak látott ellenállást és átmentem az oroszok oldalára. Az orosz katonák bennünket szívélyesen fogadtak és velünk

bajtársias módon bántak. Oláh alhdgy-al a hadifogság idejét is együtt töltöttük el Novi-Szamborban (Ukrajnában). Ugyancsak együtt jelentkeztünk önkéntesen a megalakult új hadseregbe. Attól kezdve a 18./II. gy. zlj. állományában együtt teljesítettünk katonai szolgálatot 1945. évi szeptember hó 1-ig, amikor őt a 6. ho. törzs állományába helyezték át.

Balatonalmádi, 1945. október hó.

Szűcs Lajos alhdgy. s. k.

HIL HM eln. 1946. 27312. — Eredeti tisztázat.

1944. december 21.

Fekete Andor szds. nyilatkozatában beszámol századának a Vörös Hadsereghez történő átállásáról.

Magam és megbízható tiszthelyetteseim mindinkább előkészítettük a talajt az átálláshoz. Megkönnyítette munkámat az, hogy az egyetlen nyilas érzelmű tisztem, Kormos István hdgy., hosszas izgató propaganda után 8 embert tudott találni, akik jelentkeztek a Hunyadi SS. hadosztályba és vele együtt elmentek. Ezek után már biztosabban mozoghattam. Mikor az újabb hátramozgásra a parancsot megkaptam, úgy teljesítettem, hogy csak az irodaszemélyzetet és a betegeket küldtem hátra, magam 220 emberrel Várgedén maradtam, s ezáltal elértem azt, hogy rólunk senki hivatalosan nem tudott. A községen átvonuló, Szlovákiába irányított magyar és német csapatok kérdésére azt válaszoltam, hogy egységem a község védelmével van megbízva. Mindenki elhitte és így hetekig éltünk Várgedén. Ezidőben a község sok lakójával már teljesen nyíltan beszéltem szándékomról és sok családot én beszéltem le az elmenekülésről, föltárva előttük a német és nyilas propaganda hazug voltát.

Midőn az előnyomuló oroszok már csak 8—10 km-re voltak Várgedétől, mindinkább sokasodtak a németek, és ezek mindig jobban kezdtek gyanakodni rám és alakulatomra. December 18-án az éj folyamán észrevétlenül összevontam embereimet és anyagommal, lovaimmal együtt elmentünk Korlátiba, amely község a főútvonaltól távol, erdők, hegyek között fekszik. A lakosság itt már teljes mértékben tudta, hogy mit szándékozunk tenni és egy emberként mellénk állt. Időközben már fegyvereket is tudtam szerezni és itt elhatároztuk, hogyha a németek felfedeznek bennünket, fegyverrel szembeszállunk.

December 21-én reggel egyik oroszul tudó zászlósomat, Telerovszky Istvánt, Vörös vezérezredes úr felhívásának értelmében egy kürtössel és egy fehér zászlót vivő emberrel útbaindítottam a hegyeken keresztül, azon feladattal, hogy az összeköttetést az előnyomuló oroszokkal teremtsék meg. Ez 21-én 9,30 h-kor megtörtént. Utána egységemet, 220 embert, a község főterén sorakoztattam, az anyagot átadtam. A község lakossága is nagy szeretettel és újongással fogadta a bevonuló oroszokat, akiknek parancsnoka az én átállásom, valamint a lelkes fogadtatás következtében megígérte, hogy a község lakosságának sem személyi, sem anyagi vonatkozásban semmi bántódása nem lesz. Ez valóban így is történt. Átállásunkat még aznap este közölte a moszkvai rádió és utána még 2 napon át visszatért rá magyar nyelvű hírszolgálatában, mint követendő példára.

Hogy a fentiek valóban így történtek meg, aláírásunkkal igazoljuk.

Kmf.

Várgede község részéről:

Micsurda Lajos s. k.
Makó László s. k.
közjegyző
Vass József s. k.
Olmon István s. k.
Koreny János s. k.

Korláti község részéről:

Papanetc József s. k.
Tállay Domonkos s. k.
Olvashatatlan aláírás s. k

HIL HM eln. 1945. 32464. — Másolat.

1945. január 6.

A Vörös Hadsereg röplapja 102 fő honvédnek Mór körzetében történő átállásáról számol be.

A MAGYAR HADSEREG TISZTJEIHEZ ÉS KATONÁIHOZ

Menjetek haza!

1945. január 6-án, Mór körzetében, a 23. hadosztály 41. gyalogezred egyik századának 102 főnyi legénysége, a tisztek vezetésével átjött a Vörös Hadsereghez. Kihallgatás és lajstromozásuk után a Vörös Hadsereg parancsnoksága egytől-egyig mind hazaengedte őket.

Hazaengedtek az oroszok még ezernyi más magyar tisztet és katonát is, akik átjöttek a Vörös Hadsereg oldalára.

Magyar tisztek és katonák!

Haladéktalanul szüntessétek be a németek oldalán a harcot, amelynek ma már semmi értelme sincs és csak Magyarországot és a magyar népet pusztítja.

Fegyverrel kezetekben gyertek át a Vörös Hadsereg oldalára,

vagy

menjetek haza, hagyjátok ott a pusztulásra ítélt hitlerista hadsereget és Szálasi csapatait.

Ez a röplap igazolványul szolgál a magyar tiszteknek és katonáknak, akik át akarnak jönni a Vörös Hadsereg oldalára.

Hadtörténelmi Múzeum. Nyomtatványtár. 0499. szám. — Nyomtatott röpirat.

1945. január 9.

Wennes Jenő fhdgy. katonái igazolják, hogy az üteg legénysége 3 fő hősi halottat vesztett a németekkel történő összecsapás során, mikor az egység átállt a Vörös Hadsereghez.

Tanúvallomás

Kovács Antal hdgy. Sólya József ht. őrm. Dravecz Lajos tiz. és Tuzok János őrv. mint tanúk igazoljuk, hogy Wennes Jenő fhdgy. ütege, amikor azt gyalogszázaddá alakították át,

az üteg legénységével, thtts-i és ti-i karával közös megállapodás alapján Zuglóban, Budapest külvárosában, 1945. évi január hó 9-én átment az arcvonalon.[1] Wennes Jenő vezetésével 1 tiszt és 45 fő legénység állt át a Vörös Hadsereg oldalára. Tekintettel arra, hogy a tüzérség az arcvonal mögött volt elhelyezve, csak akkor nyílt alkalom az egyszerre való átállásra, amikor az üteget gyalogszázaddá alakították át és azt együttesen az első vonalba küldték. Az arcvonalon való átszivárgás közben az „SS" alakulatokkal összetűzésre került sor. Ezen összetűzés alkalmával hősi halált halt Takács József tiz., Göndör Sándor tiz. és Ust István honv.

Kovács Antal hdgy.
Sólya József őrm.
Dravecz Lajos tiz.
Tuzok János őrv.

HIL HM eln. 1946. 3955. — Eredeti tisztázat.

1945. január 17.

Romoda Ferenc őrgy. nyilatkozatában beszámol a Vörös Hadsereggel történő találkozásukról.

1945. január 17-én este 10 órakor a német hadsereg Klotild utcai harcoló részei és a bennünket körülvevő harckocsi és páncélgépkocsi részek kíséretükkel a legnagyobb csendben elvonultak. Ezt észrevéve 2 szláv nyelvet beszélő embert küldtem át a szemben levő Vörös Hadsereghez, hogy közöljék annak parancsnokával, hogy a németek elvonultak. Január 17-én este 11 órakor a Vörös Hadsereg harcoló részei megjelentek, sőt a Szalay utcán túlhaladtak. Egy orosz százados 8—10 emberrel számbavett bennünket. (1 töti., 14 főti., 205 legs.) Nagy örömmel és barátsággal fogadott, azután hátrakísértek az ezred, majd a ho. pság-hoz, ahol mindkét helyen megvendégeltek, s orosz nyelvű igazolvánnyal láttak el, melyben kifejezésre juttatták, hogy önként jöttünk át. Én jelentettem az orosz ho. pknak, hogy rajtam kívül a Visegrádi, Hollán, Sziget, Honvéd és Juhász Andor utcákban is vannak részek, továbbá, hogy parancsnokom a törzsével a Hollán utcában van. Közölték velünk, hogy ők már az utca egyik házában vannak elhelyezve.

1 Wennes Jenő vezetésével 1 tiszt és 45 fő legénység állt át a Vörös Hadsereg oldalára.

A kihallgatás befejeztével tényleg egyesültünk a parancsnokkommal és az élm. raktár többi részeivel.

A Vörös Hadsereg ho. parancsnoka a velük való harcra nem szólított fel bennünket, bár ezt szívesen tettük volna. Az orosz ho. ság-on közölték velünk, hogy Debrecenbe kísérnek bennünket az új magyar kormány székhelyére, hogy az új honvédségnél jelentkezzünk. 1945. I. 19-én útnak indítottak bennünket Debrecenbe

HIL HM eln. 1945. 38718. — Eredeti tisztázat.

1945. január 18.

Molnár Mihály főhadnagy nyilatkozatában elmondja: hogyan tagadták meg az áttelepülést Pestről—Budára. Beszámol fogságba jutásának körülményeiről is.

1944. december 31-ig nem sikerült a szovjet hadsereggel az érintkezést felvennem nagy elszigeteltségem miatt. 1944. december 31-e után, illetve 1945. január 15-én azonban elérkezettnek láttam az időt, hogy a parancsnokságom alatt levőkkel együtt elszakadjak a fényszóró rendszer parancsnokságától és átmenjek a felszabadító szovjet hadsereghez.

A fényszóró rendszer akkori pk-a, Szatmári alez. úr, a budapesti tüzérosztály parancsnokságától kapott parancsa alapján január 15-én hajnali 2 órára adta ki az indulási parancsot, hogy megmaradt embereimmel Budára vonuljak át. (70 fővel, mert a többi lövegfedezetre és a Fehérvári útnál húzódó vasútvonalnál levő harciszakaszon volt már akkor bevetve egy korábbi parancs értelmében).

Az indulás január 15-én reggeli 2 órakor megtörtént a Váci és Irányi utca sarkán levő iskolából. Parancs szerint a Vár ÉNY-i lejtőjén levő svájci követség természetalkotta barlangjába kellett volna átvonulnunk. Átvonulás előtt összegyűjtöttem az egyes ütegek komolyabb elemeit és elmondtam nekik, hogy a további ellenállás ésszerűtlen és csak felesleges véröntáshoz vezetne, ne engedelmeskedjenek a parancsnak, mert így valamennyien vágóhídra kerülünk, a nekünk idegen, német érdekekért. Bár fegyverünk nincs, mondottam, mindenki úgy ahogy tud, maradjon le, szökjön meg és arra törekedjen, hogy családjának és hazájának megmaradhasson. Minden ütegpknak magának kellett vezetnie a legénységét át Budára, parancs

szerint vigyázva a többi ütegbeliekre is, hogy le ne maradjanak (libasorban). A Lánchíd felé közeledve irányt változtattam és a Tőzsde-palota felé igyekeztem. A Nádor utcában hatalmas aknatűzbe kerültünk és a 70 főből, miután széjjel szaladtunk, 27-en értük el a Tőzsde-palota pincéjét (43 főről később hallottam, hogy egyéni módon sikerült elbujkálniok). A Tőzsde-palotában jelentkeztünk Szigligeti Béla szds. úrnál, aki ott a lőszeroszlop parancsnoka volt. (Jelenleg az elvonult 6. honv. hadosztály parancsnokságnál van beosztva). Bár a németek és a nyilasok többször kifogásolták ottlétünket ellenőrzéseik kapcsán, elhitettük velük, hogy felsőbb parancsra vagyunk ott, a lőszerek Budára való átmentése végett, csak az autókat várjuk, amelyek minden pillanatban megérkezhetnek. 1945. január 18-án hajnali 6 órakor a szovjet hadsereg felszabadító csapatainak az egész lőszeroszlop és a megmaradt fényszórós üteg tisztjei és legénysége megadta magát.

HIL HM eln. 1945. 35501. — Eredeti tisztázat.

1945. január 18.

Jegyzőkönyv a 72. honv. határvadász műszaki gépzászlóaljnak a Vörös Hadsereghez történt átállásáról.

Jegyzőkönyv

Készült 1946. évi február hó 14-én az 1. véhid. zlj. pság-i iroda helységében a volt 72. honvéd határvadász műszaki gépzászlóaljnak a Vörös Hadsereghez történt átállása tárgyában.

Jelen vannak: Barangó István szds., a volt 72. htv. mű. gépzlj. parancsnoka és Mergancz István szkv., valamint Szatmári József szkv., a volt fenti alakulat tagjai, Molnár Gyula, az 1. véhid. zlj. sgt. mint jegyzőkönyvvezető.

Barangó István szds. az igazság hű előadására történt figyelmeztetése után a következőket adja elő:

1945. évi január hó 18-án a kora reggeli órákban a 72. honvéd határvadász műszaki gépzlj-al átálltam a Vörös Hadsereghez. A fenti időben a zlj. pság. elhelyezése a Reáltanoda utcában, az 1. szd-é a Sas utcában, a 2. szd-é az Egyetem téren volt.

Az átállás előzményeiről és annak végrehajtásáról az alábbiakat jelentem:

1945. évi I. hó 17-én ti-i és thtts-i gyűlést tartottam a

zlj-amnál, melyen helyzettájékoztatást adtam a szd. és szak. pk-oknak. Ismertettem, hogy a magyar és német hdt. pság-ok valószínűleg el fogják rendelni a pesti hídfőkben levő egységek visszavonulását Budára. Tudomásukra hoztam, hogy eddig a németek szigorú ellenőrzése miatt a zlj. nem tudta abbeli szándékát végrehajtani, hogy a Vörös Hadsereghez átálljon, most lesz a kellő alkalom, mert az előre várható visszavonulási parancs végrehajtását nem lesz módjukban ellenőrizni. A parancsnokok a cél érdekében kövessenek el mindent, hogy a németek ne tudjanak senkit magukkal kényszeríteni.

A tiszti gyűlésen megjelent tisztek és thts-eket kértem, hogy tájékoztassanak az egységük hangulatáról. A pk-ok egyöntetű kijelentése szerint senki nem akart a németekkel és nyilasikkal együtt harcolni és Budapestet tönkretenni.

Ezután közöltem, hogy a majd kiadandó visszavonulási pcs-ot nem fogom részükre elrendelni, így őket az elöljáró pság-okkal szembeni felelősség alól tehermentesítem.

Az alárendelt parancsnokok kötelessége az, hogy az egységüket védjék meg a német és nyilas terror-fellépés és elhurcolással szemben, s majd a megjelenő Vörös Hadsereg első kötelékénél jelentkezzenek.

A zlj. pság és a két szd. elhelyezési körletében maradt, csak egy honvéd (sváb) ment át a németekkel Budára. Ez a német pság-gal közölte is, hogy a szd-a nem teljesíti a visszavonulási pcs-ot. Azonban a szd. pk. a kiküldött német járőrnek is megtagadta a parancsot és helyben maradt.

A Vörös Hadsereg első alakulatánál a zlj. pság részéről én, mint zlj. pk. azonnal jelentkeztem és kértem a Vörös Hadsereg-egységének pk-át, egy kapitányt, hogy az Egyetem téren és a Sas utcában levő szd-ommal is vegye fel az érintkezést, ezt a kérésemet végre is hajtotta. A zlj-amat a Vörös Hadsereg kapitánya összegyűjtötte azzal a magyarázattal, hogy ha szükségük lesz rá, alkalmazni fognak. Erre azonban nem került sor, s mint feleslegeset, a gödöllői, majd a debreceni fogolytáborba szállítottak. Itt 1945. évi III. hó 4-én a volt zlj-amat a felállított új magyar honvédség műszaki egységeihez osztották be.

A zlj. átadásáról semmiféle okmányt nem kaptam.

Barangó István szds.

Szatmári szakaszvezető, a volt zlj. tagja előadja az átállással kapcsolatban, hogy:

az 1945. évi jan. hó 17-i tiszti gyűlésről tudomást szerez-

tem és még azt az utasítást kaptam a szd. pk-omtól, hogy húzzuk az időt és csináljunk úgy, mintha dolgoznánk, nehogy a németek és nyilasok gyanút fogjanak. 24 és 1 h között Herczog Ferenc őrv. hozott egy parancsot a német parancsnokságról, hogy azonnal vonuljunk át Budára. Mi megmondtuk neki, hogy nem megyünk át, mire ő megfenyegetetett bennünket, hogy SS katonákat küld értünk. 18-án a reggeli órákban fogságba estünk.

Szatmári József szkv.

Mergancz szkv., a zlj. volt tagja elődja az átállással kapcsolatban, hogy:

az 1945. évi I. 17-i tiszti és thtts-i gyűlés után részlegemmel állandóan olyan mozgásokat végeztem, mellyel az ott levő német és nyilas katonák előtt a Budára való visszavonulási parancs végrehajtásának látszatát keltettem. Ezzel időt nyerve a gyanút — hogy részlegem nem teljesíti a visszavonulási parancsot — eloszlattam.

Mergancz István szkv.

A jegyzőkönyv felolvasása után jóváhagyva és aláírva.

Kmf.

Molnár Gyula szds.
jk. vezető

HIL Az 1947. évi párizsi békeszerződést előkészítő bizottság katonai iratai. 14. doboz. 30. szám. — Eredeti tisztázat.

1945. február 8.

Németh Dezső őrnagy nyilatkozata a Vörös Hadsereghez Budán, a Testnevelési Főiskolán történt állásukról.

Vörös Gyula vk. ezredes úrtól parancsot kaptam, hogy lehetőség szerint minél több anyagi ellátó intézetet juttassak át az oroszokhoz teljes felszerelésével az új magyar hadsereg részére. Ennek alapján a 103. Mateosz tehergépkocsi oszlopnak, majd az I. hadtest lőellátóoszlopnak teljes felszereléssel való átállását szerveztem meg. Ezeket az intézeteket az I. hadtest parancsnokság idejében kiadott parancsait mellőzve, nem vontam vissza, őket az átállásra vonatkozóan utasításokkal, tolmá-

csokkal láttam el. Az átállásuk ezek alapján minden veszteség nélkül simán volt végrehajtható. Legénységük zöme jelenleg is az új magyar hadseregben teljesít szolgálatot. A lőellátóoszlop legénysége pedig hősiesen harcolt az oroszok oldalán Buda felszabadításáért. Ugyancsak ők segítették elő a Testnevelési Főiskolán levő részek felszabadítását is. A Tőzsde-palotában átálló I. hadtest lőszerkezelőoszloppal az I. hadtest lőszerkészletének kétharmad részét juttattam át az oroszokhoz.[2]

1945. február 3-án az I. hadtest vkf-től írásban parancsot kaptam, hogy a Testnevelési Főiskolán levő részekkel azonnal településsek hátra, s az új települési helyet jelentsem. Az oroszokkal ekkor már tárgyalásokat folytattunk, amelyben felszabadításunkhoz a Testnevelési Főiskola irányába egy ékszerű előretörést kértünk. Ezért elhatároztam, hogy a parancsot nem hajtom végre. Megtévesztésül, a parancs végrehajtását 4 óra elteltével jelentettem. Ezen megtévesztést szolgáló jelentésemben új települési helyünknek a Mészáros utca 15. sz. alatti házat adtam meg. Oda azonban csak egy beteg hadapródőrmestert és két honvédet küldtem hátra, hogy a továbbiakban a részünkre odaérkező parancsokat átvegyék és hozzánk küldjék. Közbejött akadályok miatt az oroszok által ígért előretörés csak február 8-ra volt beállítható. Az I. hadtestparancsnokság időközben megállapította, hogy a hátratelepülésre vonatkozó parancsot nem teljesítettük és valótlan jelentést adtam le. Ezért 1945. február 7-én Hindy altábornagy írásban elrendelte a Testnevelési Főiskolán levő részek és az ott összegyülekezett tisztek letartóztatását. Erre egy 20 főből álló csendőrosztagot vezényeltek ki. A csendőrök azonnal hátra akartak kísérni bennünket. Sikerült a hátrakísérésre reggelig haladékot kapnunk. Közben Szűcs hadnagy parancsnoksága alatt egy járőrrel az oroszoktól gyors segítséget kértem. Az I. hadtestparancsnokság pedig a bennünket őrző csendőrosztagot német SS gyalogsággal váltatta le. Hajnalban az oroszok előretörése a németeket meglepte. A folyton közeledő harcizaj mellett az épületben a németekre vetettük magunkat. A német századparancsnok elfogása a német századnál pánikot idézett elő. A németek menekülésszerűen visszavonultak. Ekkor Rotov Mihály tolmáccsal a megbeszélés szerint előnyomuló oroszok elé mentem. A benyomuló oroszok a Testnevelési Főiskolán levő törzs harcképes legénységét és tisztjeit a németek elleni további harcra vették igénybe. Az orosz századparancsnok kíséretében az elő-

2 L. a 7. sz. dokumentumot.

nyomulás folytatása közben, vele együtt, megsebesültem. Az átálláskor személyesen a teljes hadipénztár 18 millió pengő pénzkészletét jegyzőkönyvileg adtuk át az oroszoknak, akik kérésünkre kijelentették, hogy a pénztári napló szerint átadott 18 millió pengőt az új magyar kormány részére Debrecenbe fogják szállítani. Az átállásunk előtti napokat arra használtam fel, hogy a megmaradt lőszerkészlet zömét a hadtestparancsnokság I. c. vk. tisztjének tudta nélkül a Déli pályaudvar raktárépületeibe szállíttattam. Az átállásunk után az oroszokkal ezt közölve, még aznap, azt is birtokba vettük. Az átállással az I. hadtest legfontosabb anyagi szerveit, a teljes hadipénztárt és a németek elöl még megmentett lőszert hoztam át az oroszokhoz. Az I. hadtestparancsnokság anyagi vk. tisztje ezen szervek és anyagok nélkül az alagútban teljes tehetetlenségre lett kárhoztatva. A legválságosabb időszakban az anyagi ellátás az átállásunkkal teljesen megszűnt. Ennek volt köszönhető, hogy a kitörés, amelyről mi nem tudtunk, magyar részről már eleve teljes sikertelenségre volt ítélve, mert annak anyagi megalapozásához az I. hadtestparancsnokság megfelelő szervekkel és anyagokkal már nem rendelkezett.[3]

HIL HM eln. 1945. 37552. — Eredeti tisztázat.

1945. március 28.

Hummer Ferenc nyilatkozata a parancsnoksága alatt álló zászlóaljnak a Vörös Hadseregben történt átállásáról.

Kapuváron március 25-én vagoniroztak ki, 26-án foglalt a zászlóalj védőállást Acsalagon.

A megérkezés után délután gyűlést hívtam össze, melyen részt vett öt tiszthelyettes is, kiket annyira megbízhatónak tartottam, hogy az ott elhangzottakat nem fecsegik ki idő előtt. Ezen a tiszti gyűlésen ismertettem a helyzetet és kijelentettem, hogy egy csöpp magyar vért sem engedek áldozni stb. A mondottakat magunkévá téve, elhatároztuk, hogy még harc árán is átmegyünk az orosz hadsereghez. A gyűlésen egyetlen egy ellentmondás nem volt, mert már a kik. iskolánál is állandó előkészítés történt részemről az átállásra.

3 Nevezett állításait több, nyilatkozatához hasonló tartalmú igazolással bizonyítja.

Március 28-án a déli órákban egy német főhadnagy harcálláspontomra jött és parancsot hozott a védő német parancsnokságtól, hogy Csornánál támadjak. Ezt a parancsot megtagadtam. Kb. 21 órakor a dandárparancsnok parancsát vettem, hogy vonuljak vissza Mosonszentjánosra és ott az általuk kijelölt védőállást foglaljam el. Ezt a parancsot sem teljesítettem.

A hajnali órákban a német védő rész parancsnokát agyonlőttem, mert kényszeríteni akart arra, hogy támadjak. Kb. 6 óra tájban, amikor az oroszok elérték Csorna É-ot, a teljes zászlóaljjal, vonattal átjöttem. Amikor a németek az átállást észrevették, 4 német repülőgép mélyrepüléssel támadta és egy aknavető csoport, mely Acsalagtól 2 km-re volt, aknavető tűzzel árasztotta el az átálló zászlóaljat.

Csornán a támadó orosz parancsnoknál jelentkeztem és kértem, hogy irányítson Budapestre a Vörös János-féle hadseregbez. A parancsnok kitörő lelkesedéssel fogadott. Kért, hogy amire szüksége van, azt adjuk át neki. Átadtam a saját személygépkocsimat, kb. 35 fogatolt járművet, rengeteg gyógyszert, élelmet stb. Az átállásról adott egy igazolványt, valamint egy orosz hadnagyot, aki kísért bennünket azért, hogy bántódásunk ne essék az úton. Az átállásommal megnyílt az út Bősárkány irányába és az átállás adott impulzust a dandár többi részének is az átjövetelre.[4]

HIL HM eln. 1945. 39499. — Eredeti tisztázat.

[4] Acsalag község által kiállított igazolvány így bizonyítja Hummer Ferenc szds. tevékenységét. „Tudomása van az elöljáróságnak arról, hogy III. 28-án a déli órákban a visszavonuló német egység parancsnoka bement a magyar parancsnokságra és Hummer Ferenc századost pisztollyal kényszerítette a támadás levezetésére Csornánál, amit nevezett megtagadott és azáltal a községet a háború okozta károktól megmentette és ugyenezen német pk-t hajnalban agyonlőtte.

Igazoljuk továbbá azt is, hogy Hummer Ferenc szds. a községben tárolt szalonnának egy részét a községi bíró kérésére a község szegényei részére itthagyta . . ."

BIBLIOGRÁFIA

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK HADTÖRTÉNELMI REPERTÓRIUMA

1963.

I. RÉSZ

A REPERTÓRIUM BEOSZTÁSA:

Bibliográfiák, kronológiák

A marxizmus-leninizmus a háborúról, a hadseregről és a hadtudományról

A hadtörténelemírás kérdései, katonai könyvtár-, levéltár- és múzeumügy

A haditechnika története

A hadtudomány és a hadművészet története

Ókori és középkori hadtörténelem

Újkori hadtörténelem

Napóleoni háborúk

Balkán-háború

Az első világháború és előzményei

Legújabbkori hadtörténelem

A két világháború közötti korszak hadtörténelme

Második világháború

A háború jellege, a második világháború hadtörténetírása problémái, kronológiák, dokumentumok

A második világháború politikai és diplomáciai története

Általános és egyéb kérdések

A második világháború hadművészetének története

A Lengyelország elleni hadjárat 1939-ben

Nyugati hadszíntér

Keleti hadszíntér

A Nagy Honvédő Háború hadművészettörténete

A Szovjetunió hadi, gazdasági, társadalmi potenciálja a Nagy Honvédő Háborúban

Észak-afrikai, földközi-tengeri, olaszországi, balkáni hadszíntér

A második front

Távol-keleti hadszíntér

Antifasiszta ellenállási mozgalom és partizánharcok a második világháborúban

Hadtörténelem országok szerint:*

Algéria
Amerikai Egyesült Államok
Anglia
Ausztria
Bulgária
Csehszlovákia
Egyiptom
Japán
Kongó
Korea
Kuba
Lengyelország
Magyarország
Németország
Német Demokratikus Köztársaság
Német Szövetségi Köztársaság
Olaszország
Paraguay
Portugália
Románia
Spanyolország
Svájc
Szovjetunió
Törökország

* A második világháború anyaga az egyes országoknál nem szerepel.

A FELDOLGOZOTT FOLYÓIRATOK JEGYZÉKE A RÖVIDÍTÉSEK BETŰRENDJÉBEN

AHR	The American Historical Review
AQ	The Army Quarterly
ASM	Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift
BI	Bundesheer Illustrierte
CCH	Ceskoslovensky Casopis Historicky
CHM	Cahiers d'Histoire Mondiale
EHR	The English Historical Review
FAF	Forces Aériennes Francaises
Fg	Feldgrau
FT	Flugwehr und Technik
H	Historia
HC	Historicky Casopis
HisP	Historijski Pregled
HJ	The Historical Journal
HV	Historie a Vojenstvi
HZ	Historische Zeitschrift
IA	Isztoricseszkij Arhiv
IP	Isztoricseszki Pregled
ISzSzSzR	Isztorija SzSzSzR
JMH	The Journal of Modern History
JSAHR	Journal of the Society for Army Historical Research
K	Kommuniszt
Ko	Korunk
KVSZ	Kommuniszt Vooruzsennüh Szil
KZ	Krasznaja Zvezda
Le	Lengyelország
LV	Landes-Verteidigung
M	Militärwesen
MÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung
MR	Military Review
MRE	Mitteilungen für die Reserveoffiziere der Bundeswehr
MW	Mysl Wojskowa
MZs	Mezsdunarodnaja Zsizn'
NAA	Narodü Azii i Afriki
NNI	Novaja i Novejsaja Isztorija
ÖMZ	Österreichische Militärische Zeitschrift
PH	Przeglad Historyczny
PKI	Panzer, Kampftruppen, Infanterie
PKw	Przeglad Kwatermistrzowski
PWL	Przeglad Wojsk Ladowych
RAF	The Royal Air Forces Quarterly
RDN	Revue de Defense Nationale
RH	Revue Historique
RHA	Revue Historique de l'Armée

RHDGM	Revue d'Histoire de la Deuxieme Guerre Mondiale
RM	Rivista Militare
RMG	Revue Militaire Générale
RMI	Revue Militaire d'Information
RMS	Revue Militaire Suisse
RSR	Rassegna Storica del Risorgimento
RUSIJ	The Royal United Service Institution Journal
S	Der Soldat
SA	Schweizer Artillerist
SH	Sbornik Historicky
SRI	Studii Revista de Istorie
St	Der Stahlhelm
SuT	Soldat und Technik
SZG	Schweizerische Zeitschrift für Geschichte
Tr	Truppendienst
Trp	Truppenpraxis
TSzSzA	Tül i Sznabzsenii Szovetszkoj Armii
VC	Vlastivedny Casopis
VD	Vojno Delo
VDI	Vesztnik Drevnej Isztorii
VF	Voproszü Filoszofii
VG	Vojni Glasnik
VI	Voproszü Isztorii
VISz	Voenno Isztoricseszki Szbornik
VIZs	Voenno Isztoricseszkij Zsurnal
VM	Voennaja Müszl'
Vo	Vojenstvi
VoG	Vojnoistorijski Glasnik
VoM	Voenna Miszöl
VV	Voennüj Vesztnik
VVM	Vesnik Vojnog Muzeja Jugoslovenske Narodne Armije
VZ	Voennüe Znanija
W	Wehrkunde
WK	Der Widerstandskämpfer
WL	Wojsko Ludowe
WM	Wehrtechnische Monatshefte
WPH	Wojskowy Przeglad Historyczny
WPL	Wojskowy Przeglad Lotniczy
WR	Wehrwissenschaftliche Rundschau
ZG	Zeitschrift der Geschichtswissenschaft
ZM	Zeitschrift für Militärgeschichte

Bibliográfiák, kronológiák

Auswahlbibliographie zur Schlacht an der Wolga 1942—43 (Erscheinungsjahre 1958—1962) — ZM, 1962. 2. sz. 267—269. p.
[Az 1942/43. évi volgai csata válogatott bibliográfiája, az 1958—1962. között megjelent könyvek és cikkek alapján.]

Bibliografia dziejów Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943—1948. Materialy z lat 1943—1963. Oprac.: Felicja Czaplicka, Janusz Kapuscik, itd. — WPH, 1963. 3/4. sz. 679—739. p.
[A Lengyel Néphadsereg 1943—1948. évi történetének bibliográfiája. 1943—1963. években megjelent munkák.]

Bibliografi jugoslovenske istoriografije 1956—1959. (Clanci.) — VoG, 1963. 1. sz. 95—101. p.
[Jugoszláv történeti bibliográfia 1956—1959. Tanulmányok.]

Bibliografija strane istoriografije o drugom svetskom ratu. — VoG, 1963. 1. sz. 102—104. p.
[A második világháborúra vonatkozó idegennyelvű bibliográfia.]

Bibliographie. Assurée par les soins de M. Debyzer et de la Bibliotheque de Documentation Internationale Contemporaine. — RHDGM, 1963. 49. sz. 129—140., 50. sz. 113—128., 51. sz. 99—108., 52. sz. 109—124. p.
[A második világháborúról 1962 szeptember — 1963 szeptember között megjelent művek bibliográfiája.]

Bibliographie sur l'histoire de la résistance en Europe. — RHDGM, 1963. 49. sz. 141—144., 51. sz. 109—112. p.
[Bibliográfia az európai ellenállási mozgalom történetéről.]

Bibliographie. — Zeitschriftenaufsätze zur deutschen und zur allgemeinen Geschichte. — ZG, 1963. 2. sz. 439—455., 7. sz. 1398—1410. p.
[Bibliográfia. — Német és egyetemes történeti cikkrepertórium.]

Druhá světová válka. Vyberová bibliografie ceské a slovenské knizni a casopisecké literatury 1958 — kveten 1963. Sestavili: Stanislav Sir, Radmila Voláková. — HV, 1963. 4 sz. 122—159. p.

[A második világháború bibliográfiája. Válogatott bibliográfia az 1958 — 1963 május között megjelent cseh és szlovák könyvekről és tanulmányokról.]

Groeneveld, Ed. G.: Bibliographie néerlandaise de la deuxieme guerre mondiale. — RHDGM, 1963. 50. sz. 103—112. p.
[A második világháborúra vonatkozó holland történeti bibliográfia.]

Knigi po isztorii vojn i voennogo iszkuszsztva. — Sztat'i po voennoj isztorii v szovetszkih isztoricseszkih zsurnalah. — VIZs. 1963. 1. sz. 120—123., 5. sz. 122—125., 12. sz. 102—110. p.
[Bibliográfia. — Hadtörténeti és hadművészettörténeti könyvek. — Hadtörténeti cikkek a szovjet történeti folyóiratokban.]

Kriege und Wirren in unserer Gegenwart. — SuT, 1963. 4. sz. 204—205. p.
[Kimutatás az 1944—1962. közti időszakban lezajlott háborúkról és felkelésekről — országonként.]

Materialy do bibliografii 2. wojny swiatowej. Oprac. S. Jellenta, J. Kapuscik itd. — WPH, 1963. 1. sz. 448—464., 2. sz. 327—338. p.
[Anyag a második világháború bibliográfiájához.]

Michel, Henri: Bibliographie sur les maquis. — RHDGM, 1963. 49. sz. 111—120. p.
[Bibliográfia a francia ellenállási mozgalomról.]

Militärgeschichtliche Daten Januar bis März 1963. — ZM, 1962. 2. sz. 272. p.
[1963. jan.—márc. közti katonatörténeti dátumok. Hadtörténeti eseménynaptár.]

Volkov, E.: Ju. M. Sokal'szkij i voenno-morszkaja bibliografija. — VIZs, 1963. 4. sz. 114—116. p.
[Sokalszkij és a haditen.gerészeti bibliográfia.]

Zeitschriftenaufsätze zur Militärgeschichte. 1. Halbj. 1962. (Teil I—II). Zgst. v. J. Schunke. — ZM, 1963. 3. sz. 377—382., 4. sz. 501—510. p.
[Hadtörténeti folyóiratcikkek. 1962. I. félév. I—II. rész.]

A marxizmus—leninizmus a háborúról, a hadseregről és a hadtudományról

Baz', I. — *Ivanov*, K.: Marksizm—leninizm i szovetszkaja voennaja nauka. — VM, 1963. 12. sz. 3—18. p.
[A marxizmus—leninizmus és a szovjet hadtudomány.]

Cvetaev, E.: Sztanovlenie F. Engel'szakak voennogo teoretika proletariata. — VIZs, 1963. 11. sz. 106—112. p.
[Hogyan lett Engels a proletariátus katonai teoretikusa?]

Gol'man, L.: Voenno-isztoricseszkie voproszü v 15—22 tomah vtorogo izdanija Szocsinenij K. Marksza i F. Engel'sza. — VIZs, 1963. 11. sz. 90—99. p.
[Hadtörténeti kérdések Marx—Engels Művei 2. kiadásának 15—22. köteteiben.]

Kourimsky, Milan: Prispevek ke studiu vojenského dila Bedricha Engelse. — HV, 1963. 5. sz. 832—863. p.
[Adalék Engels katonai művei tanulmányozásához.]

A hadtörténelemírás kérdései, katonai könyvtár-, levéltár- és múzeumügy

Basore, Erna K.: A tangled ball of yarn. — MR, 1963. 5. sz. 46—49. p.
[A történelem tanulmányozásának haszna a katona számára.]

Bauer, Ed.: Plaidoyer pour l'histoire militaire. — RMS, 1963. 10. sz. 480—491. p.
[Állásfoglalás a hadtörténelem mellett.]

Belz, Hans-Georg: Geschichtsschreibung und Kriegsschuldfrage. — WR, 1963. 11. sz. 651—653. p.
[A történetírás és a háborús felelősség kérdése.]

Benavidés, Moro: Valeur de l'Historie. — RHA, 1963. 3. sz. 5—14. p.
[A hadtörténelmi tanulmányok értéke.]

Jackson, W. G. F.: Forward-looking retrospect. — MR, 1963. 6. sz. 66—77. p.
[A hadtörténet tanulmányozásának jelentősége az atomkorban.]

Muff, Wolfgang: Soldat und Tradition. PKI, 1963. 3. sz. 1—2. p.
[A katona és a hagyomány.]

Rohwer, Jürgen: Kriegsgeschichte als Hilfswissenschaft der Wehrtechnik, dargestellt am Beispiel der „Interdiction" in Korea. — WM, 1963. 7. sz. 257—271. p.
[A hadtörténelem, mint a haditechnika segédtudománya, a koreai háború példájával ábrázolva.]

Sprung, G. M. C.: Gedanken über die Militärische Tradition in der heutigen Zeit. — WR, 1963. 3. sz. 121—130. p.
[Gondolatok a katonai tradícióról a jelenkorban.]

Strawson, J. M.: Macaulay as military historian. — AQ, 1963. 86. köt. 1. sz. 54—62. 2. sz. 184—192. p. 87. köt. 1. sz. 99—107. p.
[Macaulay mint hadtörténész.]

Zsadov, A. Sz.: O naszuscsnüh zadacsah voenno-isztoricseszkoj rabotü. — KZ, 1963. 21. sz. 2—3. p.
[A hadtörténeti munka sürgős feladatairól.]

Ganockij, N.: Voenno-isztoricseszkaja konferencija v Rosztove na-Donu. — VIZs, 1963. 7. sz. 117—119. p.
[Hadtörténeti konferencia a doni Rosztovban.]

Kawig, Hans Joachim: I. Militärgeschichtliche Konferenz der Nationalen Volksarmee. — ZM, 1962. 2. sz. 250—251. p.
[A Nemzeti Néphadsereg 1. Katonatörténeti konferenciája.]

Konference vojenskych historiku NDR v Postupimi. — HV, 1963. 3. sz. 529—531. p.
[Hadtörténész konferencia Potsdamban. 1963. március 27—28.]

Voronov, G.: Voenno-isztoricseszkaja konferencija v Leningradszkom dome oficerov. — VIZs, 1963. 6. sz. 115—116. p.
[Hadtörténeti konferencia a leningrádi Tiszti Klubban.]

Birjuzov, Sz.: Zadacsi voenno-isztoricseszkoj rabotü v Vooruzsennüh Szilah v szvete resenij ijun'szkogo Plenuma CK KPSzSz. — VM, 1963. 9. sz. 3—16. p.
[A hadtörténeti munka feladatai a hadseregben a SzKP KB júniusi plénumának határozatai szerint.]

Sperling, Heinz: Besuch des Militärhistorischen Instituts in Prag. — ZM, 1962. 2. sz. 253—255. p.
[A keletnémet Hadtörténeti Intézet tanulmányi csoportjának látogatása Prágában.]

Voennaja Isztorija i Bundeszver. — VIZs, 1963. 6. sz. 116—121. p.
[A hadtörténelem és a nyugatnémet Bundeswehr.]

Charisius, Albrecht: Über die Rolle und die Organe der kriegsgeschichtlichen Arbeit in der Bundeswehr (II). —ZM, 1962. 2. sz. 245—250. p.
[A hadtörténeti munka szerepéről és szervezetéről a nyugatnémet Bundeswehr-nél. II. rész.]

Elser, Gerhard: Über amerikanische Quellen zur deutschen Kriegsgeschichte 1939—1945 (Schluss). — Fg, 1962. 6. sz. 175—181. p.
[A német hadtörténelem amerikai forrásairól. 1939—1945. Befejező rész.]

Charisius, Albrecht: Zum kriegsgeschichtlichen Unterricht in der Bundeswehr. — ZM, 1963. 3. sz. 362—371. p.
[A hadtörténeti oktatás a nyugatnémet Bundeswehr-nél.]

Ambros. Eduard: Wie studiert der junge Offizier Kriegsgeschichte? Dargestellt am „Wehrraum Kärnten". — Tr, 1963. 3. sz. 182—185. p.
[Hogyan tanulmányozza a fiatal tiszt a hadtörténelmet? Karintia hadtörténelmének példájával bemutatva.]

Suire: Vertu des traditions militaires. — RMI, 1963. 352. sz. 68—77. p.
[A katonai hagyományok értéke.]

Episev, A.: Voennaja isztorija — vazsnejsij ucsasztok ideologicseszkoj rabotü. — VIZs, 1963. 1. sz 3—7. p.
[A hadtörténelem — az ideológiai munka legfontosabb területe.]

Horváth Miklós: Platz und Bedeutung des Unterrichts der Kriegsgeschichte in der Zeit der Raketen und nuklearen Waffen von unbegrenzter Stärke. — ÖMZ, 1963. 2. sz. 86—89. p.
[A hadtörténelem oktatásának helye és jelentősége a rakéta és nukleáris fegyverek korszakában.]

Krupcsenko, I.; O prepodavanii isztorij voennogo iszkuszsztva v vüszsih voenno-ucsebnüh zavedenijah. — VIZs, 1963. 9. sz. 39—47. p.
[A hadművészet történetének oktatásáról a katonai főiskolákon.]

Kulisev, F.: O prepodavanii isztorii vojn i voennogo iszkuszsztva v vüszsih voenno-ucsebnüh zavedenijah. — VM, 1963. 8. sz. 50—58. p.
[A hadtörténet és a hadművészettörténet oktatásáról a felsőfokú katonai tanintézetekben.]

Voennaja isztorija — mogucsee szredsztvo voszpitanija patriotizma. — VIZs, 1963. 5. sz. 3—11. p.
[A hadtörténet a hazafias nevelés legjobb eszköze.]

Treti kongres mezinárodni muzejni asociace v Londyne. — HV, 1963. 5. sz. 887—894. p.
[A Nemzetközi Múzeumi Szövetség 3. kongresszusa Londonban.]

Verzsbickij, V.: Materialü po voennoj isztorii SzSzSzR v Goszudarsztvennom isztoricseszkom muzee. — VIZs, 1963. 6. sz. 127—128. p.
[A Szovjetunió hadtörténetére vonatkozó anyagok az Állami Történeti Múzeumban.]

Al'tsuller, R. E. — *Klimova,* Sz. V.: Relikvii boevoj szlavü. (Dokumentü i materialü novoj ékszpozicii v Goszudarsztvennom Isztoricseszkom Muzee.) — ISzSzSzR, 1963. 1. sz. 228—233. p.
[A harci dicsőség ereklyéi. Dokumentumok és anyagok a Szovjetunió Állami Történeti Múzeumának új kiállításán.]

Mironov, P.: Relikvii vekovoj druzsbü. — KZ, 1963. 212. sz. 5. p.
[Az orosz—bolgár fegyverbarátság múzeumában Szófiában.]

Vitezstvi bude nase. — HV, 1963. 3. sz. 531—533. p.
[„Miénk lesz a győzelem" című kiállítás a Klement Gottwald Múzeumban, a Csehszlovák Néphadsereg harcbavetésének 20. évfordulója alkalmából.]

Urrisk. O. R.: Das Heeresgeschichtliche Museum. — S, 1963. 7. sz. 11. p.
[Az osztrák Hadtörténeti Múzeum.]

Der Soldat war zu Besuch im Museum der Militärakademie. — S, 1963. 3. sz. 8. p.
[Látogatás az osztrák katonai akadémia múzeumában.]

Fauland, Ferdinand: Wirklich nur Blech? — S, 1963. 1. sz. 11. 2. sz. 11., 3. sz. 11., 18. sz. 11., 19. sz. 11., 20. sz. 11., 21. sz. 11., 22. sz. 11., 23. sz. 11., 24. sz. 11. p.
[Régi osztrák rendjelek és kitüntetések.]

Masson, P.: Une démonstration militaire qui fait du bruit. — RMS, 1963. 6. sz. 288—289. p.
[Katonai anyagok bemutatása Svájcban.]

Morelli, Emilia: I fondi archivistici del Museo Centrale del Risorgimento. — RSR, 1963. 1. sz. 97—106., 4. sz. 550—555. p.
[A Museo Centrale del Risorgimento levéltári anyaga.]

Mitrovic, Dragomir: Kratak istorijat postanka i razvoja vojnih arhiva. — VoG, 1963. 1. sz. 71—87. p.
[A hadilevéltárak felállításának és fejlődésének rövid vázlata.]

Benes, Frantisek: Pecet jako pramen pro vojenskou historii. — HV, 1963. 2. sz. 277—294. p.
[A pecsét, mint a hadtörténelem forrásanyaga.]

Glain: La Croix Rouge a cent ans. — RHA, 1963. 2. sz. 32—54. p.
[A Vöröskereszt születésének századik évfordulójára. Hadtörténelmi áttekintés.]

Jean Henri Dunant. Der Schöpfer des Roten Kreuzes. 8. Mai 1828 in Genf — 30. Oktober 1910 in Heiden. — SuT, 1963. 10. sz. 583—584. p.
[Dunant, a Vöröskereszt megalapítója.]

Wiet ersheim, G. v.: 100 Jahre Internationales Rotes Kreuz. — PKI, 1963. 5. sz. 22. p.
[Százéves a Nemzetközi Vöröskereszt.)

A haditechnika története

Adolph-Auffenberg-Komarow, H.: Ein bedeutender Waffentechniker. Ferdinand Ritter von Mannlicher und sein Lebenswerk. — S, 1963. 11. sz. 11. p. 5U
[Ferdinand von Mannlicher, a neves fegyvertechnikus.]

Barthel, Friedrich: Der Einfluss der Elektronik auf den Kriegsschiffbau. Eine Untersuchung über die Entwicklung vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart. — SuT, 1963. 10. sz. 574—578., 11. sz. 632—635., 12. sz. 699—703. p.
[Az elektronika hatása a hadihajók építésére. A fejlődés vizsgálata a második világháborútól napjainkig.]

Blum, Ignacy: Bem József tábornok rakétái. — Le, 1963. 11. sz. 43—44. p.
[Mennyiben járult hozzá Bem a rakétafegyver fejlődéséhez.]

Bruszencev, N.: Prosloe i nasztojascsee voennüh dirizsablej. — KZ, 1963. 269. sz. 3. p.
[A katonai léghajók múltja és jelene.]

Burdick, Charles: Le plus gros canon du monde 1940—44. — RHA, 1963. 3. sz. 103—106. p.
[A világ legnagyobb ágyúja, az 1 350 000 kilogrammos „Dora". Német „csodafegyver" 1940—44.]

Carman, W. Y.: A carving of James the second's reign. — JSAHR, 1963. 41. köt. 166. sz. 77—78. p.
[Egy II. Jakab idejéből származó, fegyvereket és katonai felszereléseket ábrázoló fafaragvány.]

Docter, Heinz: Die Anfänge des Marine-Schnellbootbaues. — WM, 1963. 8. sz. 325—332. p.
[A tengerészeti gyorshajó-építés kezdetei.]

Emde, Joachim: The German Nebelwerfers. — MR, 1963. 5. sz. 93—98. p.
[Német ködvetők a második világháborúban.]

Groote, Wolfgang v.: Eisenbahn und Operation. II. Teil. — Soldat und Technik in der Geschichte. XXI. — SuT, 1963. 1. sz. 38—41. p.
[A vasút és a hadművelet. — A katona és a technika a történelemben sorozat XXI. folytatása.]

Groote, Wolfgang v.: Soldat und Technik in der Geschichte (XXII) Betrachtung zum Abschluss unserer historischen Serie. — SuT, 1963. 2. sz. 72—73, 116. p.
[A katona és a technika a történelemben. XXII. folytatás. Észrevételek történeti sorozatunk végén.]

Hampe, Erich: Technische Nachlese zum Bombenkrieg über Deutschland. — WM, 1963. 10. sz. 405—414. p.
[A Németország elleni bombaháború műszaki átvizsgálása.]

Hofman, Hermann: 100 Jahre Eidgenössische Konstruktionswerkstätte und Eidgenössische Munitionsfabrik in Thun. — ASM, 1963. 7. sz. 382—386 p.
[100 éves a thuni hadianyag- és lőszergyár.]

(Hundert) 100 Jahre eidgenössische Rüstungsindustrie in Thun. — AAT, 1963. 8. sz. 10—11. p.
[100 éves a thuni hadiipar.]

Il y vingt-cinq ans (1938—1963.) — Impressions d'un visiteur du salon de l'aviation. — FAF, 1963. 195. sz. 299—308. p.
[25 éve . . . A repülőbemutató egyik látogatójának visszaemlékezése az akkori repülőgépekre. (A géptípusok fényképeivel.)]

Kalinke, Helmold: Die Entwicklung des U-Bootes von den Anfängen bis heute. — Trp, 1963. 1. sz. 61—69. p.
[A tengeralattjáró fejlődése a kezdettől napjainkig.]

Klinckowstroem: Waffen des Mittelalters. — PKI, 1963. 3. sz. 30—31. p.
[Középkori fegyverek.]

Kvitnickij, A.: Vozniknovenie i razvitie atomnogo podvodnogo flota SzSA. — VIZs, 1963. 11. sz. 44—57. p.
[Az amerikai atom tengeralattjáró flotta keletkezése és fejlődése.]

Lacombe: Depuis plus de deux millénaires . . . La Loire berceau des fabrications d'armement. — RHA, 1963. 2. sz. 83—198. p.
[Loire megye, az ágyúfelszerelés gyártásának bölcsője. Saint-Etienne szerepe az ágyúgyártásban a 16. századtól a második világháborúig.]

Lusar, Rudolf: Deutsche Fernlenkboote im Ersten Weltkrieg. — WM, 1963. 2. sz. 51—61. p.
[Német távirányítású csónakok az első világháborúban.]

Martin, Henri: Héritage historique de la fortification. — RMI, 1963. 1. sz. 22—31. p.
[Az erődépítés történelmi öröksége.]

Österreichische Raketenwaffe. — BI, 1962. 4. sz. [12. p.]
[Osztrák rakétafegyverek a 19. században.]

Réchin, [Paul]: Hommes, blindages, machines. — RMI, 1963. 354. sz. 56—65. p.
[Emberek, páncélzatok, gépek. — Az ember és a haditechnika a történelem folyamán.]

Runnebaum, Julius: Die Geschichte des Maschinengewehrs in der deutschen Armee. — Vom Maxim—MG 1887 bis zum MG 42. — SuT, 1963. 2. sz. 68—71., 3. sz. 134—137. p.
[A géppuska története a német hadseregben. Az 1887 M. Maxim géppuskától a 42 M. géppuskáig.]

Saundby, Robert: A „do-it-yourself" power station. — RAF, 1963. 2. sz. 89—93. p.
[Önellátó villamos erőműtelep az angol légierő egyik táborában Aden közelében az 1920-as években.]

Schell, Adolf v.: Grundlagen der Motorisierung und ihre Entwicklung im Zweiten Weltkrieg. — WR, 1963 4. sz. 210—229. p.
[A gépesítés alapelvei és fejlődése a második világháborúban.]

Schreiber, Arthur: Die deutsche Marine-Luftschiffabteilung. Leistungen ihres Luftkreuzer während des Weltkrieges. — SuT, 1963. 11. sz. 628—631. p.
[A német haditengerészeti léghajóosztag. Légicirkálójának teljesítményei az első világháború alatt.]

Seiz, Wolfgang: Heeresrüstung und Wehrtechnik unter Scharnhorst. Zu seinem Todestag am 28. Juni 1813. — SuT, 1963. 7. sz. 402—404. p.
[A hadsereg felszerelése és a haditechnika Scharnhorst alatt. Halála évfordulójára.]

Spielberger, Walter J.: Panzerkampfwagen 35 (t) und 38 (t) mit ihren Abarten. — Fg, 1962. 6. sz. 197—199.
[A T—35 és T—38 mintájú német harckocsik és változataik.]

Spielberger, Walter J.: Der Panzerkampfwagen III und seine Abarten. — Fg, 1963. 1. sz. 6—21., 2. sz. 34—46. p.
[A „III" jelzésű német harckocsi és változatai.]

Spielberger, Walter J.: Der Panzerkampfwagen IV und seine Abarten. — Fg, 1963. 2. sz. 46—56., 3. sz. 71—81., 4. sz. 115—126. p.
[A „IV" jelzésű német harckocsi és változatai.]

Spielberger, Walter J.: Der Panzerkampfwagen V „Panther" und seine Abarten. 1941—1945. — Fg, 1963. 5. sz. 149—164. p.
[A „V" jelzésű „Panther" harckocsi és változatai. 1941—1945.]

Tait, R. E.: The kipper fleet was there. — RAF, 1963. 2. sz. 133—135. p.
[„A Sunderland" vízi-repülőgép felhasználása az angol légierőnél Távol-Keleten az 1950-es években.]

Thomer, Egbert: Die Geschichte der „Dreadnoughts". — MRB, 1963. 6. sz. 33—36. p.
[A „Dreadnoughts" elnevezésű angol atomtengeralattjáró története.]

Vaneev, V.: Zarozsdenie voennoj kibernetiki v zarubezsnüh sztranah. — VIZs, 1963. 8. sz. 38—48. p.
[A katonai kibernetika kialakulása a külföldi államokban.]

Vinogorszkij, N.: Iz isztorii razvitija inzsenernogo oborudovanija mesztnoszti i metodiki ego raszcseta. — VIZs, 1963. 12. sz. 92—95. p.
[A terep műszaki felszerelése fejlődésének történetéből és kezelésének módszereiről.]

Wiener, Fritz: Gepanzert auf Schiene und Strasse. Episoden aus der Frühzeit österreicher Panzertruppen. — Fg, 1962. 6. sz. 200—203. p.
[Páncélosok sínen és úton. Az osztrák páncélos csapatok korai történetéből.]

Zimmermann, Jürg: Die Einführung der Feuerwaffen. — WR, 1963. 1—2. sz. 50—58. p.
[A lőfegyverek bevezetése. Delbrück hadművészettörténeti könyvének új kiadásával kapcsolatban.]

Zseltikov, I.: Razvitie v SzSA raket operativnogo i sztragicseszkogo naznacsenija. — VIZs, 1963. 2. sz. 37—47. p.
[A hadműveleti és hadászati rendeltetésű rakéták fejlődése az Egyesült Államokban.]

A hadtudomány és a hadművészet története

Arusanjan, V.: Manevr v nasztupatel'nüh operacijah Velikoj Otecsesztvennoj vojnü. — VIZs, 1963. 12. sz. 3—12. p.
[A manőver szerepe a Nagy Honvédő Háború támadó hadműveleteiben.]

Die Ausnutzung der Nacht im Kriege. — PKI, 1963. 4. sz. 10—11. p.
[Az éjszaka kihasználása a háborúban. Vélemények a második világháború kezdetéig.]

Batalszki, Georgi: Nepreköszsnatosztta v dejsztvijata na vojszkite pri nasztöplenie prez vojnite na minaloto. — VISz, 1963. 1. sz. 40—55. p.
[A csapatok támadó tevékenységének folytonossága az elmúlt háborúkban.]

Fedorov, B.: Anglo—amerikanszkaja aviacija v bor'be sz nemeckimi podvodnümi lodkami vo vtoroj mirovoj vojne. — VIZs, 1963. 4. sz. 34—51. p.
[Az angol—amerikai légierő harcban a német tengeralattjárókkal a második világháborúban.]

Fellgiebel: Der Geist der Technik. — PKI, 1963. 5. sz. 3—4. p.
[A technika szelleme. Harcászat és technika. — — 1929-ben írt cikke.]

Gershater, E. M.: Chemical agents and battlefield mobility. — MR, 1963. 6. sz. 37—42. p.
[Vegyi anyagok felhasználása és mozgékonyság a harctéren. Történeti áttekintés.]

Gorelik, Ja.: O voenno-teoreticseszkom naszledii M. N. Tuhacsevszkogo (K 70-letiju szo dnja rozsdenija). — VIZs, 1963. 2. sz. 107—114. p.
[Tuhacsevszkij hadtudományi hagyatéka. Születésének 70. évfordulójára.]

Groote, Wolfgang v.: Generalfeldmarschall Graf Alfred von Schlieffen (26. Februar 1833 bis 3. Januar 1913). — SuT, 1963. 1. sz. 42—43. p.
[Schlieffen emlékére].

Hackett, John Winthrop: The profession of arms. Part 1.: Wellsprings in history. — MR, 1963. 10. sz. 34—44. p.
[A fegyverek hivatása. A fegyveres erők történetének rövid áttekintése. 1. rész.]

Hargreaves, Reginald: Bivouacs, billets and barracks. — AQ, 1963. 85. köt. 2. sz. 231—242. p.
[A katonaság elszállásolásának történetéről.]

Heilbrunn, Otto: Guerillas in the 19*th* century. — RUSIJ, 108. köt. 630. sz. 145—148. p.
[A 19. sz.-i gerillaháborúk tanulságai.]

Hunter, T. M.: [Ferdinand] Foch and [Dwight D.] Eisenhower: a study in allied supreme command. — AQ, 1963. 87. köt. 1. sz. 33—52. p.
[Foch és Eisenhower. Tanulmány a szövetséges legfelsőbb vezetésről.]

Kaulbach, Eberhard: Schlieffen. Zur Frage der Bedeutung und Wirkung seiner Arbeit. — WR, 1963. 3. sz. 137—149. p.
[Schlieffen munkásságának jelentőségéről és hatásáról.]

Koleszniesenko, I.: O pricsinah, porozsdajuscsih paniku v vojszkah, i merah ee predotvrascsenija. — VIZs, 1963. 1. sz. 46—59. p.
[A csapatok körében előforduló pánik okairól és annak megelőzési módjairól. Az elmúlt háborúk tapasztalatai alapján.]

Köhler, Karl: Einsatzprinzipien und Luftaufklärung (1870—1914—1944). — WM, 1963. 11. sz. 467—471. p.
[Alkalmazási elvek és a légi felderítés. 1870—1914—1944-ben].

Köhler, Karl: „Poggenköster" Scharnhorst. — WR, 1963. 5. sz. 287. p.
[G. H. Klippel: Scharnhorst tábornok élete c. munkájával kapcsolatban.]

Lipickij, Sz.: Dejsztvija agreszszora v ugrozsaemüj period vojnü. (Po opütu vojn XX veka.) —VIZs, 1963. 8. sz. 11—24. p.
[Az agresszor tevékenysége a fenyegető háború időszakában. A 20. század háborúinak tapasztalatai alapján.]

Lombares, Michel de: La défense et le passé. — RDN, 1963. 4. sz. 611—621. p.
[A védelem és a múlt. A hadászati védelem történelmi tapasztalatai.]

Martin, Günther: Machiavelli als „belehrendes historisches Beispiel". — WR, 1963. 1—2. sz. 44—49. p.
[Machiavelli, mint tanulságos történelmi példa.]

Réchin, Paul: Paix et guerre d'hier et d'aujourd'hui. — RMI, 1963. 352. sz. 30—33. p.
[Háború és béke tegnap és ma.]

Rendulic, Lothar: Die Führung in Koalitionskriegen. — W, 1963. 10. sz. 523—528. p.
[A hadvezetés a szövetséges háborúkban. 1805-től a második világháborúig.]

Rickli, D.: Quand Alexandre le Grand jouait de la surprise tactique. — RMS, 1963. 5. sz. 237—244. p.
[Nagy Sándor és a harcászati meglepés.]

Senger u. Etterlin, Ferdinand M.: Cannae, Schlieffen und die Abwehr. — WR, 1963. 1—2. sz. 26—43. p.
[Cannae, Schlieffen és az elhárítás.]

Shough, Bernard: Soldier dogs. — AQ, 1963. 86. köt. 2. sz. 182—183. p.
[Kutyák felhasználása a hadseregnél. Rövid történeti áttekintés.]

Stahl, Friedrich-Christian: Der Grosse Generalstab, seine Beziehungen zum Admiralstab und seine Gedanken zu den Operationsplänen der Marine. — W, 1963. 1. sz. 6—12. p.
[Schlieffen halálának 50. évfordulójára. A Nagy Vezérkar, kapcsolatai a haditengerészet vezérkarával és gondolatai a haditengerészet hadműveleti terveivel kapcsolatban.]

Tiomain, S. O.: (Karl von) Clausewitz: a reappraisal. — MR, 1963. 5. sz. 76—79. p.
[Clausewitz újraértékelése.]

AZ ÓKORI ÉS KÖZÉPKORI HADTÖRTÉNELEM

Meyer, Hans D.: Vorgeschichte und Begründung des delisch-attischen Seebundes. — H, 1963. 4. sz. 405—446. p.
[A déloszi szövetség előzményei és megalakulása.]

Jameson, M. H.: The provisions for mobilization in the decree of Themistokles. — H, 1963. 4. sz. 385—403. p.
[Felkészülés a mozgósításra Themisztoklész dekrétumában.]

Cawkwell, G. L.: Notes on the peace of 375/4. — H, 1963. 12. köt. 1. sz. 84—95. p.
[Jegyzetek az Athén és Spárta közti békekötésről i. e. 375—374-ben.]

Majak, I. L.: Szocial'no-politicseszkaja bor'ba italijszkih obscsin v period gannibalovoj vojnü. — VDI, 1963. 4. sz. 75—95. p.
[Az itáliai társadalom szociál-politikai harca a Hannibál elleni háború időszakában.]

Poynder, A. J. I.: „Quintilius Varus, give me back ma legions". — AQ, 1963. 87. köt. 1. sz. 59—60. p.
[Quintilius Varus veresége a teutoburgi erdőben. I. sz. 9.]

Sander, Erich: Die Kleidung des römischen Soldaten. — H, 1963. 12. köt. 2. sz. 144—166. p.
[A római katona öltözéke.]

Welch, George Patrick: The legions of Rome. — MR. 1963. 10. sz. 79—89. p.
[A római légiók.]

Jarrett, Michael G.: The African contribution to the imperial equestrian service. — H, 1963. 12. köt. 2. sz. 209—226. p.
[Afrikai lovasság a császári római hadseregben.]

Beljaev, V.: Enej — teoretik taktiki. — VIZs, 1963. 9. sz. 106—110. p.
[Aeneas Tacticus — a harcászat teoretikusa.]

Mondain, P.: Réflexions sur l'armée byzantine. —RDN, 1963. 3. sz. 487—500. p.
[Megjegyzések a bizánci hadseregről.]

Devereux, Robert: The Yassa of Genghis Khan. — MR, 1963. 4. sz. 24—30. p.
[A mongol hadsereg szervezete és a hadviselés módja Dzsingisz kán törvényei alapján.]

Esser, Ambrosius Klaus: Der Kreuzzug von Nikopolis. — WR, 1963. 9. sz. 539—550. p.
[A nikápolyi kereszteshadjárat. 1396. szept. 28.]

Die Schlacht von Lützen. — BI, 1963. 1. sz. [12—13. p.]
[A lützen-i csata. 1632. nov. 16.]

ÚJKORI HADTÖRTÉNELEM

Gembruch, Werner: Zum Gedanken der Volksbewaffnung in der neueren Geschichte. — WR, 1963. 4. sz. 185—197. p.
[A nép felfegyverzésének a gondolatához az újkori történelemben.]

Taillemite, Etienne: La guerre des convois dans l'Atlantique au VIIIe siecle. — RHA, 1963. 1. sz. 50—64. p.
[Tengeri csaták az Atlanti-óceánon a 18. században.]

Denis: L'emploi des camelins pendant la campagne d'Égypte, 1798–1801. – RHA, 193. 3. sz. 39–54. p.
[A tevék felhasználása az egyiptomi hadjáratban, 1798–1801.]

Amort, Cseszmir: Ruszszkie szoldatü v pamjati csescskogo naroda. — VIZs, 1963. 8. sz. 108–112. p.
[Orosz katonák a cseh nép emlékezetében. Az 1799—1800. évi hadjáratból.]

Montfort, M.: L'affaire du fort de Bard 19 mai–1*er* juin 1800. – RMS, 1963. 3. sz. 101–156. p.
[Bard erőd ostroma 1800 május 19. –június 1. között.]

Tonnelé, Jean: Napoléon projette d'envahir l'Angleterre: les Antilles et la campagne de 1805. — RHA, 1963. 1. sz. 101–123. p.
[Napóleon Anglia elfoglalását tervezi: az Antillák és az 1805. évi trafalgari tengeri csata.]

Greenleaf, W. H.: The Commission of Military Enquiry, 1805–12. – JSAHR, 1963. 41. köt. 168. sz. 171–181. p.
[Az angol katonai tájékoztató bizottság 1805—12. között.]

Tonnelé, Jean: Joseph Bonaparte roi de Naples. – RHA, 1963. 3. sz. 73–96. p.
[Joseph Bonaparte, nápolyi király, 1806–1808.]

Dreetz, Dieter: Zur Rolle des Feldmarschalls Gebhardt Leberecht von Blücher bei der Organisierung des militärischen Widerstandskampfes gegen die napoleonische Fremdherrschaft in den Jahren 1807–1808. — ZM, 1962. 2. sz. 236–244. p.
[Blücher szerepéről a katonai ellenállás megszervezésében a napóleoni uralom ellen 1807—1808-ban.]

Eigel, Camillus: K. u. k. Pioniere retten Viehhofen. — S, 1963. 4. sz. 11. p.
[Kremsi utászok bevetése 1812. elején].

Röder, Reinhold: Zur Konvention von Tauroggen. – ZM, 1962. 2. sz. 177–193. p.
[A Tauroggen-i egyezmény — a poroszok és oroszok között 1812-ben, a porosz csapatok semlegességéről az orosz háború folyamán.]

Kocsetkov, A.: O nekotorüh osibkah v oszvescsenii Borodinszkogo szrazsenija. – VIZs, 1963. 12. sz. 36–44. p.
[Néhány tévedésről a borodinói csata megvilágításában.]

Klavdiev, Sz.: Isztorik i hudozsnik. (Kak szozdavalasz' panorama „Borodinszkaja bitva"). — VIZs, 1963. 9. sz. 101–106. p.
[Történész és művész. Hogyan keletkezett a „Borodinói csata" panoráma.]

Povsztjanoj, V.: Geroj Otecsesztvennoj vojnü 1812 goda. – VIZs, 1963. 7. sz. 127–128. p.
[Az 1812. évi honvédő háború hőse: Ja. P. Kul'nev tábornok.]

Druzsinina, E. I.: Izdanie neizvesztnüh voszpominanij ucsasztnika Otecsesztvennoj vojnü 1812 g. — ISzSzSzR, 1963. 1. sz. 211–218. p.
[1812. évi orosz Honvédő Háború egyik résztvevőjének ismeretlen visszaemlékezéseiről.]

Molok, F. A.: Otkliki v Csehii na Otecsesztvennuju vojnu 1812. g. i oszvoboditel'nüj pohod ruszszkoj armii v Evropu. – NNI, 1963. 4. sz.
[Az 1812. évi orosz honvédő háború és az európai felszabadító hadjárat visszhangja Csehországban.]

Vlaszkin, A. G.: Oszvoboditel'noe dvizsenie v Germanii i voenno-politicseszkaja podderzska ego Roszsziej (dekabr' 1812 g. — maj 1813 g.) — NNI, 1963. 5. sz. 69–82. p.
[A német felszabadító mozgalom katonai és diplomáciai támogatása orosz részről. 1812. dec. – 1813. máj.]

Adolph—Auffenberg–Komarow, H.: Dem Gedenken an den 11. 8. 1813. – S, 1963. 15. sz. 11. p.
[Megemlékezés a Napóleon elleni osztrák hadüzenetről.]

Straube, Fritz: Über den Anteil der russischen Truppen am deutschen Befreiungskrieg im Frühjahr 1813. — ZM, 1963. 2. sz. 196–209. p.
[Az orosz csapatok részvétele a német felszabadító háborúban 1813 tavaszán.]

Straube, F.: O roli ruszszkoj armii v oszvoboditel'noj vojne nemeckogo naroda v pervoj polovine 1813 goda. – VIZs, 1963. 10. sz. 108–114. p.
[Az orosz hadsereg szerepéről a német nép felszabadító háborújában 1813 első felében.]

Iz isztorii ucsasztija ruszszkih vojszk v oszvobozsdenii Germanii ot napoleonovszkogo iga. – NNI, 1963. 5. sz. 83–92. p.
[Orosz csapatok részvétele Németországnak a napóleoni iga alól való felszabadításában.]

Druzsinin, N. M.: Oszvoboditel'naja vojna 1813 g. i ruszszkoe obscsesztvo. – VI, 1963. 11. sz. 34–46. p.
[Az 1813. évi felszabadító háború és az orosz társadalom.]

Buchheit, Gert: Der Reichsfreiherr vom und zum Stein. — St, 1963. 3. sz. 5. p.
[Az 1813-as felszabadító háború és hőse, Heinrich Friedrich Karl von Stein emlékére.]

Kernesz, I.: 150-letie oszvobozsdenija Berlina ruszszkoj armiej. — VIZs, 1963. 3. sz. 127—128. p.
[Berlin 1813. évi felszabadításának 150. évfordulója.]

Wagner, Anton: Die Feldzüge des Jahres 1813 im Mitteldeutschland. (Zur Schlacht von Leipzig, 16. bis 19. Október 1813.) — Tr, 1963. 4. sz. 284—288. p.
[Az 1813. évi hadjáratok Közép-Németországban.]

Wagner, Anton: (Joseph Wenzel) Radetzky als Chef des Generalstabes der Heere der Verbündeten im Herbstfeldzug 1813. — ÖMZ, 1963. 6. sz. 352.
[Radetzky, mint a szövetséges hadseregek vezérkari főnöke az 1813. őszi hadjáratban.]

Kocsetkov, A.: Lejpcigszkoe szrazsenie 1813 goda. — VIZs, 1963. 10. sz. 127—128. p.
[Az 1813. évi lipcsei csata.]

Zsilin, P. A.: Isztoricseszkoe znacsenie bitvü pod Lejpcigom v 1813 g. — NNI, 1963. 4. sz. 80—90. p.
[A lipcsei csata történelmi jelentősége.]

Thesen zum 150. Jahrestag des Befreiungskrieges von 1815 und der Völkerschlacht bei Leipzig. — ZG, 1963. 7. sz. 1299—1304. p.
[Tézisek az 1813. évi felszabadító háború és a lipcsei népek csatájának 150. évfordulója alkalmából.]

Eckermann, Walther — *Müller*, Hans Gerhard — *Adamy*, Kurt: Dialekticky vztah mezi lidovym bojem a dynastickym vedenim války 1813 — vyraz boje národnich a protinárodnich sil v Nemecku. — HV, 1963. 5. sz. 803—831. p.
[A népi harc és a dinasztikus hadvezetés dialektikus viszonya 1813-ban — a nemzeti és nemzetellenes erők harcának megnyilvánulása Németországban.]

Usczeck, Hansjürgen: Zur Darstellung der Völkerschlacht in der imperialistischen deutschen Militärgeschichtsschreibung vor dem ersten Weltkrieg. — ZM, 1963. 3. sz. 347—354 p.
[A népek csatájának ábrázolása az imperialista német hadtörténetírásban az első világháború előtt.]

Scheel, Heinrich: Zur Problematik des deutschen Befreiungskrieges. 1813. — ZG, 1963. 7. sz. 1277—1298. p.
[Az 1813. évi német felszabadító háború problematikájához.]

Zak, L. A.: Anglo—avsztrijszkie otnoszenija vo vremja vojnü za oszvobozsdenie Germanii ot goszpodsztva Napoleona. — NNI, 1963. 4. sz. 91—102. p.
[Angol—osztrák kapcsolatok a Németország napóleoni uralom alól való felszabadításáért folytatott háború idején.]

Dohturov, P.: Ucsasztie korpusza generala D. Sz. Dohturova v zagranicsnüh pohodah 1813—1815 godov. — VIZs, 1963. 10. sz. 114—116. p.
[Dohturov tábornok csapatának részvétele az 1813—15. évi külföldi hadjáratokban.]

Pröse, Peter: Die 150 jährige Wiederkehr der Befreiungskriege in der patriotischen Erziehungsarbeit der Nationalen Volksarmee. — ZM, 1963. 3. sz. 371—372. p.
[A felszabadító háború 150. évfordulója a Nemzeti Néphadsereg hazafias nevelőmunkájában.]

Heinsius, Paul: Zum Gedenken der preussischen Erhebung vor 150 Jahren. — WR, 1963. 9. sz. 532—538. p.
[Poroszország 150 évvel ezelőtti felemelkedése emlékére.]

Schmidt, Albert: 150 Jahre „Eisernes Kreuz". Erinnerungen an das Jahr 1813. — PKI, 1963. 2. sz. 27—28. p.
[A Vaskereszt alapításának 150. évfordulója.]

Friedel, Alois: Das „Eiserne Kreuz". Geschichtliches zum 150. Jahrestag der Stiftung des Ordens am 10. März 1813. — Trp, 1963. 3. sz. 163—166. p.
[A Vaskereszt alapításának 150. évfordulója.]

Weller, Jac: [Arthur Wellesleyl Wellington's use of guerrillas. — RUSIJ. 1963. 108. köt. 630. sz. 153—158. p.
[Wellington kapcsolata a spanyol népi felkelőkkel a napóleoni háborúk idején.]

Entract, J. P.: The Royal Corsican Rangers: inscription in a country churchyard. — JSHAR, 1963. 41. köt. 168. sz. 210—214. p.
[Korzikai vadászok az angol hadseregben a napóleoni háborúk idején. Az alakulat egyik tisztjének sírfelirata.]

Chabanier, J[ean]: Comment Roanne gagna la Légion d'Honneur. — RHA, 1963. 2. sz. 137—145. p.
[Hogyan nyerte el Roanne város a Becsületrendet 1814-ben?]

Schoeps, Hans-Joachim: Die Schlacht von Ligny-Belle Alliance. — PKI. 1963. 4. sz. 24—26. p.
[A Ligny-Belle Alliance-i csata. 1815 június 16—18.]

Adolph—Auffenberg—Komarów, H.: Vor 140 Jahren: Andreas Hofers Heimkehr. — S, 1963. 2. sz. 11. p.
[Andreas Hofer hamvainak hazaszállítása 1823-ban.]

Balkán háború

Atanaszov, Todor: Sz kreposztnata artillerija pri Odron. — VISz, 1963. 2. sz. 28—31. p.
[Vártűzérséggel Drinápoly alatt. Visszaemlékezés.]

Azmanov, Dimitör: Borbata za Odrin. — VISz, 1963. 2. sz. 25—27. p.
[Harc Drinápolyért. Visszaemlékezés.]

Baev, Vaszil: Szpomen za pörvija boj. — VISz, 1963. 2. sz. 47—49. p.
[Visszaemlékezés az első összecsapásra Drinápoly elfoglalásakor.]

Boszilkov, Ljubomir: Dejsztvije na Konnija otrjad pri prevzemaneto na Odrin. — VISz, 1963. 2. sz. 39—41. p.
[A lovas osztag tevékenysége Drinápoly elfoglalásakor.]

Böcsarov, Sztojan: Szpomeni za zsivota i szöbitijata v Odrin prez vreme na obszadata. — VISz, 1963. 2. sz. 59—65. p.
[Élet és események Drinápolyban a bekerítés alatt. Visszaemlékezés.]

Decsev, Ivan: Szpomeni ot sturma na Odrin. — VISz, 1963. 2. sz. 37—38. p.
[Visszaemlékezés a drinápolyi rohamra.]

Dimitrov, Szvetoszlav: V obszadenija Odrin ot 6 oktombri 1912 g. do 13 mart 1913 g. — VISz, 1963. 2. sz. 66—68. p.
[A körülzárt Drinápolyban 1912 október 6-tól 1913 március 13-ig)

Doskinov, Petör: Szpomeni ot obszadata i atakata na Odrin. — VISz, 1963. 2. sz. 42—44. p.
[Visszaemlékezés Drinápoly bekerítésére és rohamozására.]

Genov, Conko: Dokument za szlavjanszkata szolidarnoszt, projavena szled padaneto na Odrin. — VISz, 1963. 2. sz. 84—85. p.
[Dokumentumok a Drinápoly bevétele után megnyilvánuló szláv szolidaritásról.]

Grigoriv Manol: Podvigöt na mladsi podoficer Manol Gigov Trendafilov. — VISz, 1963. 2. sz. 32—33. p.
[Manol Gigov Trendafilov altiszt hőstette Drinápoly alatt. Visszaemlékezés.]

Ivanov, Petko: Ucsasztieto na Georgi Kirkov v Balkanszkata i Mezsduszöjuznicseszkata vojna i otnosenieto mu köm vojnite ot 1912 do 1918 godina. — VISz, 1963. 1. sz. 13—24. p.
[Georgi Kirkov részvétele a Balkán-háborúban, az első világháborúban, és a háborúval kapcsolatos állásfoglalása 1912 és 1918 között.]

Kalinkov, Aszen: Licsnijat i maszoviiát geroizöm pri ovladjavaneto na Odrinszkata kreposzt. — VISz, 1963. 2. sz. 18—24. p.
[A hősiesség egyéni és tömeges megnyilvánulásai a drinápolyi erőd elfoglalása során.]

Kujumdzsiev, Borisz: Plenjavaneto na pasata. — VISz, 1963. 2. sz. 53—57. p.
[A drinápolyi pasa foglyul ejtése.]

Kujumdzsiev, Borisz: Podvigöt na kapitan Angel Todorov. — VISz, 1963. 2. sz. 45—46. p.
[Angel Todorov hőstette Drinápoly ostrománál.]

Najdenov, Todor: Sz 23 peh. Sipcsenszki polk pri Odrin. — VISz, 1963. 2. sz. 34—36. p.
[A 23. sipkai gyalogezreddel Drinápoly alatt. Visszaemlékezés.]

Nitov, Joto: Dokument ot obszadata na Odrin. — VISz, 1963. 2. sz. 78—83. p.
[Dokumentumok Drinápoly bekerítéséről.]

Penkov, Sztojan: Za njakoi novoszti na bölgarszkoto voenno izkusztvo pri atakata na Odrinszkata kreposzt. — VISz, 1963. 2. sz. 10—17. p.
[A bolgár hadművészet néhány új vonása a drinápolyi erődért folyó támadásban.]

Petkova, Marija: Otzvuköt na Balkanszkata vojna szred evropejszkata obsesztvenoszt. — VISz, 1963. 1. sz. 119—125. p.
[A Balkán-háborúk visszhangja az európai államokban.]

Prevzemaneto na Odrinszkata kreposzt — belezsito posztizsenie na bölgarszkata armija. — VISz, 1963. 1. sz. 3—12. p.
[A drinápolyi erőd elfoglalása — a bolgár hadsereg jelentős sikere.]

Szolarov, Belcso: Vzaimodejsztvieto mezsdu polszkata artilerija i pehotato pri sturma na. Odrinszkata kreposzt. — VISz, 1963. 2. sz. 50—52. p.
[A tábori tüzérség és a gyalogság együttműködése a drinápolyi erőd ostrománál.]

Az első világháború következményei

Wittwer, Walter: Über die Stellung der deutschen Sozialdemokratie zur Vaterlandsverteidigung vor dem ersten Weltkrieg (1907—1914). — ZM, 1963. 3. sz. 280—294. p.
[A német szociáldemokrácia állásfoglalása a haza védelmével kapcsolatban az első világháború előtt. (1907—1914.)]

Otto, Helmut: Zum strategisch-operativen Zusammenwirken des deutschen und österreichisch-ungarischen Ge-

neralstabes bei der Vorbereitung des ersten Weltkrieges. — ZM, 1963. 4. sz. 423—440. p.
[A német és az osztrák-magyar vezérkar hadászati-hadműveleti együttműködéséhez az első világháború előkészítésénél.]

Beránek, Jan: K pocátkum monopolizované vyroby armádni vystroje v Rakousko-Uhersku. — HV, 1963. 5. sz. 774—802. p.
[A hadseregfelszerelés monopolizált termelésének kezdetei Ausztria—Magyarországon.]

Schrotberger, Armin: Die Gliederung des österreich-ungarischen Feldheeres im I. Weltkrieg. — Fg, 1963. 1. sz. 24—25., 2. sz. 33—34. p.
[Az osztrák—magyar hadsereg tagozódása az első világháborúban.]

Stein, H. R. v.: Die MG—Abteilungen im 1. Weltkrieg. — FG, 1963. 5. sz. 147—148. p.
[Géppuskás csapatrészek az első világháborúban.]

Un discret anniversaire . . . René Fonck. Par L.—R. M. — FAF, 1963. 198. sz. 736—769. p.
[Egy legendás francia vadászrepülő: René Fonck.]

Stein, H. R. v.: Reserve-Kavallerie-Regimenter, Reserve-Kavallerie-Abteilungen und weitere Kriegsformationen 1914—18 (Schluss). — Fg, 1962. 6. sz. 181—187. p.
[Német tartalékos lovassági ezredek, tartalékos lovassági osztagok és egyéb katonai alakulatok 1914—1918 között.]

Stein, H. R. v.: Die reitenden Abteilungen der Feldartillerieregimenter 1914—1918. — Fg, 1963. 1. sz. 25—26. p.
[A német tábori tüzérezredek lovas osztagai 1914—1918-ban.]

Stein, H. R. v.: Truppenteile von deutschen Kavallerieverbänden im ersten Weltkrieg. — Fg, 1963. 3. sz. 69—71. p.
[A német lovasköteléket csapatrészei az első világháborúban.]

Adolf-Auffenberg-Komarów, H.: Die Donauflottile in Aktion. Vizeadmiral Olaf Richard Wulff zum 80. Geburtstag. — S. 1963. 18. sz. 11. p.
[A dunai flottilla az első világháborúban. Megemlékezés Olaf Richard Wulff 80. születésnapjáról.]

Maturi, Walter: Il marchese di San Giuliano e l'avvio al rovesciamento delle alleanze italiane nel 1914. — RSR, 1963. 1. sz. 3—8. p.
[San Giuliano márki és a hármasszövetség felbomlásának kezdete 1914-ben.]

Erofeev, N. A.: Blokada i anglijszkaja diplomatija v godü pervoj mirovoj vojnü. — NNI, 1963. 1. sz. 85—97. p.
[A blokád és az angol diplomácia az első világháború éveiben.]

Siney, Marion C.: British official histories of the blockade of the central powers during the First World War. — AHR, 1963. 68. köt. 2. sz. 392—401. p.
[A hivatalos angol történetírás a központi hatalmak blokádjáról az első világháború idején.]

Coffman, Edward M.: Conflicts in American planning. An aspect of World War I. strategy. — MR, 1963. 6. sz. 78—90. p.
[Konfliktusok az amerikai katonai tervezésben az első világháború idején.]

Bureau, Simone: Tirailleurs malgaches. — RHA, 1963. 4. sz. 128—129. p.
[Malgas lövészek az első világháború előtt és részvételük az első világháborúban.]

Désiré: Les troupes somalies pendant les deux guerres mondalies. — RHA, 1963. 4. sz. 141—147. p.
[Szomáli csapatok az első és a második világháborúban.]

Chabanier, Jean: L'effort de guerre de Madagascar 1914—1918. — RHA, 1963. 4. sz. 120—127. p.
[Madagaszkár gazdasági és katonai erőfeszítései az első világháborúban.]

Geyr von Schweppenburg, Leo: Der Kriegsausbruch 1914 und der deutsche Generalstab. — WR, 1963. 3. sz. 150—163. p.
[A háború kitörése 1914-ben és a német vezérkar.]

[Nikolaev] Nikolaieff, Alexander M.: The mobilization of the Russian Army in 1914. — AQ, 1963. 86. köt. 2. sz. 229—235. p.
[Az orosz hadsereg mozgósítása 1914-ben.]

[Nikolaev] Nikolaieff, Alexander M.: Operations of the Russian First Army in East Prussia in August, 1914. — AQ, 1963. 87. köt. 1. sz. 108 — 114. p.
[Az 1. orosz hadsereg hadműveletei Kelet-Poroszországban, 1914 augusztusában.]

Das k. u. k. Infanterieregiment Hoch- und Deutschmeister Nr. 4. in den Kämpfen bei Sokal, im Juli 1915. — BI, 1963. 3. sz. [12—13. p.]
A cs. és kir. 4. Hoch- és Deutschmeister gyalogezred a Sokal körüli harcokban 1915 júliusában.]

Marshall, S. L. A.: Suvla Bay. — MR, 1963. 11.sz. 60—68. p.
[Suvla Bay a gallipoli hadműveletben. 1915.]

Hartl, Ewald: Reise nach Verdun. — PKI, 1963. 2. sz. 28—29. p.
[Megemlékezés az 1916-os verdun-i csatáról.]

Michauz, Monique: Somme 1916,— RHA, 1963. 3. sz. 97—102. p.
[Az 1916. évi somme-i csata hősi halottainak emlékét őrző műalkotások ismertetése.]

Allen, G. R. G. A ghost from Gallipoli. — RUSIJ, 1963. 108. köt. 630. sz. 137 —138. p.
[A brit titkos szolgálat kísérlete Törökország megnyerésére az első világháború idején.]

Haiber, William Paul: To gain the rear. — MR, 1963. 11. sz. 40—49. p.
[A hátország megszervezése. A gerilla hadviselés jellemzői a Lawrence ezredes által vezetett törökellenes arab felkelésben 1916—18-ban.]

Adolph-Auffenberg-Komarów, H.: Der gemeinsame Sieg der „Rainer" und „Khevenhüller". — S, 1963. 21. sz. 11. p.
[A „Rainer és „Khevenhüller" gyalogosok közös győzelme az olasz fronton 1917. nov. 6-án.]

Wiedner, Josef: Immer wie bei Flitsch! — S, 1963. 19. sz. 12. p.
[A flitsch-i áttörés 45. évfordulója.]

Volkart, W.: Die Schlacht an der Laffaux-Ecke — Október 1917. — ASM, 1963. 7. sz. 387—393. p.
[Az 1917 októberi Laffaux melletti csata.]

Volkart, W.: Die Schlacht an der Laffaux-Ecke — Oktober 1917. — ASM, 1963. 7. sz. 387—393. p.
[1917. októberében a Laffaux-szögletnél vívott csata.]

Dubois: Combattants antillais des deux guerres. — RHA, 1963. 1. sz. 155—160. p.
[Az első és a második világháború antilláki harcosai.]

Mogilevszkij, Sz. A.: Taktika mezsdunarodnogo opportunizma v voproszah vojnü i mira (fevral' — oktjabr' 1917 g.) — VI, 1963. 12. sz. 103—114. p.
[A nemzetközi opportunizmus taktikája a háború és a béke kérdéseiben (1917. febr—okt.)]

Szolov'ev, O. F.: Iz isztorii imperialiszticseszkih planov raszcslenenija Szovetszkoj Roszszii. (Anglo—francuzszkoe szoglasenie ot 23 dekabrja 1917 g.) — ISzSzSzR, 1963. 3. sz. 133—144. p.
[A Szovjet-Oroszország feldarabolására irányuló imperialista tervek történetéből, Angol-francia egyezmény 1917. december 23-án.]

Dokumentü A. A. Bruszilova. — VIZs, 1963. 3. sz. 77—84. p.
[Bruszilov dokumentumok az első világháború és a polgárháború éveiből.]

Imig, Werner: Zur Hilfe V. I. Lenins für die revolutionäre Bewegung in den deutschen Armeen an der Ostfront. — ZM, 1963. 4. sz. 458—470. p.
[Lenin segítsége a keleti fronton harcoló német hadsereg forradalmi mozgalmai számára.]

Stulli, B. Válogatott dokumentumok a tengerészek 1918. febr. 1—3-i kattarói felkeléséről. — Arhivski Vesnik (Zagreb), I. köt. 1958. 174—249. p.

Pichlik, Karel: Rozpad rakousko-uherské armády na pozdim 1918. — HV, 1963. 2. sz. 226—276. p.
[Az osztrák—magyar hadsereg szétesése 1918 őszén.]

Goutard, A.: Gefangenschaft 1918. Vom Kemmel zur Ostsee. Aus den Tagebüchern des Colonel —. Übers. v. Ulrich Liss. — WR, 1963. 7. sz. 401—424. p.
[Goutard ezredes naplójából. Fogság 1918. Kemmeltől a Keleti-tengerig.]

Összeállították:
Molnár Éva, Viniczai István,
Windisch Aladárné

TARTALOMJEGYZÉK

Tanulmányok

Dr. MÜNNICH FERENC — A moszkvai rádió hírmagyarázója Magyarország húsz évvel ezelőtti politikai és katonai helyzetéről — — — — — — — — — 551

M. MALAHOV ezredes — A szovjet csapatok hadműveletei Magyarország felszabadításáért — — — — — — — — 563

Dr. MUCS SÁNDOR alezredes, a történelemtudomány kandidátusa — Magyar műszaki csapatok a német fasizmus elleni harcban — — — — — — — — — 598

JONO MITEV ezredes — A bulgáriai népi antifasiszta fegyveres felkelés 20. évfordulója (1944. szeptember 9. — 1964. szeptember 9.) — — — — — — — — — 620

Közlemények

Dr. ROMHÁNYI IMRE o. őrnagy — A vegyi harcanyagok és a vegyi háború a történelemben — — — — — — — — — — 635

Szemle

WINDISCH ALADÁRNÉ — Gosztonyi Péter: A budapesti csata 1944—45-ben 654

SZABÓ SÁNDOR — Leipniker Artúr mérnökőrnagy: Sugárfelderítő és sugárellenőrző műszerek — — — — 660

Néhány könyv a Zrínyi Katonai Kiadó IV. negyedévi tervéből — — — — — — — — 664

MARKÓ ÁRPÁD a történelemtudomány kandidátusa — Haraszti Sándor—Pető Tibor: Útikalandok a régi Magyarországon — — — — — — 666

Hadtörténelmi okmánytár

Magyar katonák átállásai a Vörös Hadsereghez hazánk felszabadítása során — — — — 670

Bibliográfia

MOLNÁR ÉVA, VINICZAI ISTVÁN, WINDISCH ALADÁRNÉ — Külföldi folyóiratok hadtörténelmi repertóriuma 1963 — — — — — — — — — — — — — 690

СОДЕРЖАНИЕ

Д-р ФЕРЕНЦ МЮНИХ — Коментатор Московского радио о политическом и военном положении Венгрии двадцать лет тому назад — 551

Полковник М. МАЛАХОВ — Операции советских войск по освобождению Венгрии — 563

Подполковник д-р ШАНДОР МУЧ кандидат Историческая Наук — Венгерские инжинерские войска в борьбе против немецкого фашизма. I. часть — — — — — — — — 598

Полковник ЯНО МИТЕВ — На 20 годовщину болгарского народного антифашистского восстания (9 сентября 1944—9 сентября 1964 г.) — 620

СООБЩЕНИЯ

Д-р ИМРЕ РОМХАНИ — Боевые отравляющие вещества и химическая война в истории — — — — — — — — — — — — 635

РЕЦЕНЗИИ

ВИНДИШ АЛАДАРНЭ — Петер Гостони: Будапештская битва в 1944—45 годах — 654

ШАНДОР САБО — Инженер-майор Артур Леипникер: Приборы радиационой разведки и дозиметрического контроля — — — 660

Несколько книг из плана IV. квартала Военного Издательства им. Зрини — — — — — — — — — 664

АРПАД МАРКО кандидат исторических наук — Шандор Харасти—Тибор Пете: Приключения по пути в старой Венгрии — — — — — — — — — — 666

ВОЕННЫЙ АРХИВ

Переход венгерских солдат на сторону Советской Армии в ходе освобождения нашей родины — — — 670

БИБЛИОГРАФИЯ

ЕВА МОЛЬНАР ИШТВАН ВИНИЦАИ ВИНДИШ АЛАДАРНЭ — Репертуар иностранных военно-исторических журналов. 1963 г. — — — — — — — — — — — 690

INHALTSVERZEICHNIS

Studien

Dr. FERENC MÜNNICH	Der Nachrichtendienst der Moskaur Radios über die politische und militärische Lage Ungarns vor zwanzig Jahren — — — — — — —	551
M. MALAHOV Oberst	Die Operationen der Sowjetischen Truppen um die Befreiung Ungarns — — — — — —	563
Dr. SÁNDOR MUCS Oberstleutnant Kandidat der Geschichtswissenschaften	Ungarische Pioniereinheiten im Kampf gegen den deutschen Faschismus — — — — —	598
JONO MITEV Oberst	Der zwanzigste Jahrestag des bewaffneten bulgarischen Volksaufstandes. (9. September 1944. — 9. September 1964.) — — — —	620

Mitteilungen

Dr. IMRE ROMHÁNYI Arzt-Major	Chemische Kampfstoffe und der chemische Krieg in der Geschichte — — — — —	635

Rundschau

FRAU ELEONORA WINDISCH	Peter Gosztonyi: Die Budapester Schlacht in 1944—45 — — — — — — — — — —	654
SÁNDOR SZABÓ	Artur Leipniker: Ingenieur-Major: Strahlungsaufklärungs- und Kontrollgeräte — — —	660
	Einige Bücher des Zrínyi Militärverlags aus seinem IV. vierteljährigen Plan — — —	664
ÁRPÁD MARKÓ Kandidat der Geschichstwissenschaften	Sándor Haraszti—Tibor Pető: Reiseabenteuer in Alt-Ungarn — — — — — — — — —	666

Kriegsgeschichtliche Urkundensammlung

	Der Überlauf ungarischer Soldaten zur Roten Armee während der Befreiung unserer Heimat — — — — — — — — — —	670

Bibliographie

EVA MOLNÁR ISTVÁN VINICZAI FRAU ELEONORA WINDISCH	Kriegsgeschichtliches Repertorium der ausländischen Zeitschriften 1963 — — — — —	690

Ára: 8,— Ft.